

S. JUHANI
H. KÖLLI J. ROSIN

EESTI
KEELE
ÕPIK

ERIKOOLI VII KLASSILE

A-24442

S. JUHANI, H. KÕLLI, J. ROSIN

EESTI KEELE ÕPIK

ERIKOOLI VII KLASSILE

EESTI NSV HARIDUSMINISTEERIUM
TALLINN 1961

TARTU ÜLKOOL
RAAMATUKOGU

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

I. HÄÄLIKUÕPETUS.

Tarkus tarviline vara —
õpi hoolega!

Koolikell kutsub.

Möödunud on päikesepaisteline suvi. Lõpule on jõudnud kosutav suvepuhkus. Jälle kutsub õpilasi tuttav koolikell.

Algab uus õppeaasta avarates ja puhastes kooliruumides. Noori ootavad ees uued õppeained, nägusad õpikud ja huvitavad üritused.

Tulevad töörohked päevad. Ees seisavad kindlasti ka raskused, kuid neid ei tule karta, vaid võita.

Koolikella kutse — see on kodumaa kutse. Meie riik hoolitseb väsimatult paljumiljonilise koolipere eest. Noorte kohuseks on vastata kodumaale hoolsa õppimisega ja tubli tööga.

Küsimused.

1. Mitmest lausest koosneb see pala?
2. Mitmest sõnast koosneb pala esimene lause?
3. Millest koosneb lause?

Jätan meelde:

<p>Lause on sõnadega väljendatud mõte. Lause koosneb sõnadest.</p>
--

TÄHT JA HÄÄLIK.

Täht.

Leida, mitmest tähest koosneb iga sõna.

1. Täna on teine koolipäev.
2. Kõik õpilased on koolis.
3. Algab töö.

Näidis:

Sõnas *täna* on 4 tähte — *t-ä-n-a*.

Sõnas *teine* on 5 tähte — *t-e-i-n-e*.

Sõnas...

Kirjutatud sõna koosneb tähtedest.
Tähti me näeme ja kirjutame.

Harjutus 1. Määrata, mitmest tähest koosneb iga sõna. Pealkirjaks: *Tähtede arv sõnades.*

1. Toomas ja Helle veetsid suve maal.
2. Mart ja Maie käisid aiatööl.
3. Ants ja Ilmar tegid jalgrattamatka.

Näidis: *Toomas (6) ja (2) Helle (5) ...*

Häälilik.

Häälendada antud lauseid ja leida, mitmest häälikust koosneb iga sõna.

1. Tee tööd töö ajal!
2. Mis täna tehtud, see homme hooletu.
3. Uni ei anna uuta kuube.

Näidis:

Sõnas *tee* on 2 häälikut — *t* ja pikk *e*.

Sõnas *tööd* on 3 häälikut — *t*, pikk *ö* ja *d*.

Sõnas...

H ä ä l d a m i s e l s õ n a k o o s n e b h ä ä l i k u t e s t .
H ä ä l i k u i d m e h ä ä l d a m e , k u u l e m e .

Harjutus 2. Leida, mitu häälikut on igas sõnas! Pealkirjaks:
Häälik.

1. Tiitu huvitas sport.
2. Kogu suve käis ta treeningutel.
3. Sügisel võttis ta osa võistlustest.

Näidis: *Tiitu (4) huvitas (7)...*

Häälik ja täht.

Jätan meelde:

Sõnas *maa* on 2 häälikut — *m* ja pikk *a*, aga 3 tähte — *m-a-a*.

Sõnas *pall* on 3 häälikut — *p, a* ja pikk *l*, aga 4 tähte — *p-a-l-l*.

H ä ä l i k u i d m ä r g i m e k i r j u t a d e s t ä h t e d e g a .

Harjutus 3. Joonistada tabel vihikusse ja täita.

Sõna	Häälikuid	Tähti
<i>kool</i>	3	4
<i>raamat</i>	.....	.....
<i>vihik</i>	.....	.....
<i>klass</i>	.....	.....
<i>kaart</i>	.....	.....
<i>laud</i>	.....	.....
<i>jutt</i>	.....	.....
<i>kino</i>	.....	.....
<i>poiss</i>	.....	.....
<i>tee</i>	.....	.....

Mõistatus.

Mõista, mis see on!

*Loe mind eest või tagant otsast,
ikka tõusen maast ja metsast.*

TÄISHÄÄLIKUD.

Hääldata jämendatult trükitud tähti.

Kirjutada välja kõik jämendatult trükitud tähed nii, et ükski ei korduks.

1. **Kõige** toredamad päevad olid suvel siiski matkapäevad.
2. **Munamäelt** oli tore vaade.
3. **Metsad, külad, järved ja jõed** olid nagu maalid mööda maad laiali laotatud.

Näidis: õ, i, e, o...

Õpin pähe:

a, e, i, o, u, õ, ä, ö, ü on täishäälikud.

Eesti keeles on 9 täishäälikut.

Täishäälikute hääldamisel voolab õhk vabalt läbi suu välja.

Harjutus 4. Kirjutada harjutus vihikusse ja tõmmata täishäälikutele loogakene alla. Pealkirjaks: *Täishäälikud.*

Pioneerilaagris.

Rein ja Reet olid koolivaheajal pioneerilaagris. Laager oli suur ja asus ilusas männimetsas. Metsa taga oli meri, kus pioneerid käisid suplemas ja ennast karastamas.

Reet polnud varem pioneerilaagris olnud ja esimesel õhtul tundis veel igatsust kodu järele. Juba järgmisel päeval aga harjus ta uue eluga.

Kõik tunnid olid täis huvitavat ja mitmekülgset tegevust. Päevad veeresid sportides, matkates ning koondustel lõkketule ääres lauldes ja lugusid vestes.

Tervetena ja rõõmsatena pöördusid lapsed koju tagasi.

Näidis: *Rein ja Reet olid...*

Harjutus 5. Kirjutada sõnu, mis algavad täishäälikuga! Pealkirjaks: *Täishäälikud.*

Näidis:

<i>a</i> — <i>allikas, angerjas...</i>	<i>õ</i> — .....
<i>e</i> — <i>ema</i>	<i>ä</i> — .....
<i>i</i> —	<i>ö</i> — .....
<i>o</i> —	<i>ü</i> — .....
<i>u</i> —	

Harjutus 6. Kirjutada peast kõik täishäälikud!

KAASHÄÄLIKUD.

Häädada jämendatult trükitud tähti. Kirjutada välja kõik jämendatult trükitud tähed nii, et ükski ei korduks.

1. Augusti lõpul käisin isaga koolilaadal.
2. Isa ostis mulle vajalikud koolitarbed.
3. Eriti rõõmustas mind uus hall täitesulepea.

Näidis: *g, s, t, l, p...*

Jätan meelde:

b, d, g, h, j, k, l, m, n, p, r, s, t, v on kaashäälikud.

Kaashäälikute häädamisel on õhuvoolu läbipääs suust kas osaliselt või täielikult takistatud.

Harjutus 7. Asendada sõnades esimene kaashäälik ja moodustada uusi sõnu.

t \ / *s* \ / ... \ /
k \ / *ool*   ... \ / *alk*   ... \ / *all*   \ / ...
h \ /

Harjutus 8. Kirjutada kaashäälikud sulgudesse sõna järel.
Pealkirjaks: *Kaashäälikud*.

Tööl.

Juba viimastel koolipäevadel oli meile kõigile selge, kuhu suveks tööle minna.

Jüri ja Enn otsustasid minna kolhoosi. Kolhoosis on suvel palju tööd ja vajatakse abistavaid käsi.

Poisid käisid iga päev usinasti põllul. Nad panid kokku ristikeina, sidusid rukist, rohisid maisi ja tegid muid töid.

Suve jooksul said Ilmar ja Rein oma töö eest kumbki 60 normipäeva.

Näidis: *Juba (j, b) viimastel (v, m, s, t, l) ...*

Harjutus 9. Nimetada peast kõik kaashäälikud.

Harjutus 10. Kirjutada harjutus vihikusse tabeli kujul.

Mõistatusi.

1. Tuhat toomelehte, sada saarelehte, kaks kaanelauakest?
2. Karu kõnnib kallast mööda, raudsaapad jalas?

Näidis:

Sõna	Täishäälikud	Kaashäälikud
<i>tuhat</i>	<i>u, a</i>	<i>t, h, t</i>
<i>toomelehte</i>	<i>o, o, e, e, e</i>	<i>t, m, l, h, t</i>
<i>sada</i>	.....	.....
.....	.....	.....

VÕORTÄHED.

Lugeda neid sõnu valjusti:

1. *film, farm, graafik, telegraaf;*
2. *šeff, brošüür, tušš, dušš;*
3. *Zoja, zoopark, zootehnik;*
4. *žurnaal, Zoržik, garaaž, staaž;*

farm — eriotstarbeline kolhoosimajand, näiteks kanafarm, seafarm
graafik — plaan

šeff — ülem; kõnekeeles abistav asutus või isik

brošüür — kerges kõites trükiteos

tušš — värvaine; lühike tervitusmarss

zoopark — loomaaed

zootehnik — loomakasvatusteadlane

žurnaal — ajakiri, päevik

staaž — mingil alal tegelemise kestus

Eesti keeles on teistest keeltest võetud sõnu, milles esineb võõrhäälikuid.

Hääldada:	Kirjutada:
f (eff) — vene keeles ф	F, f
š (šaa) — vene keeles ш	Š, š
z (zee) — vene keeles з	Z, z
ž (žee) — vene keeles ж	Ž, ž

Jätan meelde:

f, š, z, ž on võõrtähed.

Harjutus 11. Kirjutada harjutus vihikusse, võõrtähed kirjutada värvilise pliiatsiga. Pealkirjaks: *Võõrtähed*.

Sovhoosis.

Filmimehed käisid «Võidu» sovhoosis kanafarmi filmimas. Operaator tegi eesrindlikust farmist ja suure staažiga kanatalitajast Zojast ilusaid filmivõtteid.

Sovhoosi karjane Serjoža Šumakov vaatas ka huviga filmimist, aparate ja prožektoreid. Pärast filmimist palus Serjoža, et ka tema hoolealuseid, kõrge piimaanniga friisi tõugu lehma filmitaks. Fotograaf tegi Serjožast, zootehnikust ja tema friisi tõugu lehmadest huvitavaid fotosid, mis ilmusid ajakirjas «Pilt ja Sõna».

operaator — filmipildistaja
prožektor — helgiheitja
friisi tõug — musta-valget kirja kari

Harjutus 12. Koostada antud sõnade kohta laused. Pealkirjaks: *Lauseid võõrsõnadega*.

Fotograaf, telefon, dušš, šeff, tšempion, prožektor, tušš.

Näidis: *Fotograaf pildistas klassi parimaid õpilasi.*
tšempion — esivõistluste võitja

Harjutus 13. Leida sõnu, mis sisaldavad võõrtähti. Pealkirjaks: *Sõnu võõrtähtedega*.

Näidis:

f — professor...   z — .....
š — .....   ž — .....

professor — õppejõud kõrgemas koolis

Harjutus 14. Kirjutada tabelisse kõik sõnad, milledes esinevad vöörtähed. Pealkirjaks: *Vöörtähtedega sõnu.*

1. Friedrich Reinhold Kreutzwald on meie rahvaeepose «Kalevi-poeg» looja.
2. Väljapaistev nõukogude kirjanik Mihhail Šolohhov sai 1960. a. Lenini preemia.
3. «Noore Kaardiväe» kangelased Fadejevi romaanist elavad edasi meie noorte südameis.
4. Suure vene kunstniku Šiškini maal «Hommik männimetsas» on laialt tuntud.
5. Saša lehitses žurnaali, milles oli palju fotosid zoopargist.
6. Zooloogia on teadus loomadest ja lindudest.
7. Meie suure kodumaa üks lõunapoolsemaid vabariike on Aserbaidžaani NSV.
8. Užgorod on üks ilusamaid linnu Taga-Karpaatides.

Näidis:

f	š	z	ž
<i>Friedrich</i>	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....

Mõnede vöörastest keeltest vöetud sõnade hääldamine ja kirjutamine on aja jooksul muutunud. Järgnevates sõnades on *f* asendunud *v* või *hv*-ga. Häälda neid sõnu õigesti.

<i>kohv</i>	<i>tahvel</i>
<i>kahvel</i>	<i>ohvitser</i>
<i>puhvet</i>	<i>sohva</i>
<i>kohver</i>	

Harjutus 15. Asetada lünka *f* või *hv*, nagu on nõutav. Pealkirjaks: *f või hv.*

Reisijad läksid pu—etisse sööma. Ettekandja asetab lauale taldrikud, noad ja ka—lid. Telliti munarooga, ko—i ja saia. Pu—etisse tuli ka keegi o—itser, kes kandis nägusat ko—rit. Ta tahtis oma saabumisest pealinna telegra—eerida. Kuna aga läheduses ei olnud telegra—i, siis helistas ta ooteruumis asetsevast tele—oni kaugekõnepunktist. Rongi väljumise aeg oli märgitud jaama teadete ta—lil.

Sõnavaraks.

Õppida pähe.

Brošüür, dušš, farm, garaaž, staaž, graafik, professor, prožektor, tšempion, šeff, zoologia, zootehnik, žurnaal, tušš.

TÄHESTIK.

Kõik tähed kindlas järjekorras moodustavad tähestiku.

A, B, D, E, G, H, I, J, K, L, M, N, O, P, R, S, T, U, V; Õ, Ä, Ö, U

Eesti tähestikus on 23 tähte. Tähed on suured (*A, B, D...*) ja väikesed (*a, b, d...*).

Harjutus 16. Kirjutada vihikusse kõik väikesed tähed tähestikulisel järjekorras. Pealkirjaks: *Tähestik*.

Nimekirjades ja sõnaraamatutes on sõnad tähestikulises järjekorras. Nii leiame sõna kiiremini.

Kui sõnades esimesed tähed on samad, järjestatakse nad järgmiste tähtede järgi.

Harjutus 17. Asetada järgmised nimed tähestikulisel järjekorral. Ants, Heino, Endel, Eevi, Uno, Vello, Heljo, Jaan, Maimu, Anne, Tiina, Mare, Tiiu, Linda, Leida.

Näidis: *Anne, Ants...*

Harjutus 18. Asetada järgmised puuviljade nimetused tähestikulisel järjekorral. Pealkirjaks: *Tähestikuline järjekord*.

Õun, pirn, kreek, aprikoos, kirss, murel, apelsin, banaan, ananass, mandariin, pluum, sidrun, arbuus.

Näidis: *Ananass, apelsin...*

Harjutus 19. Kirjutada kõigi oma klassi õpilaste perekonnanimed tähestikulises järjekorras. Pealkirjaks: *Meie klassi õpilaste nimekiri*.

Eesti tähestik koos võõrtähtedega.

Õpin pähe:

A a, B b, D d, E e, F f, G g, H h, I i, J j, K k, L l, M m,
N n, O o, P p, R r, S s, Š š, Z z, Ž ž, T t, U u, V v, Ö ö, Ä ä,
Õ õ, Ü ü

Küsimusi kordamiseks.

Vastamisel tuua näiteid.

1. Mille poolest erinevad tähed häälikutest?
2. Nimetada kõik täishäälikud.
3. Nimetada kõik kaashäälikud.
4. Leida sõnu, milles esinevad võõrtähed f, š, z, ž.
5. Öelda peast eesti tähestik koos võõrtähtedega.

***k, p, t* SÕNA ALGUL.**

Vaadelda iga sõna esimest tähte.

k

Kaunil koidikul kuulduis kaugelst kuusikust kõo kukkumist. Krista kuduis kirjut kampsunit kingiks kooliõele.

p

Palav päike paitab puudel pungad puhkema. Pisike Peeter puhub pikka pajupilli.

t

Taamal tuhises tasane tuuleke, tõuis tugevaks tuisuks, tõstis teedel tolmu taevani, tormas tammikus. Tammed taarusid, tõrud tantsisid.

Pea meeles:

Eesti keeles kirjutatakse sõna algul harilikult *k, p, t*.

Harjutus 20. Kirjutada antud palast rühmiti välja kõik sõnad, mille algul kirjutatakse *k, p, t*.

Mõnda seentest.

NSV Liidu metsades kasvab palju seeni. Seenterikkuse poolest oleme esimesel kohal maailmas. Seened on hinnatavad oma toitväärtuse poolest, nad võivad asendada nii juurvilja kui ka liha.

Paljudes meie kodumaa kolhoosides ja sovhoosides on alustatud seente kasvatamist lavades. Lavaseenteks on tavaliselt šampinjonid. Need seened on paremad paljudest metsas kasvavatest seentest. Šampinjonid kasvavad pimedas ja nõuavad pidevat hoolitsust. On tarvilik jälgida õhutemperatuuri, mulla viljakust ja teisi seene kasvu soodustavaid tegureid.

Šampinjonide kasvatamine toob head sissetulekut paljudele majanditele.

Näidis: *kasvab, palju, toiteväärtuse,*
..., poolest, ...

Harjutus 21. Kirjutada 15 sõna, mis algavad *k, p* või *t*-ga. Pealkirjaks: *k, p, t sõna algul.*

Näidis:

k — kala, kartul ...

p — puu, paju ...

t — tuba, töö ...

Harjutus 22. Kirjutada lünka *k, p* või *t*. Pealkirjaks: *k, p, t sõna algul.*

Metsas.

Jaani —odu asetseb metsas. —ema isa on metsatöeline ja —äbiga —äev raielankidel. Suvel läks Jaan alati —aasa. Võimsalt langesid —õlised —uud elektrisae ja —irvehoopide all. —aja —aikus —agele.

—ore oli —ihedas metsas. —õrged —uused —ohisesid —eahal. —uude all —asvasid mitmesugused —aimed. Ja milliseid loomi võis —ohata metsas! —ord nägi Jaan suurt —õtra. —õdral olid suured haralised sarved. Jaan nägi —a mägra —oobast. Mäger elab maa sees.

Isa armastab ja hoiab —õiki —asulikke loomi. Ja Jaangi ei —ee ühelegi loomale haiget.

Näidis: *Jaani kodu asetseb metsas.*

b, d, g SÕNA ALGUL.

Vaadelda järgnevate võõrastest keeltest võetud sõnade kirjutamist.

b

baas
bakter
ballett
baleriin
barett
bassein
bensiin
betoon
brigadir
brikett
botikud
buss

d

deklameerima
dekoraator
delegaat
demokraatia
dialog
diivan
diplom
direktor
distsipliin
dokument
dress

g

gaas
garaaž
garderoob
geograafia
graafik
gramm
grammatika
grammofon
graniit
grupp

baas — *alus, ladu*

bakter — *pisik*

ballett — *tantsuetendus*

baleriin — *tantsijanna*

betoon — *tsemendi ja kruusa segu*

brikett — *pressitud turvas*

dekoraator — *kaunistuskunstnik*

delegaat — *saadik, esindaja*

demokraatia — *rahoavalitsus*

dialog — *kahekõne*

garderoob — *riietehoid*

graniit — *raudkivi*

Peaa meeles:

b, d, g esinevad sõna algul ainult võõrastest keeltest võetud sõnades. Neid sõnu nimetatakse **võõrsõnadeks**.

Harjutus 23. Kirjutada palast välja kõik võõrsõnad. Pealkirjaks: *Võõrsõnad*.

1. Brigadir käskis autojuhil baasist bussi võtta ja bensiinijaama sõita. Õhtul pidi kogu brigaad Tallinna balletietendusele sõitma. Kõik tahtsid näha kuulsa baleriini Helmi Puuri esinemist.

b

d

2. NSV Liidus valitseb demokraatlik kord. Rahvas valib delegaadid riigi juhtivatesse organitesse. Tehaseid, vabrikuid ja teisi asutusi juhivad direktorid. Kõikjal valitseb range distsipliin. Iga ametlik dokument vormistatakse kindlate eeskirjade järgi.

g

3. Ma haigestusin grippi. Ma ei taha õppimises teistest maha jääda ja sellepärast koostasın õppimiseks graafiku. Minu pinginaaber ja grupp kaasõpilasi käivad mind iga päev vaatamas. Koos õpime matemaatikat ja vene keele grammatikat. Pärast õppimist kuulame raadiot või gramfonit.

Näidis: *b — brigadir, baas...*

Harjutus 24. Koostada antud sõnade kohta lauseid. Pealkirjaks: *Lauseid võõrsõnadega.*

Bassein, brikett, bakter; deklamatsioon, dress, dialoog; gaas, gramm, grammatika.

Näidis: *Täna toimuvad Pirita basseinis suured ujumisvõistlused.*

Harjutus 25. Valida sulgudest õige täht. Pealkirjaks: *k, p, t ja g, b, d sõna algul.*

1. Laupäeval külmetasin ma ennast ja jäin (k, g)rippi.
2. Arst kirjutas mulle kaks pakki (t, d)ablette.
3. Esmaabikapp seisab mu (t, d)iivani kõrval.
4. Aknast kandus sisse (p, b)ensiini lõhna, sest lähedal asuvad autobaasi (k, g)araažid.
5. Lugesin raamatut, milles jutustati ehitusmaterjalidest, (p, b)etoonist ja (k, g)raniidist.
6. Kummijalatsite kaupluses oli suures valikus (p, b)otikuid.
7. Vaatasin huvitavat pilkepilti ehk (k, g)arikatuuri.
8. Õppisin pähe Rohutirtsu ja Sipelga (t, d)ialoogi Ivan Krõlovi valmist.
9. Iga kodanik peab alati kaasas kandma isikut tõendavat (t, d)okumenti või (p, b)assi.

Näidis: *Laupäeval külmetasin ma ennast ja jäin grippi...*

Harjutus 26. Õppida etteütluks.

1. Suvel käisin sageli basseinis ujumas. 2. Riided panin garderoobi. 3. Võitjatele anti diplomid. 4. Grupp poisse harjutas kettahedid. 5. Võimlejad olid rohelistes dressides. 6. Oktoobripidustuste puhul oli koolimaja dekoreeritud loosungitega. 7. Pioneerid kandisid valget pluusi ja punast pioneerirätti. 8. Koondusel arutati ka distsipliiniküsimusi. 9. Geograafia tundides õpime tundma ka teisi maid ja rahvaid. 10. Seitsmenda klassi õpilased korraldasid ekskursiooni uude betoonitehasesse. 11. Bussiga sõideti linna balletietendusele. 12. Andekas deklamaator esitas veel ühe luuletuse. 13. Bensiinivaadid laaditi laevale kraana abil. 14. Brigaadid on jaotatud lülideks.

Jätan meelde:

1. Eesti keeles kirjutatakse sõna algul harilikult <i>k, p, t</i> .
2. Võõrsõnades kirjutatakse sõna algul sageli <i>g, b, d</i> .

Sõnavaraks.

Õppida pähe.

Baas, ballett, bassein, betoon, dekoraator, delegaat, dialoog, dokument, garderoob, graniit.

h SÕNA ALGUL.

Nende sõnade algul kirjutatakse *h*.

haab	haukuma	hiilima	hulkuma
habe	hele	hilja	hurtsik
habras	helendama	hingeldama	hõre
hallitus	heljuma	homme	hõiskama
haljas	hein	hoidma	hõõruma
hammas	heitma	hoolas	häire
hanguma	herilane	hoog	hämär
hani	hernes	hoop	hütt
haruldane	hetk		

habras — õrn, kergesti murduv
haljas — päris roheline
hanguma — hanguga tõstma;
jahtudes kõvaks minema

hetk — silmapilk
hiilima — varitsema
hurtsik } vilets majake
hütt }

Võrrelda järgnevates lausetes sõrendatult trükitud sõnade tähendust:

1. *Tugev hall hobune sõi koplis.*
2. *Metsa all on hämar.*

h sõna algul eraldab mõningaid sõnu tähenduselt.

Vaadelda tabelis *h*-ga ja *h*-ta algavaid sõnu. Võrrelda nende tähendust.

<i>h</i> -ga	<i>h</i> -ta
<i>hall</i>	<i>all</i>
<i>hallikas</i>	<i>allikas</i>
<i>haru</i>	<i>aru</i>
<i>harutama</i>	<i>arutama</i>
<i>harv</i>	<i>arv</i>
<i>hais</i>	<i>ais</i>
<i>hagu</i>	<i>agu</i>
<i>hind</i>	<i>ind</i>
<i>higi</i>	<i>igivana</i>
<i>hõige</i>	<i>õige</i>
<i>hale</i>	<i>ale</i>
<i>hõng</i>	<i>õng</i>

harv — *hõre*
hõng — *lõhn*
agu — *varajane koit*
ind — *vaimustus*

igihaljas — *alati haljas*
igivana — *põline*
ale — *kütis*
uljas — *julge, vahva*

Harjutus 27. Kirjutada harjutus vihikusse, *h* sõna algul kirjutada värviliselt. Pealkirjaks: *h sõna algul*.

Hoolsad heinalised.

Kolhoosipere heinalised ärkasid õige vara. Hetk hiljem rutati heinamaale. Kõigil olid hangud, vikatid ja rehad õlal. Heinaniidumasinaid sõitsid aga kõige ees.

Peagi helises heinamaa heledatest lauluviisidest. Rõõmsat hõiskamist oli kõikjal. Õhus sumises herilasi ja heljus liblikaid. Hellasti õõtsutas tuul rohuliblesid. Kaugel külas haukus koer.

Heinatöö otsustati õhtuks lõpetada. Kõik töötasid innukalt ja hoogsalt.

Hilja õhtul jõuti koju. Varsti hakkas korstnatest tõusma halli suitsu.

Harjutus 28. Moodustada antud sõnadest lauseid. Pealkirjaks: *h sõna algul.*

1. hallikas — allikas	4. haru — aru
2. harutama — arutama	5. harv — arv
3. hind — ind	6. hagu — agu

Näidis: *Õpetajal on hallikas kleit. Maja taga voolab selge allikas.*

Harjutus 29. Küsida kaasõpilastelt, kas sõna algab *h*-ga või mitte.

—ambaarst	—ea uni
—ulgumeri	—aljas rohi
—eeringas	—aruline puu
—uljas	udune —ommik
—ernes	varane —aeg
—uvitav	—õbedane kuu
—apupiim	tuul —ulub
—igistama	masin —undab

Harjutus 30. Kirjutada kriipsu asemele *h*, kus vaja. Pealkirjaks: *h õigekirjutus.*

1. —arutasime —omset päevaplaani. 2. Lugesin —uvitava loo —uljatest meresõitjatest, kes olid sattunud —ulgumerele. 3. Istusime —einamaa äärde. 4. Õhus sumises —erilasi ja —eljus —eledaid liblikaid. 5. Eemalt kostis —üksiku koera —augatust. 6. Lähedal kasvas —õre —aavasalu. 7. Seal vulises selge —allikas. 8. Kaugemal oli näha —igihaljaid kuuski. 9. Selliseid —igivanu puid saame harva näha. 10. Märkamatult katsid —allikad pilved taeva. 11. Päev —akkas õhtule jõudma. 12. Ilm muutus —ämaraks.

Näidis: *Arutasime homset päevaplaani.*

Harjutus 31. Kirjutada järgnev pala etteütlusena.

Öine häire.

Keskööl kõlasid üle pioneerilaagri ärevad fanfaariheliid. Lapsed mõistsid — öine häire! Anti ülesandeks leida lipp, mis oli eelmisel hilisõhtul kaduma läinud. Nüüd oli iga hetk kallis. Tuli hiilida kõrgele mäe otsa, kuhu lipp oli peidetud. Ümberringi oli hämar ja isegi õudne. Nii mõnelgi argpüksil oli hirm. Pioneeridel oli teada, et lippu valvavad hoolsad valvurid. Nad hoidusid üksteise lähedale ja vahetevahel hüüdsid tasa, et mitte omavahel sidet kaotada. Ettevaatlikult hiilides jõuti järk-järgult lipule lähemale.

Järsku kuuldus keset vaikust vali hõige. Vanempioneerijuht andis märku alustada tormijooksu. Hurraa-hüüete saatel jõuti lõpuks mäetipule. Pärast lühikest võitlust haarati lipp kellegi poolt ja joosti laagrisse tagasi. Lapsed olid väsinud ja hingeldasid tugevasti. Kuid nad olid ka rahul õnnestunud mänguga. Hiirvaikselt poeti teki alla ja peagi lasus laagri kohal sügav vaikus.

LÜHIKE, PIKK JA ÜLIPIKK TAISHÄALIK.

Võrrelda *a* hääldamise pikkust järgnevates lausetes:

1. *Kalurid püüdsid ka lu* — häälik *a* on lühike.
2. *Kauplus sai uue kaalu* — häälik *a* on pikem.
3. *Müüja kontrollis kaalu* — häälik *a* on väga pikk.

Eesti keeles on häälikutel hääldamisel kolm erisugust pikkust.

Häälikud on **lühikesed, pikad ja ülipikad.**

Lugeda ja võrrelda tabelis antud jämendatult trükitud täishäälikute hääldamise pikkust.

	Lühike täishäälik (hääldame lühidalt) I värde	Pikk täishäälik (hääldame pikalt) II värde	Ulipikk täishäälik (hääldame väga pikalt) III värde
a	<i>Koo saall</i>	<i>Olen saalis.</i>	<i>Kaunistasime saali.</i>
e	<i>Kell helises.</i>	<i>Põletasin keele.</i>	<i>Õpin keeli.</i>
i	<i>Vili on salves.</i>	<i>Viili rauda!</i>	<i>Vajan viili.</i>
o	<i>Ta kolis maale.</i>	<i>Lõpetasin kooli.</i>	<i>Läheme kooli.</i>
u	<i>Muri on kuri.</i>	<i>Tõin kuurist puid.</i>	<i>Vii puud kuuril!</i>
õ	<i>Ma jõin mõdu.</i>	<i>Võtsin pikkuse mõõdu.</i>	<i>Võtan mõõtu.</i>
ä	<i>Käru on õues.</i>	<i>Too käärid!</i>	<i>Terita kääre!</i>
ö	<i>Maru möllas.</i>	<i>Kus on nõõri ots?</i>	<i>Anna nõõri!</i>
ü	<i>Ära tee müral!</i>	<i>Müüris on auk.</i>	<i>Lao müüri!</i>

Aega, mis kulub hääliku hääldamiseks, nimetatakse hääliku **välteks**.

Lühike täishäälik hääldatakse lühidalt ja ta on **I** vältes.

Pikk täishäälik hääldatakse pikalt ja ta on **II** vältes.

Ülipikk täishäälik hääldatakse väga pikalt ja ta on **III** vältes.

Harjutus 32. Lugeda antud laused ja määrata jämendatult trükitud täishäälikute välted. Töö teha tabelina. Pealkirjaks: *Täishäälikute välted*.

1. Padi on pehme. Paadi põhjas oli palju kalu. Kalurikolhoos muretses mitu uut paati.
2. Minu ema on kangur. Eeva on eesrindlik õpilane. Eemalt paistis linnatornid.
3. Sügisõhtu on pime. Piimaauto sõitis kaupluse ette. Lapsed peavad jooma piima.
4. Telgis oli tore olla. Toores õun ei kõlba süüa. Marjad on veel toored.
5. Linna tulede kuma paistis kaugele. Kuuma ilmaga võetakse päikesevanne. Minu isa tahab kuuma leili.
6. Miitingul peeti pikk kõne. Põõsas punetas marjadest. Linnu pesa oli põõsas.
7. Ära seisa keset tänavat! Katuse ääred olid purunenud. Parandati katuse ääri.
8. Haiget last vaevas kõha. Kaotasin mantlil nõöbi. Otsisin sobivat nõöpi.
9. Küna kaldus küljele. Õpilaste küüned peavad olema puhtad. Õde puhastas küüsi.

Näidis:

Täishäälikud		
I välde (lühike)	II välde (pikk)	III välde (ülipikk)
<i>padi</i>	<i>paadi</i>	<i>paati</i>
.....	.....	.....

Võrrelda saadud tabelis täishäälikute kirjutamist eri välletes.

Lühike (*I välte*) täishäälik kirjutatakse ühe tähega (*a, e, i...*).

Pikk (*II välte*) täishäälik kirjutatakse kahe tähega (*aa, ee...*).

Ülipikk (*III välte*) täishäälik kirjutatakse kahe tähega (*aa...*).

Harjutus 33. Lugeda antud laused. Kirjutada sulgudes olev täishäälik ühe või kahe tähega ja määrata täishääliku välde. Pealkirjaks: *Täishäälikute I ja II välde.*

1. Sa s(a)da mulle postiga s(a)da rubla.
2. T(i)u on m(i)nu hea sõber.
3. K(e)da meile n(e)li muna!
4. Ära p(i)lu p(i)lu vahelt!
5. Võõras rääkis j(ä)meda h(ä)lega.
6. T(u)le t(u)le varju!
7. (Ö)rn tuuleil (õ)tsutas puude latvu.
8. K(o)lis ei tohi olla ülearust k(o)li.
9. Kass tõmbas m(ü)ra kuuldes k(ü)ru selga.

Näidis: *Sa saada (II) mulle postiga sada (I) rubla.*

Lugeda valjusti ja võrrelda jämendatult trükitud täishäälikute pikkust.

1. *Tööta hoollega!*
Ainult hoolsa tööga saavutad edu.
2. *Tormise mere ääres mühavad männid.*
Jõuti mere äärde.
3. *Pioneerid kohtasid rannas suure laeva kaptenit.*
Lainetaval merel triivis suur laev.

Täishääliku II ja III välde saab eraldada ainult kuulmise järgi.

Kui tekib kahtlus, kas häälik on teises või kolmandas vältes, siis tuleb seda häälikut hääldamisel venitada. Kui seejuures sõna tähendus jääb arusaadavaks, siis on venitatud häälik kolmandas vältes.

Näiteks: *su-u-u-ur* — III välde
lö-ö-ö-öma — III välde

Kui aga venitamine muudab sõna tähendust või moonutab sõna, siis on häälik teises vältes.

Näiteks: *ei hüü-ü-ü-ü-a* — II välde
hä-ä-ä-älik — II välde

Harjutus 34. Hääldata õigesti ja määrata antud sõnapaarides täishäälikute II ja III välde. Pealkirjaks: *Täishäälikute II ja III välde.*

1. saared — saari kaaluma — kaalub	5. kuue — kuubi luure — luurama
2. keedab — keeta peenra — peenar	6. mõõna — mõõna (seda) hääli — hääle
3. niidi — niiti siira — siiras	7. pööre — pöörde sööki — söögi
4. noore — noori soove — soovi (selle)	8. küünal — küünla hüüdma — hüüab

Näidis: 1. *saared (II)* — *saari (III)*
kaaluma (III) — ...

Harjutus 35. Kirjutada lünka lühike, pikk või ülipikk täishäälik. Pealkirjaks: *Täishäälikute välted.*

1. (a, ö)	Tahame s—da tublideks t—tajateks.
2. (o, ä, u)	Tee kodust k—li viib l—bi k—semetsa.
3. (ö, ü)	T—d leidub alati k—lluses.
4. (i, o)	Ma ei tahaks —algi klassikursust k—rrata.
5. (ä, a)	Järve —res kasvasid p—jud.
6. (e, i)	Vihma sadas ja l—htedele langes p—sku.
7. (u)	T—l m—tus tugevaks.
8. (a, i)	Pimedus s—bus k—rest.

Näidis: *Tahame saada tublideks töötajateks.*

Harjutus 36. Moodustada lauseid antud sõnadest ja määrata jämendatult trükitud häälikute välted. Pealkirjaks: *Täishäälikute välted.*

Toomas, naabri, viima, kala, seep, sööma, riie, käärid, sõber, saartel, kuri.

Näidis: *Toomas (II) käitub eeskujulikult.*

Harjutus 37. Määrata järgnevas palas jämendatult trükitud täishäälikute välted. Pealkirjaks: *Täishäälikute välted.*

Lembitu linnus.

Suure-Jaani lähedal on Lõhavere linnamägi, kus asus muistne linnus. Linnust nimetati vanasti Leola kantsiks. See linnus kuulub muistsete eestlaste vanemale Lembitule.

1217. aastal peeti siin vaprat võitlust saksa röövullutajate vastu.

Paksu mullakatte alt võib veel praegugi leida põlenud palgiotsi ja süsi. Need kõnelevad eestlaste rasketest võitlustest. Linnus on kahel korral vaenlase poolt maani maha põletatud.

Näidis: *Suure (u — II) Jaani (a — II) ...*

Harjutus 38. Määrata järgnevas palas jämendatult trükitud täishäälikute välted. Pealkirjaks: *Täishäälikute välted.*

Olga Evanen.

Tubli oma töös ja aus oma kohustes. See on meie töökangelane Olga Evanen. Juba varases nooruses töötas ta kolhoosis.

Tuli sõda. Sõjas hukkus ta mees. Ise elas ta läbi Leningradi blokaadi. Nähes sõjakoledusi andis Olga Evanen endale töotuse töötada nii, et sõda enam iialgi ei tuleks.

Nüüd, töötades Põdrangu sovhoosis seatalitajana, on ta täitnud oma lubaduse. 1960. aastal hooldas ta üksi 700 siga ja andis riigile 800 tsentnerit liha.

Partei ja valitsus hindas tema tööd ja andis talle Nõukogude Liidu töökangelase nimetuse ühes kuldmedaliga.

blokaad — piiramisrõngas

Kokkuvõte kordamiseks.

Pea n meeles:

Lühike täishäälik, I välde	Pikk täishäälik, II välde	Ülipikk täishäälik, III välde
Hääldatakse <i>lühidalt</i>	Hääldatakse <i>pikalt</i>	Hääldatakse <i>ülipikalt</i>
Kirjutatakse <i>ühe</i> tähega	Kirjutatakse <i>kahe</i> tähega	Kirjutatakse <i>kahe</i> tähega

Küsimusi kordamiseks.

Vastamisel tuua näiteid.

1. Millal on täishäälik I vältes?
2. Millal on täishäälik II vältes?
3. Millal on täishäälik III vältes?
4. Kuidas saab eraldada täishääliku I ja II väldeid?
5. Kuidas kirjutatakse I välte täishäälik?
6. Kuidas kirjutatakse II ja III välte täishäälik?
7. Kuidas saab eraldada täishääliku II ja III väldeid?

LÜHIKE, PIKK JA ÜLIPIKK KAASHÄALIK.

Kaashäälikute *l, m, n, r, s* välted.

Võrrelda *n* hääldamise pikkust antud lausetes.

1. *Kolhoosnikud kitkusid lina* — häälik *n* on lühike.
2. *Ekskursioon sõitis läbi vana linna* — häälik *n* on pikem.
3. *Laulupeo külalised saabusid meie linna* — häälik *n* on väga pikk.

Kaashäälikuid me hääldame lühidalt, pikalt ja ülipikkalt.

Võrrelda tabelis jämendatult trükitud kaashäälikute hääldamise pikkust. Jälgida kirjutamist.

	Lühike kaashäälik (hääldame lühidalt) I välde	Pikk kaashäälik (hääldame pikalt) II välde	Ülipikk kaashäälik (hääldame ülipikkalt) III välde
<i>l</i>	<i>Tuli ei põle.</i>	<i>Sain uue põlle.</i>	<i>Parandasin põlle.</i>
<i>m</i>	<i>Taevas on kuma.</i>	<i>Ostsin uue kummi.</i>	<i>Vajan kummi.</i>
<i>n</i>	<i>Laul on lina.</i>	<i>Viibisin linnas.</i>	<i>Sõitsime linna.</i>
<i>r</i>	<i>Ratas veereb vurinal.</i>	<i>Mängisin vurriga.</i>	<i>Keerutasin vurri.</i>
<i>s</i>	<i>Opilane on usin.</i>	<i>Leidsin ussi.</i>	<i>Nägin ussi.</i>

Kaashäälikutel *l, m, n, r, s* on I, II ja III välde.

I välde hääldatakse lühidalt ja kirjutatakse ühe tähega.

II välde hääldatakse pikalt ja kirjutatakse kahe tähega.

III välde hääldatakse ülipikalt ja kirjutatakse samuti kahe tähega.

Harjutus 39. Määrata jämendatult trükitud kaashäälikute väl-
ted. Pealkirjaks: *Kaashäälikute välted.*

1. Täna on pidupäev.
2. Linnad, asulad ja külad on pidurüüs.
3. Suvises tuules lehvivad punased lipud.
4. Erutavalt kõlavad ilusad laulud.
5. Töötav rahvas tunneb oma jõudu.
6. Hoogsalt areneb meie nõukogude elu.

Näidis: *Täna (n — I) on pidupäev.*

Hääldada ja võrrelda jämendatult trükitud kaashäälikute II ja III väldeid.

ll

*Meie võitsime pallimängu.
Kooliõues mängiti palli.*

mm

*Luuremängus peitsime kirja tamme alla.
Esimene salk ei leidnud tamme üles.*

nn

*Tiigis ujus konnakudu.
Kalamees otsis konna.*

rr

*Ära narri sõpra!
Uut narri tutvustati tsirkuse publikule.*

ss

*Oleme seitsmenda klassi õpilased.
Õpetaja tuli klassi.*

II ja III väldeid saab eraldada ainult hääldamise teel.

Harjutus 40. Määrata jämendatult trükitud kaashäälikute välde antud sõnapaarides. Pealkirjaks: *Kaashäälikute välted.*

1. kellad — kelli	6. kanne — kannud
2. lille — lilli	7. tünnid — tünne
3. samme — sammud	8. tasse — tassid
4. trammid — tramme	9. ussid — usse
5. vurre — vurrud	10. vurrid — vurre

Näidis: *kellad (II) — kelli (III)*
lille (II) — ...

Harjutus 41. Kirjutada sõnad õigesti tabelisse.

Tuli, venna, koma, vennad, kari, merre, kummid, kassi(käpp), kell, varre, ase, panna, sisse, kena, Alla, homme.

Näidis:

Lühike kaashäälik I välde	Pikk kaashäälik II välde	Ülipikk kaashäälik III välde
<i>tuli</i>	<i>venna</i>	...
<i>koma</i>	...	...

Harjutus 42. Kirjutada 15 sõna, milles esineb lühike, pikk ja ülipikk kaashäälik.

Näidis:

Lühike <i>l, m, n, r, s</i>	— <i>vili</i> .....
Pikk <i>l, m, n, r, s</i>	— <i>villi</i> .....
Ülipikk <i>l, m, n, r, s</i>	— <i>villi</i> .....

Harjutus 43. Määrata jämendatult trükitud kaashäälikute väl-
ted. Pealkirjaks: *Kaashäälikute välted.*

Lilli kastmas.

Armastan lilli! Palju lilli kasvab minu kodu ümbruses. Ukse ees seisab ka igivana tamm. Mulle meeldib istuda tamme all ja sammuda aias lillepeenarde vahel.

Lillede eest tuleb hoolt kanda, neid kasta. Selleks võtan kastekannu ja ruttan tünnist vett tooma. Kallan vett kannu. Peenrad on kuivad ja vesi valgub kohe maa sisse. Selja taga kuulen ema samme. Ema vaatab mind uurivalt läbi prillide.

Lilli ei tohi palava päikesega kasta!

Näidis: *Armastan lilli (I — III)!*

Kaashäälikute *g, b, d* ja *k, p, t* välted.

Võrrelda tabelis jämendatult trükitud kaashäälikute hääldamise pikkust. Jälgida ka kirjutamist.

	Lühike kaashäälik (hääldame lühidalt) I välde	Pikk kaashäälik (hääldame pikalt) II välde	Ülipikk kaashäälik (hääldame ülipikalt) III välde
g, k	L a g i o n v a l g e .	L a k i u k s i !	V a l a n õ u s s e l a k k i !
b, p	L e b a v a i k s e l t !	L e p a a l l o n s e e n e d .	S a a g i s i m e l e p p i .
d, t	R a d a v i i s j õ e n i .	R a t a s l ä k s k a t k i .	O s t s i n u u e r a t t a .

Kaashäälikute *g, b, d* ja *k, p, t*
I välte kirjutame *g, b, d*-ga,
II välte kirjutame *k, p, t*-ga,
III välte kirjutame *kk, pp, tt*-ga.

Häädada ja määrata jämendatult trükitud kaashäälikute väl-
ted suuliselt.

tibu — tipu — tippe
löbu — lõpu — lõppu
äge — äke — äkke
lagi — laki — lakke
õde — võte — võtte
kade — kate — katte

Harjutus 44. Määrata antud lausetes jämendatult trükitud
kaashäälikute välted. Pealkirjaks: *Kaashäälikute välted.*

g — k — kk

Kuulasin raadiost huvitavat lugu.
Isa ostis uue luku.
Lukksepp parandas meie ukse lukku.

b — p — pp

Ainost on emale palju abi.
Kapi riulitel on raamatud.
Pane uued raamatud kappi!

d — t — tt

Meie kodu on kaunis.
Kotid tõsteti auto peale.
Autol on koorem kotte.

Näidis: *Kuulasin raadiost huvitavat lugu (g — l).*

Harjutus 45. Määrata antud lausetes jämendatult trükitud
kaashäälikute välted. Pealkirjaks: *g, b, d ja k, p, t välted.*

1. Õppimine on valgus, rumalus — pimedus.
2. Kes õpetust ei võta, see targaks ei saa.
3. Kus viga näed laita, seal tule ja aita.
4. Julge pealehakkamine on pool võitu.
5. Võõrsil olles kipub süda koju tagasi.
6. Pikkadel suvepäevadel on mõnus matkata.
7. Paadid sõitsid piki jõge.
8. Millist abi võib pakkuda meie kool?
9. Päike hakkab loojuma.
10. Süttige, heledad tuled!

Näidis: *Õppimine (III) on valgus, rumalus — pimedus (I).*

Harjutus 46. Asetada lünka I, II või III välte kaashäälikud.

I. Kas *b, p* või *pp*.

1. Võõras astus tu—a.
2. Se—a ei olnud se—ikojas.
3. Sportlane hü—as kaugust.
4. Pioneerid läksid kolhoosi aeda marju no—ima.
5. Pidulikel päevadel lehvivad li—ud.

II. Kas *d, t* või *tt*.

1. Õpilased ru—asid kooli.
2. Õpetaja ju—ustas ühe huvitava ju—u.
3. Ei maksa nu—a!
4. Peetri ko—u on naaberkolhoosis.
5. Mi—a ru—em ra—ad jooksevad, seda kergem on koorem.

III. Kas *g, k* või *kk*.

1. Riie ei ri—u meest.
2. Kolhoos kasvatab farmides si—u.
3. Õpilaste korrali—ust hinnatakse.
4. Hoosus ja tagasihoidli—us on inimese head omadused.
5. Hu—uvalt praamilt päästeti neli vaprat nõuko—ude sõdurit.
6. Mustusest te—ivad igasugused hai—used.

Näidis: *Võõras astus tupp.*

Harjutus 47. Määrata jämendatult trükitud häälikute välde.
Pealkirjaks: *Kaashäälikute välted.*

1. Esimene rakett viis Kuule Nõukogude lipu.
2. Paul Keres on üks maailma tugevamaid maletajaid.
3. Minu ema on tubli nõukogude naine.
4. Töölised ruttasid tehasesst koju.
5. Sovhoosi põllul polnud ühtki kivi.
6. Matkajad läksid edasi mööda põllupeenart.
7. Eemalt paistis suur karjakoppel.
8. Tee ääres kasvas kõrge rukis.
9. Oli lõkkeõhtu.

Näidis: *Esimene (I) rakett viis kuule Nõukogude lipu (II).*

Harjutus 48. Moodustada lauseid sõnapaaridele. Pealkirjaks: *Lauseid.*

1. kella — kella (vaatasin)
2. vanni — vanni (lähen)
3. kuke — kukke
4. lipu — lippu
5. läte — lätte
6. passi — passi (uut)
7. grammi — grammi (mitu)

Näidis: *Viisin oma kella parandada. Ärgates vaatasin kella.*

Harjutus 49. Määrata antud palas jämendatult trükitud kaashäälikute välted. Pealkirjaks: *Kaashäälikute välted.*

Pärast tunde.

Kui tunnid lõpevad, algab meil kooliõuel sporditreening. Seal jookseme, hüppame ja õpime mitmesuguseid kergejõustiku alasid. Mõned harjutavad kettaheidet, teised tõukavad kuuli, kolmandad viskavad pesapalli. Mati on hea kõrgushüppaja, ta on hüpanud juba üle meetri. Peebule meeldib ketast heita. Harrastame ka pallimängu, eriti aga rahvastepalli. Sellest mängust võtavad osa õpilased kõikidest klassidest.

Pärast treeningut ruttame kõik koju. Pisut puhkust ja tuleb hakata õppima. Homme on jälle koolipäev.

Näidis: *Kui tunnid (n — II) lõpevad (p — II), algab meil kooliõuel sporditreening.*

Kordamiseks.

Kokkuvõte kaashäälikute väldest.

I välde	II välde	III välde
<i>g</i>	<i>k</i>	<i>kk</i>
<i>b</i>	<i>p</i>	<i>pp</i>
<i>d</i>	<i>t</i>	<i>tt</i>
<i>l</i>	<i>ll</i>	<i>ll</i>
<i>m</i>	<i>mm</i>	<i>mm</i>
<i>n</i>	<i>nn</i>	<i>nn</i>
<i>r</i>	<i>rr</i>	<i>rr</i>
<i>s</i>	<i>ss</i>	<i>ss</i>

l, m, n, r, s II ja III valdet eraldame hääldamise teel.

Küsimusi kordamiseks.

Vastamisel tuua näiteid.

1. Kuidas haldataakse kaashäälikute kolmandat valdet?
2. Kuidas kirjutatakse kaashäälikud *l, m, n, r, s* II ja III vältes?
3. Kuidas eraldada kaashäälikute *l, m, n, r, s* II ja III valdet?
4. Kuidas kirjutatakse kaashäälikute *g, b, d* ja *k, p, t* II välde?
5. Kuidas kirjutatakse kaashäälikute *g, b, d* ja *k, p, t* III välde?

Millal kirjutatakse ülipikk häälik ühe tähega?

Võrrelda jämendatult trükitud sõnade tähendust antud lausetes.

1. **Ma** soovin, et rahu valitseks **maa** peal.
2. **Sa** ei **saa** täna kinno minna.
3. Kas Ants ja Vello sõidavad Artekki? — **Jaa!**
4. **Me** sööme selle **mee** ära.
5. **Tal** on nuid väike **tall**, kus on üks lambatall.
6. Sul on üsna kena **onn**.
7. **Kas** kass tuli tuppa?
8. **Tol** kaubal on kõrge **toll**.

Sõna *ma* tähendab *m(in)a*.

Sõna *maa* tähendab *maapinda*.

Sõna *tol* tähendab *tollel*.

Sõna *toll* tähendab *tollimaksu*.

Ülipika hääliku kirjutame alati ka he tähega.

Mõnedes uhesilbilistes sõnades kirjutame aga ülipika hääliku ühe tähega. See võimaldab teha sõnade tähenduslikku vahet.

Võrrelda ülipika täishäälikuga lõppevate sõnade tähendust.

Ühe tähega	Kahe tähega
ma — m(in)a	maa
sa — s(in)a	saa (sõnast <i>saama</i>)
mu — m(in)u	muu (<i>mõni teine</i>)
su — s(in)u	suu (<i>näo osa</i>)
me — m(ei)e	mee (sõnast <i>mesi</i>)
te — t(ei)e	tee (<i>rada</i>)
nad — n(em)ad	
ja — siduv sõna	jaa (<i>jah</i>)

Harjutus 50. Kirjutada sulgudesse asetatud täht nii, nagu õigekirjutus nõuab. Pealkirjaks: *Ühesilbiliste sõnade õigekiri*.

1. M(e) kodu asub mäe veerul.
2. S(a) rakenda hobune r(e) ettel!
3. T(o) t(e) äärest p(u)!
4. M(a) ei s(a) täna maale sõita.
5. S(a) t(e) s(e) töö valmis!
6. Vii s(e) raamat m(u) lauale!
7. T(e) jooge t(e) ära!
8. Rutake, sest t(e) on pikk!
9. M(u) käed on m(u) töö tegemiseks veel nõrgad.
10. N(a)d olid parajasti tööõpetuse tunnis.

Näidis: *Me kodu asub mäe veerul.*

Harjutus 51. Moodustada lauseid, milles esineksid sõnad *ma, maa, su, suu, te, tee, mu, muu, nad, ja*. Pealkirjaks: *Ühesilbiliste sõnade õigekiri*.

Näidis: *Ma lähen laagrisse. Maa oli veel kastest märg.*

Lugeda järgmisi ülipika kaashäälikuga lõppevaid sõnu. Pidada meeles nende õigekiri.

mul — m(in)ul	mull (<i>seebimull</i>)
sul — s(in)ul	sull-sull
tal — t(em)al	tall, talli (<i>hobuste laut</i>)
	tall, talle (<i>lambatall</i>)

kel — k(ell)el	kell
mil — mi(lle)l	
sel — se(lle)l	sell (<i>väljaõppinud tööline</i>)
tol — to(lle)l	toll (<i>pikkusemõõt</i>)
ses — se(lle)s	
las — lase	lass (<i>väike ankur</i>)
mis?	
on — sõnast <i>olema</i>	onn (<i>vilets majake</i>)
kus? kas? kes?	kuss! kass
et	
jah	

Harjutus 52. Kirjutada sulgudesse asetatud täht nii, nagu on õige. Pealkirjaks: *Ühesilbiliste sõnade õigekiri.*

1. O(n) su(l) juba tellitud ajaleht «Säde»?
2. Ka(s) su(l) on ülesanne õige?
3. Ka(s) s(a) ei s(a) mind abistada?
4. La(s) m(a) näitan, kus su(l) on ülesanne valesti tehtud.
5. Ke(l) löi kaheksa, kui ma õppimise lõpetasin.
6. Kü(l) mulle meeldivad m(e) salgakoondused.
7. Ke(s) teab, mi(s) märk ta(l) rinnas o(n)?
8. Mu(l) ja su(l) on sarnased portfelliid.
9. Ke(s) noorelt nobe, s(e) viks vananagi.
10. Ke(l) janu, se(l) jalad.

Näidis: *On sul juba tellitud ajaleht «Säde»?*

Harjutus 53. Moodustada lauseid, kus esinevad sõnad *mul, kel, sel, mull, kell, onn, kass, kus, et, kas*. Pealkirjaks: *Ühesilbiliste sõnade õigekiri.*

Näidis: *Mul on kõik tööd korralikult tehtud.*

HÄÄLIKUÜHENDID.

Vaadelda antud sõnades jämendatult trükitud tähti.

1. Hea laps maksab vanematele kasvatamise vaeva.
2. Tõuse püsti, kui sind kõnetab vanem inimene.
3. Ära oota, kuni sult palutakse mõnd teenet, vaid tee seda ise omal algatusel.

Kõrvuti seisvad erinevad täis- või kaashäälikud moodustavad **häälikuühendi**.

Häälikuühendid on kahesugused:

- 1) täishäälikute ühendid — näiteks: *ea, ae, õu, ui, ai*;
- 2) kaashäälikute ühendid — näiteks: *ps, ks, sv, st, nd, lt, lg*.

Harjutus 54. Tõmmata täishäälikute ühenditele üks joon ja kaashäälikute ühenditele kaks joont alla. Pealkirjaks: *Häälikuühendid*.

Tähtis sündmus.

Meie sõpradele, Kosejõe Erirežiimilise Internaatkooli kasvandikele, anti pidulikult kätte passid. Selleks puhuks sõitsid kooli külla Harju rajooni juhtivad töötajad ja «Estonia» teatri šeflusbrigaad.

Täitevkomitee esimees kõneles noortele Nõukogude passi tähtsusest ning õnnitles passi saajaid. Sooje sõnu ütlesid ka teised kaasõpilased.

See oli väga tore päev.

Näidis: *Meie sõpradele, Kosejõe Erirežiimilise Internaatkooli kasvandikele ...*

KAKSIKTÄISHÄÄLIKUD.

Kõrvuti seisvad erinevad täishäälikud moodustavad täishäälikute ühendi.

Hääldata sõrendatult trükitud sõnu silpide kaupa ja jälgida täishäälikute ühendi häälendamist neis.

1. *Iga õpitane peab hoid/ma oma kooli au nagu ise-
enese au.*
2. *Koolis peeti loeng kultuursest käi/tu/mi/sest.*
3. *Töötasime kooli õu/es.*

Sõnas *peab* kuuluvad mõlemad täishäälikud ühte silpi.

Sõnas *hoidma* on 2 silpi. Täishäälikute ühend *oi* kuulub ühte silpi.

Sõnas *õues* on kaks silpi. Täishäälikute ühend *õu* kuulub ühte silpi ja täishäälik *e* teise silpi.

Täishäälikute ühendit, mis kuulub ühte silpi, nimetatakse **kaksiktäishäälikuks**.

Harjutus 55. Tõmmata kaksiktäishäälikutele joon alla. Jälgida õigekirjutust. Pealkirjaks: *Kaksiktäishäälikud*.

NSV Liidu rahoamajanduse saavutuste näitusel.

Minu isa sai katsete eest mesinduse alal esimese preemia — tuusiku Moskva näitusele.

Juba ammu tahtis isa minna sellele maailma ilusaimale näitusele.

Isa ja ema sammusid mööda laia asfaltteed peapaviljoni poole. Käidi ka teiste liiduvabariikide paviljonides. Kõige rohkem meeldisid isale aga Gruusia NSV ja aianduse paviljonid. Seal oli imeilus.

Kaua jalutati mööda Moskva avaraid tänavaid, kauneid parke ja väljakuid. Kõige sügavama mulje jättis neisse aga mausoleum.

Näidis: *Minu isa sai katsete eest mesinduse alal ...*

mausoleum — suur haudehitus.

Kaksiktäishäälikus kirjutatakse mõlemad täishäälikud alati ühe tähega.

KAASHÄÄLIKUTE ÜHENDID.

Lugeda laused ja vaadelda jämendatult trükitud tähti.

1. Orkester mängis marsiviise.
2. Tuhanded rahutuvid tuhandetest kätest lendlesid kõrgele õhku.
3. Saluudiga anti märku rahvapeo avamiseks.

Kõrvuti olevad erinevad kaashäälikud moodustavad **kaashäälikute ühendi**.

Harjutus 56. Kirjutada harjutusest välja kõik sõnad, milles esinevad kaashäälikute ühendid. Jälgida kaashäälikute ühendite õige kirjutust. Pealkirjaks: *Kaashäälikute ühendid.*

Laulupeo rongkäik.

Kell kolm algas suur laulupeo rongkäik. 35 tuhat lauljat, tantsijat ja pillimeest alustasid pidulikku teekonda lauluväljakule.

Pealtvaatajate eest möödusid teatejooksjad, üle öla punased linnid ja käes põlevad tõrvikud. Nendele järgnes lehvivate siidlip-pudega võimas lipukandjate kolonn. Noormehed ja neiud kandsid suurt laulupeo embleemi ja loosungit «Elagu Eesti NSV 20. aasta-päev!».

«On hea me elu kodumaal, siin rõõmsalt töötame ja loome!» — jäi meelde kuldtähtedega kirjutatud loosung. Seda kandsid lapsed.

Näidis: *Kolm, algas...*

embleem — (sümboolne) märk

Kaashäälikute ühendis kirjutatakse iga kaashäälik ühe tähega.

Harjutus 57. Kirjutada antud sõnad nii, et nad vastaksid küsi-mustele *keda? mida? ja kelle? mille?* Pealkirjaks: *Kaashäälikute ühendid.*

I

II

Kes? mis?	Keda? mida?	Kes? mis?	Kelle? mille?
<i>tund</i>	<i>tundi</i>	<i>kinnas</i>	<i>kinda</i>
<i>lind</i>	.....	<i>hammas</i>	.....
<i>vend</i>	.....	<i>samm</i>	.....
<i>hind</i>	.....	<i>lammas</i>	.....
<i>sild</i>	.....	<i>vemmal</i>	.....
<i>kuld</i>	.....	<i>kümme</i>	.....
<i>tald</i>	.....	<i>number</i>	.....
<i>salk</i>	.....	<i>pähkel</i>	.....
<i>palk</i>	.....	<i>korsten</i>	.....

III

Moodustada muudetud sõnadele lauseid.

Näidis: *Õpetaja alustas tundi.*

Kinda kiri oli värvirikas.

Harjutus 58. Kirjutada sulgudes olev täht kas ühe- või kahekordselt, nagu on nõutav. Pealkirjaks: *Kaashäälikute ühendite õigekiri.*

1. Arti(k)lis jutustati va(p)ra Nõukogude armee või(t)lustest.
2. Le(n)dur jutustas oma ju(l)gest hüppest põlevalt lennukilt.
3. Ü(m)berringi oli vai(k)ne. Kõik jä(l)gisid hoolega.
4. Ka(n)gelaslikkus pani la(p)si mõ(t)lema.
5. Vaenlasega ei saa olla le(p)lik.
6. Ta tuleb üles o(t)sida ja hävitada.
7. Va(p)rate või(t)lejate ra(s)ke või(t)luse järel saabuski viimaks lõ(p)lik võit.
8. Ainult hoo(l)sa õppimisega aitame meie kaasa kommu(ni)smi ehitamisele.

Harjutus 59. Kirjutada sulgudes olev täht kas ühe- või kahekordselt, nagu on nõutav. Pealkirjaks: *Kaashäälikute ühendite õigekiri.*

Kuressaare loss.

Enam kui sei(t)smesaja aasta eest tu(n)gisid meie maale sa(k)sa raudrüütlid ja orjastasid ra(h)va. Eesti talura(h)va õ(l)gadele pa(n)di suured ma(k)sud. Ra(s)ke oli sel ajal. A(l)gasid ülestõusud. Saksa mõisnikud kar(t)sid eesti talupoegi. Kaitseks ülestõusude vastu ehtasid nad suuri ki(n)dlusi.

Selle mui(s)tse aja mälestusmärgina on tu(n)tud Kuressaare loss. Kuressaare lossi ehitamine oli ra(s)ke. Mi(t)medkü(m)ned talupojad surid rän(k)a tööd tehes. Kõik elasid ainult lootusele, et pea(t)selt hävitatakse o(r)jus.

Ülipikk *s l* ja *r* järel.

Lugeda ja võrrelda *s* kirjutamist kaashäälikute ühendeis *l* ja *r* järel.

<i>s</i>	<i>ss</i>
1. <i>Kaugelt kostsid ilusa valsi helid.</i>	<i>Ma tantsisin valssi.</i>
2. <i>Haige pulsilöök oli väga kiire.</i>	<i>Arst katsus pulssi.</i>
3. <i>Kirsi oks oli õites.</i>	<i>Sõime kirsse.</i>
4. <i>Pioneerid marsivad väljakul.</i>	<i>Orkester mängis marssi.</i>

l ja *r* järel kirjutatakse ülipikk *s* kahe tähega.

Harjutus 60. Moodustada lauseid järgmistest sõnadest. Pealkirjaks: *Ülipika s õigekiri.*

värss — värsi

varss — varsa

hirss — hirsi

Näidis: *Värss on luuletuse rida.*

Küsimusi kordamiseks.

Vastamisel tuua näiteid.

1. Mida nimetatakse häälikuühendiks?
2. Milliseid häälikuühendeid me tunneme?
3. Mida nimetatakse kaksiktäishäälikuks?
4. Mitme tähega kirjutatakse kaashäälikute ühendis iga kaashäälik?
5. Missuguste kaashäälikute järel kirjutatakse ülipikk *s* kahe tähega?

k, p, t, s ja *h* kõrval *k, p, t*.

Jälgida *k, p, t* esinemist *s* ja *h* kõrval.

1. *Sport karastab tervist.*
2. *Sportlase kopsud peavad olema eriti tugevad.*
3. *Selleks tehke igal hommikul maastikujooksu metsaradadel.*
4. *Otsige sobiv koht kuuskede ja mändide keskel!*
5. *Pärast kuluku ära lühike suptus.*

Vaadelda *k, p, t* esinemist *k, p, t* kõrval.

1. *Suvel on tore matkata.*
2. *Heitke seljakott selga ja võtke matkakepp kätte!*
3. *Ärge unustage ka käsiapteeki!*
4. *September ja oktoober on matkamiseks juba külmad.*

k, p, t, s ja *h* kõrval kirjutatakse harilikult *k, p, t*.

Harjutus 61. Kirjutada lünka sobivad tähed. Pealkirjaks: *k, p, t s kõrval.*

I

ps	1. Turistid matkasid mööda Ka—ia rannikut.
	2. Seal kasvas lo—akas rohi.
	3. Puuviljad kü—evad seal varem.
sp	4. Teel kohati ka pioneerilaagri la—i.
	5. Enamik noori tegeleb —ordiga.

II

ts	1. Ma tahaksin, et mul oleks palju u—avaid sõpru.
	2. Minu sõber peab olema viisakas ja au—ama vanemat inime—.
	3. Minu sõber peab olema korralik ja hä—i di—siplineeritud.
st	4. Minu sõber peab pai—ma silma aususe ja sel—imehelikkuse poole—.
	5. Minu sõber peab hä—i õppima ja abi—ama mahajääjaid õppetöös.

ks

1. Joo—ime pa—u metsa luuremängu mängima.

2. Jär—u vi—as keegi käbiga.

3. La—usime mööda mäenõlva alla.

sk

4. Väi—ed kivikesed veeresid jalge all, o—ad ki—usid riideid.

5. Luuremängul loeb palju o—us ra—usi võita.

Näidis: *Turistid matkasid mööda Kaspia rannikut.*

Harjutus 62. Kirjutada lünka sobivad tähed värvilise pliiatsiga. Pealkirjaks: *h t ja k kõrval.*

Merel.

Jah— lah—us sadamast ja võttis kursi lah—isele merele. Lah—sätendas päikesekiirtes ning õh— oli täis merelõhnu. Jahi nina lõh—us laineid ning tuiskas kõrgele valget vah—u. Kuigi lained löid üle ah—ri, juh—is noor purjesportlane kindlakäeliselt jah—i. Uh—elt liuglesid kajakad jah—i saates, laskudes aeg-ajalt mastile puh—ama. Sih— oli võetud väikesele päh—lipuudega käetud saarele, et veeta seal puh—epäev.

Näidis: *Jaht lahkus sadamast...*

Harjutus 63. Asetada lünka *tk* või *kt*. Pealkirjaks: *tk või kt.*

Võtke eeskujul!

Võ—e eeskuju meie klassi parimast õpilasest Annest! Jälgige, kui ilmekalt ta loeb luuletust või esitab ka—endit mõnest jutustusest! Kü—estav on teda kuulata. Ta oskab ka a—usel esineda ja rühmakoondust huvitavaks muuta. Hei—e ketast või tõugake kuuli nii nagu Anne! Õppige temalt ka—iläinud ele—rikorke parandama! A—iivselt võtab Anne osa rühma ja klassi tööst. Teda jä—ub alati kõikjale.

aktiivne — *tegev, toimekas*

Mõnedes sõnades esineb *b, d, g k, p, t* ja *s* kõrval.

Hääldata antud sõnu ja jälgida nende kirjutamist.

bs

kärbes — kär**bs**ed

umbne — um**bs**ed

urbne — ur**bs**ed

gs

jalg — jal**gsi**

aeg — aeg**sasti**

hoog — hoog**sasti**

ds — dk

kuldne — kul**ds**ed

raudne — raud**ds**ed

nüüdne — nüüd**ds**ed

andma — and**sin** — and**ke**

püüdma — püüd**sin** — püüd**ku**

hoidma — hoid**sin** — hoid**kem**

urbne — poorne

Kui sõna algvormis esinevad *b, d, g*, siis sõna muutmisel jäävad nad püsima.

Sõna algvormiks on pöörd sõnadel ma-tegevusnimi (*kandma, leidma*) ja käänd sõnadel nimetav kääne (*muld, moodne*).

Harjutus 64. Täita lüngad. Pealkirjaks: *b, d, g s kõrval.*

bs

1. Kär—ed on haiguste edasikandjad.

2. Um—et tuba tuleb sageli õhutada.

ds

1. Iga päevaga muutub Tallinn ilusamaks ja moo—amaks.

2. Ehitajad an—id Eesti NSV aastapäevaks elanikele jälle uusi maju.

3. Ainult ii—ed Toompea müürid meenutavad veel esivanemate rasket võitlust.

gs

1. Õpperaamatud tuleb õigeae—elt varuda!

2. Ülelii—e kiirustamisega tehakse alati lohakas töö.

3. Jal—imatk mägedes on parim puhkus.

Harjutus 65. Moodustada antud sõnadest käske. Pealkirjaks:
k kõrval d.

Andma, hoidma, kandma, võtma, kündma, hüüdma, sõudma, murdma, tootma, püüdma.

Näidis:

Algvorm	Käsk
<i>andma</i>	<i>andke</i>
<i>hoidma</i>	.....
.....	.....

Harjutus 66. Moodustada eelneva harjutuse sõnadest käskivaid lauseid. Pealkirjaks: *Lauseid.*

Näidis: *Palun andke mulle pool kilogrammi võid!*

Harjutus 67. Paigutada need sõnad minevikku. Pealkirjaks:
s kõrval d.

Algvorm	Minevik
<i>andma</i>	<i>andsin</i>
<i>hoidma</i>	.....
<i>leidma</i>	.....
<i>püüdma</i>	.....
<i>nõudma</i>	.....
<i>seadma</i>	.....
<i>jõudma</i>	.....
<i>kandma</i>	.....
<i>sõudma</i>	.....
<i>kündma</i>	.....

Harjutus 68. Asetada lünka *t* või *d*, nagu on nõutav. Pealkirjaks: *t või d s kõrval.*

1. Jõu—sasti areneb nõukogude elu.
2. Sei—seaastaku esimesel aas—al an—sid meie kaevurid mitmekor—se toodangu.
3. Sõi—sime kivisöerajooni.
4. Pea—selt peatus buss ja meil tuli minna jalgsi kaevandusse.
5. Käes kan—sime kohvreid.

Harjutus 69. Kirjutada lünka *k, p, t* või *g, b, d*, nagu on nõutav.

Kalastamas.

On kujunenud ilusaks tradi—siooniks, et igal sügisel õpilased abis—avad kolhoose.

Ka sel sügisel sõi—sid õpilased koris—ustöödele, nende hulgas ka kaks kalameest Jaan ja Enn.

Juba õh—ul sea—sid poisid õnged korda, et hommikul õige—ae—selt kalas—ama minna. Enne päikese tõusu sõu—sid poisid järvele. Sõbrad o—sisid üles püügikoha, kust nad mullu palju kalu püü—sid. Nad hei—sid õnged vette ja jäid kannatlikult ootama soo—sat juhust, mil kala näkkab. Poistel ei tulnud pettuda, peagi püü—sid nad kalakoti täis. Kui Jaan ja Enn tagasi jõu—sid, kee—sid nad suuremad kalad ära, väi—semad vis—asid kassile.

Õnnes—unud saagi üle tun—sid kõik suurt rõõmu.

Jälgida liitsõnade kirjutamist.

raud + *tee* = *raudtee*

alg + *kool* = *algkool*

umb + *tänav* = *umbtänav*

Liitsõnad kirjutatakse nii nagu need lihtsõnad, millest nad koosnevad.

Harjutus 70. Tuletada liitsõnu antud sõnadest. Pealkirjaks: *Liitsõnu.*

<i>sulg</i> +		kerge, pehme, padi
<i>raud</i> +		tee, kapp, traat
<i>umb</i> +		tänav, kaudne, sõlm
<i>jalg</i> +		pall, pidur, pallur

Näidis: *sulgkerge*...

Harjutus 71. Leida 10 liitsõna, milles sõnade liitmisel satub *k, p, t* ja *s* kõrvale *g, b, d*. Pealkirjaks: *Liitsõnu.*

Näidis: *Kingsepp*...

Kordamiseks.

Vastamisel tuua näiteid.

1. Missuguste kaashäälikute kõrval kirjutatakse harilikult *k, p, t*?

2. Millal kirjutatakse *s* kõrval *b, d, g*?
3. Millal kirjutatakse *k, p, t* kõrval *g, b, d*?
4. Kuidas kirjutatakse liitsõnu?

Harjutus 72. Õppida etteütluks.

Õpilased istutavad metsa.

Sõjajärgsetel aastatel on istutatud meie maal juurde palju noort metsa. Metsade istutamine toob suurt kasu põllumajandusele, sel-
leparast korraldataksegi metsapäevi, millest otsustasid üksmeel-
selt osa võtta ka kooliõpilased.

Metsaistutajad jõudsid paksu metsa äärde. Pääkese kuldsed kii-
red puudutasid puude latvu. Õpilased teadsid, et töötada tuleb hoo-
likalt ning pingsalt.

Nüüdsel ajal on tehnika tunginud ka kõige kaugemasse metsa-
soppi. Metsapunktid on varustatud moodsate masinatega, mis ker-
gendavad inimeste tööd. Soodsate ilmadega hakkavad õpilased ka
edaspidi istutama noort metsa.

Liited *-ki* ja *-gi*.

Lugeda laused ja jälgida *-ki* või *-gi* kirjutamist sõna lõpul.

1. *Emagi võib väsida, seepärast abistage teda!*
2. *Mis tõsi, see tõsi ja jääbki tõeks.*
3. *Tormgi oli vaibunud, kui päike hommikut kuulutas.*

Liide *-ki* ja *-gi* liituvad alati sõna lõpu.

Jälgida, millistele tähtedele liitub liide *-ki*.

Liide *-ki*

selgki	g + ki
leibki	b + ki
iaudki	d + ki
kelkki	k + ki
piipki	p + ki
raamatki	t + ki
lapski	s + ki
aitähki	h + ki

k, p, t, g, b, d, s ja h järel kirjutatakse liide -ki.

Harjutus 73. Liita antud sõnadele liide *-ki*. Pealkirjaks: *Liide -ki*.

Kleit, pluus, seelik, jakk, keep, dress, tennis, sokk, sukad, king, saabas, botikud, barett, särk.

Näidis: *Kleit + ki — kleitki...*

Lugeda ja tuletada meelde, millistele tähtedele liitub *-gi*.

Liide *-gi*

koolgi	l + gi
loomgi	m + gi
küüngi	n + gi
koergi	r + gi
kaevgi	v + gi
munagi	a + gi
peregi	e + gi
ahigi	i + gi
autogi	o + gi
nōugi	u + gi
nōōgi	õ + gi
jäägi	ä + gi
öögi	ö + gi
süügi	ü + gi

l, m, n, r, v ja kõigi täishäälikute järel kirjutatakse liide -gi.

Harjutus 74. Lisada antud sõnadele liide *-gi*. Pealkirjaks: *Liide -gi*.

Karu, rebane, põder, lõvi, sebra, ahv, mäger, hobune, lehm, tall, konn, kana, tuvi, peoleo, varblane.

Näidis: *karu + gi — karugi...*

Kokkuvõtteks.

Häälikute *k, p, t, g, b, d, s* ja *h* järel kirjutatakse liide *-ki*, kõigi teiste häälikute järel aga liide *-gi*.

Jälgida, kuidas liitub sõnale liide *-ki* või *-gi*.

saak + ki — *saakki*

kukk + ki — *kukkki*

kott + ki — *kottki*

sepaga + gi — *sepagagi*

kellele + gi — *kellelegi*

autos + ki — *autoski*

kellega + gi — *kellegagi*

Liide *-ki* ja *-gi* ees kirjutatakse sõna ühtegi tähte ära jätmata.

Harjutus 75. Liita antud sõnadele *-ki* või *-gi*. Asetada sõnad rühmiti. Pealkirjaks: *Liide -ki või -gi*.

Kask, kuusk, sirel, toomingas, pärn, tamm, mänd, vaher, lepp, haab, kadakas, saar, pihlakas, kastan, paju.

Näidis:

Liide <i>-ki</i>	Liide <i>-gi</i>
<i>kaskki</i>	<i>sirelgi</i>
.....	.....

Harjutus 76. Liita antud sõnadele liide *-ki* või *-gi*. Asetada sõnad rühmiti. Pealkirjaks: *Liide -ki või -gi*.

Rukis, nisu, oder, toit, söök, pannil, jõgi, ojust, lill, kepiga, kett, vend, õele, töö, kannab, õppima.

Harjutus 77. Kirjutada 10 niisugust sõna, millele liitub liide *-ki*. Pealkirjaks: *Liide -ki*.

Näidis: *pärg + ki* — *pärgki* ...

Harjutus 78. Kirjutada 10 niisugust sõna, millele liitub liide *-gi*. Pealkirjaks: *Liide -gi*.

Harjutus 79. Asetada lünka liide *-ki* või *-gi*. Pealkirjaks: *Liide -ki või -gi*.

1. Nõukogude inimene muudab kõrbed— viljakandvaiks.
2. Põua tõttu oli soo— kuivaks jäänud.
3. Selles jões leidub kärestikke—.
4. Torm purustas suure puu—.
5. Park— jõuti õhtuks puh-taks riisuda.
6. Öö— oli lämmatavalt soe.
7. Ei oleks iial— usku-nud, et vihma hakkab sadama.
8. Aednik— oli üllatatud puhkenud õite ilust.
9. Need lilled kingin— sinule.
10. Sellest raamatust leiad— vajaliku pala.
11. Nii tuleb— see ülesanne lahendada.
12. Tal ei olnud— kui— raske seda luuletust pähe õppida.
13. Ühest— tuttavast inimesest ei tohi tervitamata mööduda.

Küsimusi kordamiseks.

Vastamisel tuua näiteid.

1. Kuhu liidetakse alati liide *-ki* või *-gi*?
2. Missuguste häälikute järel kirjutatakse liide *-ki*?
3. Missuguste häälikute järel kirjutatakse liide *-gi*?

SILBITAMINE.

Vaadelda, kuidas sõnu silbitatakse.

Rahulaul.

*Või-du-lip-pu-del ve-re-vail hel-ju-mas tuul,
või-mas ra-hu-tuul pai-tab me väl-ju,
tee on ra-hu-le a-vand me ko-du-maa suur,
rah-vas val-vel meil kin-del kui kal-ju.*

(E. Dolmatovski.)

Sõna koosneb **silpidest**.

Silpi hääldame ühe hingamistõukega.

Sõnas on üks või mitu silpi.

Tavaliselt hääldame nii kiiresti, et hingamistõuked jäävad märkamatuks. Eriti selgesti kuuleme silpe laulmisel.

Jälgida täishäälikute ja kaashäälikute esinemist silpides.

*Kas e-ma sü-dant tun-ned sa?
Nii õrn, nii kin-del! Muut-ma-ta
ta si-nu rōō-must rōō-mu näeb,
su õn-ne-tu-sest o-sa saab!*

(L. Koidula.)

Igas silbis peab olema täishäälik või kaksiktäishäälik.

Silbi võib moodustada ka ainult üks lühike täishäälik (*e-ma, o-sa*).

Kuidas sõnu silbitada?

1. Vaadelda, kuhu jääb üksik kaashäälik täishäälikute vahel.

<i>tu-ba</i>	<i>tu-le-ma</i>
<i>ko-da</i>	<i>mi-ne-ma</i>
<i>a-hi</i>	<i>ma-si-na-ga</i>
<i>o-nu</i>	<i>vu-ri-na-ga</i>

Üksik kaashäälik täishäälikute vahel alustab järgmist silpi.

Harjutus 80. Silbitada antud sõnad. Pealkirjaks: *Üksik kaashäälik täishäälikute vahel.*

Rahu, kodu, kajakas, kalurid, helisema, avama, lõpetama, libisema, jalutama, mürinaga.

Näidis: *Ra-hu, ko-du...*

2. Vaadelda, kuidas silbitatakse pika kaashäälikuga sõnu.

<i>tup-pa</i>	<i>tul-la</i>
<i>ko-ta</i>	<i>kan-nab</i>
<i>kuk-ke</i>	<i>hom-me</i>
<i>pal-li</i>	<i>kiiv-vi</i>

Pikk või ülipikk kaashäälik jaguneb eri silpide vahel.

Harjutus 81. Silbitada antud sõnad. Pealkirjaks: *Pikk või ülipikk kaashäälik silbitamisel.*

Õnnega, rannast, nukker, ammu, tassid, samme, vurrud, usse, merre, vallutama, õppima, hakkama, kattuma.

Näidis: *Õn-ne-ga...*

3. Jälgida kaashäälikute ühendiga sõnade silbitamist.

võt-ma

samb-la

korst-nad

sil-mad

kort-sus

mürts-ti

rah-vas

kand-sin

Kaashäälikute ühendis alustab viimane kaashäälik järgmist silpi.

Harjutus 82. Silbitada antud sõnad. Pealkirjaks: *Kaashäälikute ühendi silbitamine.*

Kartul, kapsas, porgand, kurke, herved, mustikas, sõstrad, pirnid, kirsid, apelsin.

4. Vaadelda pika ja kaksiktäishääliku silbitamist.

töö-le

aed

maa-ni

lau-ale

vaa-ta-ma

päi-ke-se-pais-te

Pikk ja ülipikk täishäälik ning kaksiktäishäälik kuuluvad ühte silpi.

Harjutus 83. Silbitada. Pealkirjaks: *Silbitamine.*

Õösel, päevaga, kaugus, mäed, keegi, tuulised, tuiskama, koidikul, tööliste, võidukas, vaimustus, rõõmus, pääsema.

Harjutus 84. Silbitada sõnad. Pealkirjaks: *Silbitamine.*

1. Kalale, kuduma, kiikuma, pioneer, seletama.

2. Lammas, leppa, kukke, kattuma, korralikke.

3. Pinda, kortsus, vembla, varblane, ämblik.

4. Kaare, maa, õue, käed, taovad.

Harjutus 85. Silbitada antud palast kõik sõnad. Pealkirjaks: *Silbitamine.*

Uus õpetaja.

Kooli tuli uus õpetaja. Ta käitus vabalt ja lihtsalt. Et õpilastega lähemalt tutvuda, päris ta, millega nad tegelevad kõige meelsamini vabal ajal.

«Mis on sinu meeldivaim ajaviide?»

«Mina armastan raamatuid lugeda,» vastab üks.

«See on hea. Kuulus nõukogude kirjanik Maksim Gorki rääkis sageli, et kõige selle eest, mis temas on head, võlgneb ta tänu raamatutele.»

«Mulle meeldib matkamine,» ütleb teine.

«Ka see on väga kasulik. Matkamisega avardate oma silmaringi, õpite tundma oma maad ja rahvast.»

«Mina armastan üle kõige loodust,» märgib kolmas.

«Loodust,» kordab õpetaja. «Jah, loodust peab armastama. Selleks, et teadlikult armastada oma kodumaad, on vaja armastada ka ta loodust, metsi, niite, nurmi . . .»

Näidis: *Koo-li tu-li uus õ-pe-ta-ja.*

Harjutus 86. Silbitada antud pala. Pealkirjaks: *Silbitamine.*

Sügis.

Vähehaaval ning kuidagi märkamatult kaovad aiast ja metsast üksteise järel kevadised ja suvised elanikud, kes oma kõlava laulu ja vilka tegevusega ümbruskonda elustasid. Üha vaiksemaks ja kõledamaks muutub ümberringi. Ära on õitsenud õrnad moonid, kuldkollased kressid ning kõik teisedki lilled. Lehed tõmbuvad kollaseks, punaseks, lillaks ja langevad puudelt ning põõsastelt. Vinge tuul kannab neid vahel hunnikutesse kokku, vahel jälle lennutab laiali. Hommikuti on juba sageli hall maas.

On sügis!

Küsimusi kordamiseks.

1. Mis on silp?
2. Milline häälik peab kindlasti olema igas silbis?
3. Nimetada silbitamise reeglid ja tuua näiteid.

SÕNADE POOLITAMINE.

Vaadelda sõnade poolitamist:

1. *Kor-da-mi-ne on tar-ku-se alus.*
2. *Lu-ge-mi-ne on pa-rim õp-pi-mi-ne.*
3. *Tead-mi-ne ei kü-si lei-ba.*

Silbitamine on sõnade poolitamise aluseks.

Sõnade poolitamine ühelt realt teisele viimisel toimub silpide kaupa.

Neid sõnu ei saa poolitada:

i/sa
e/lu
ai/a
lau/a

Ühetähelist silpi ei jäeta ükski ei rea lõppu ega viida järgmise rea algusse.

Harjutus 87. Poolitada antud lausetes kõik sõnad. Pealkirjaks: *Ühetäheline silp poolitamisel.*

1. Kolhoosi brigadir sai preemiaks raadio.
2. Igal hommikul kuulas ta päevauudiseid.
3. Tihti tulid siia ka sõbrad huvitavaid saateid kuulama.
4. Ka ema ja isa rõõmustasid uue preemia üle.
5. Nüüd polnud enam kunagi igav.

Vaadelda antud sõnade poolitamist.

1. *Te-ha-se in-se-ner oli mood-sa ma-si-na lei/u-ta-ja.*
2. *Aja-kir-ja-nik kü-las-tas kuul-sat puu-rai/u-ja-te bri-gaa-di.*
3. *Õpi-las-te rii/e-tus peab ole-ma pu-has ja kor-ras.*

Kui ühetäheline silp asetseb sõna keskel, jäetakse see sõna poolitamisel rea lõppu.

Harjutus 88. Märkige kriipsuga, kust saame neid sõnu poolitada. Pealkirjaks: *Poolitamine.*

Emaga, eduni, inimestele, õde, olema, laiadeni, vaiadeni, teiega, niuile, lauale, köie, siia, kuue, raua, preemia.

Näidis: *Ema-ga...*

Vaadelda järgmiste liitsõnade poolitamist:

Kesk-kool, pioneeri-iga, vana-aegne, alg-kool, raud-tee, maan-tee, tiib-klaver, kilo-gramm.

Liitsõnu poolitatakse tavaliselt sõnade liitumis-
kohalt.

Harjutus 89. Poolitada järgmised liitsõnad. Pealkirjaks: *Liitsõnade poolitamine.*

Kutsekool, koolitöö, kooliaed, kuusemets, tuulelipp, paberraha, vaskkraan, siiakala, aiakahjur, eluaegne, leiukoht, seitseaastak, päevaplaan.

Näidis: *Kutse-kool...*

Harjutus 90. Poolitada antud palas sõnad. Pealkirjaks: *Poolitamine.*

Lenin tribüünil.

26. oktoobril 1917 kell 9 õhtul kogunes Nõukogude II Kongress oma teisele istungile.

Jälle oli saal puupüsti täis töölisi, talupoegi, soldateid, madru-seid. Jälle veeres seinast seina nagu meremüha tuhandete inimeste jutukõmin.

Äkki vappus kogu saal vaimustatud käteplaginast, rõõmuhõise-
test. Kõik vaatasid üksisilmi ühes ja samas suunas, ainult tribüü-
nile.

Seal seisis see inimene, kes lõi võiduka ülestõusu plaani, see mees, kes liitis rahva ja viis ta võidule.

Seal seisis LENIN.

Näidis: *26. ok-toob-ril 1917 kell 9 õh-tul ko-gu-nes Nõu-ko-gu-de II Kong-ress oma tei-se-le is-tun-gi-le.*

Küsimusi kordamiseks.

1. Millal on vaja sõnu poolitada?
2. Mis on sõnade poolitamise aluseks?
3. Kuidas toimida poolitamisel ühetähelise silbiga?
4. Kuidas poolitada liitsõnu?

KORDAMISHARJUTUSI.

Harjutus 91. Kirjutada eesti kirjanike perekonnanimed tähestikulises järjekorras. Pealkirjaks: *Eesti kirjanikke.*

J. Smuul, D. Vaarandi, R. Parve, A. Hint, P. Rummo, M. Raud, M. Nurme, H. Mänd, M. Veetamm, U. Laht, M. Kesamaa, H. Lebrecht.

Harjutus 92. Kirjutada lünka õige võõrtäht. Pealkirjaks: *Võõrsõnade õigekirjutus.*

1. Meie kooli —efiks on Autobaas nr. 1. 2. Huvitav tehnikaringi koosolek toimus meil kord garaa—is. 3. Olen lugenud mitmeid huvitavaid bro—üüre. 4. Paljud õpilased tellivad tehnikaalaseid —urnaale. 5. Iga uue õppeveerandi algul koostame korrapidajate graa—iku. 6. Mõned —ooloogia tunnid on vabas looduses. 7. Peale kehalist kasvatust käime alati du—i all. 8. Oktoobripühadel tervitame oma sõpru telegraa—i teel.

Harjutus 93. Kirjutada lünka lühike, pikk või ülipikk täishäälik, nagu on nõutav. Pealkirjaks: *Lühike, pikk ja ülipikk täishäälik.*

I

Jalakäija kohustused.

1. Tuleb käia kõnniteel, hoiduda kõnnit— paremp—lsele —rele.
2. Kõnnitee p—dumisel tuleb l—kuda tee v—sakul —rel või teep—nral.
3. Enne sõidutee —letamist tuleb v—data v—sakule ja lähenedes kesksele p—rile v—data paremale.
4. Seisvast trammist tuleb m—duda —st, seisvast autobussist — tagant.

II

Jalakäijal on keelatud.

1. Ületada sõidut—d läheneva l—klusvahendi eest.
2. M—ngida, uisutada, k—lgutada ja s—satada k—nniteel või sõidut—l.
3. K—guneda kõnniteel gr—ppidesse.
4. S—seneda või väljuda enne trammi, b—ssi või auto täielikku peatumist.

Harjutus 94. Määrata jämendatult trükitud kaashäälikute värde. Pealkirjaks: *Kaashäälikute värte.*

20 aastat on möödunud ajast, mil eesti töörahvas saavutas vabaduse. Paljude võitlejate nimed on jäädvustatud säravate tähtedega ajalukku. Nüüd ülesehituse tellinguil seistes ei unune need nimed kunagi. Praegu areneb meie maa seitseaastaku plaani alusel. Kord-korralt kerkivad uued ehitused ja varsti ei tunne me oma linnu äragi. Ruttu muutub kogu maa kauniks. Ülesehitustööst võtab osa ka õppiv noorsugu ja nende õpetajad. Kõik töötavad, tõttavad, kõikide käed liiguvad kähku.

Harjutus 95. Määrata jämendatult trükitud häälikute värde. Pealkirjaks: *Täis- ja kaashäälikute värte.*

Seitseaastaku päev.

Tunnen rõõmu külvist ja künnist, uue sünnist, sellest, millest unistas Lenin . . .

Kes möödub linna väljakuist, märkab seal Tallinna Heakorralduse rahva kõrval ka koolinoori töötamas. Nad peavad võitlust umbrohtudega, mis ähvardavad rikkuda nägusa muruvaiba.

Lõbus ja kärarikas on Lenini puisteel. Päevitunud näod, eredad värvid ja lõbus jutuväda tulvab kastanite all. Need on Kreenholmi kudumisvabriku töötajad koduteel.

Tartu rajooni noored maisikasvatatajad lubavad koguda igalt hektarilt 800 tsentnerit maisi. Mais külvati maha hästi hoolitsetud põldudele ja õigel ajal.

Tundmatuseni on muutunud meie maa pale ja kogu rahva elu.

Näidis: *Tunnen (II) rõõmu (III) külvist ja künnist (II) . . .*

Harjutus 96. Tõmmata kaksiktäishäälikutele üks joon ja kaashäälikute ühenditele kaks joont alla. Pealkirjaks: *Häälikuühendid.*

Lugemisest.

Meie kõik teame, et häid raamatuid on kasulik lugeda. Kui loeme mõnd reisikirjeldust, siis tunneme, nagu rändaksime meie ise neil kaugetel maadel. Mõnd haaravat juttu lugedes aga elame kaasa sellele kangelasele, kellest teoses jutustatakse. Paljude loetud raamatute tublid tegelased võivad olla meile eeskujuks. Nii mõnigi kord küsime eneselt: «Kuidas võiksime olla niisama vahvad,

Julged ja ausad, kui see kangelane, kelle elulugu me lugesime?» Lugegem hoolega ja pidagem meeles, et lugemine võib meid paremaks inimeseks teha!

Harjutus 97. Õppida etteütluks.

Päikesekiir.

Igaüks meist tunneb päikesekiirt. Ta tungib toa aknast sisse, hüpleb laual, tantsib seintel ja supleb meres.

Päikesekiir tormab ruumis kohutava kiirusega — 300 000 kilomeetrit sekundis. Seni kuni kellapendel teeb ühe võnke, suudab päikesekiir läbida seitse ja pool korda suurema tee kui maakera ümbermõõt.

Päike asub maakerast 150 miljoni kilomeetri kaugusel. Päikesekiir läbib selle tee kaheksa minutiga.

Kui sõita päikesele lennukiga, mille tunnikiirus on 1200 kilomeetrit, siis tuleks meil lennata 14 aastat.

Päikesekiir külvab soojust ja valgust. Päikese mõjul ärkab elu kõikjal, õitsevad lilled, kasvab rohi, valmivad maitsvad marjad.

Harjutus 98. Kirjutada lünka õige täht. Pealkirjaks: *k, p, t ja g, b, d õigekirjutus.*

«Uue Tee» kolhoosi töö edeneb jõu—sasti. Kolhoosnikud kün—sid põllud varakult. Võr—selt hoolitseti kõigi kultuuride eest. Nende põllud an—sid kõrgeid saake. Kul—sed viljapead õõ—susid tuules. Noored nii—sid vilja.

Sõi—sime loo—sikuga Pirita jõel. Võ—sime õnged kaasa. O—sisime sõõta kalade jaoks. Sõu—sime piki jõge. Lei—sime mõnusa kalas—amisaiga.

Haa—salu mudaravilas on paljud—i tervenened. Uue juurdehituse kallal ko—sitakse varavalgest hilisõh—uni. Vana maja seinad olid ur—sed.

Minu sõbrad tegid jal—simat—a Lõuna-Eestisse. Hommikul asuti ae—sasti teele. Lais—ust nad ei sallinud. Puh—amiseks valiti kaunid kohad. Mägedest las—uti orgudesse.

Harjutus 99. Asetada lünka liide *-ki* või *-gi*. Pealkirjaks: *Liide -ki, -gi.*

1. Pea—saabus kapten, kes tänas sõdureid nende vapruse eest.
2. Kuuldes rõõmustavat uudist, muutus ta samm veel—kiire-

maks. 3. Ära räägi seda kellele—! 4. Ma tulen sinuga ikka— kaasa. 5. Tänu suurtele pingutustele jõudis ta siis— mäetipule. 6. Ainsat— liblikat polnud näha, sest päike oli loojunud. 7. Üht— sõidukit polnud läheduses. 8. Auto oli kuhu— kaugemale ära sõitnud. 9. Lumi oli jäljed— kinni tuisanud. 10. Rong— hilines suure tuisu tõttu mõne minuti. 11. Laev— sõitis merehädalistele vastu. 12. Hommikul oli metroo— inimestest tulvil. 13. Kõiki reisijaid ei mahutanud buss—.

Harjutus 100. Silbitada sõnad. Pealkirjaks: *Sõnade silbitamine.*

Sõit maailma otsa.

«Ülemaks kui hõbevara,
Kallimaks kui kullakoormad
Tuleb tarkus tunnistada.»

Kalevipoeg hakkas mõtteid mõlgutama, kuidas sõita maailma otsa. Ta andis Olevipojale käsu ehitada hõbedane laev «Lennuk». Siis käskis ta endale valmistada kuldse kuue ja laevameestele tublid raudriided, et virmaliste vehklemine ei saaks kellelegi kahju teha.

«Lennukiga» purjetas Kalevipoeg põhja poole, kaasas sõbrad ja keeletark, kes mõistis kõiki sõnu, linnukeeli ja elajate keeli. Kalevipoeg tahtis jõuda sinna, «kuhu taevakummi maa külge kinnitakse».

II. TEGUSÕNA.

TEGUSÕNA MÕISTE.

Vaadelda ja lugeda järgnevat luuletust. Eriti pöörata tähelepanu sõrendatult trükitud sõnadele.

Oktoobripühade pidulikul pioneerikoondusel.

R. Parve.

Malev kooliaulas joondus,

ja me maja poisid reas

seisid teiste laste seas.

Algas pioneerikoondus.

Trummidega märku anti,

puhuti fanfaaridest,

punalipud saali kanti

noortest kätepaaridest.

Suurtest suurim päev on see,

mis meid täna ühendab--

koonduse Oktoobrile

malev täna pühendab.

Sõnad *joondus, seisid, algas, anti, puhuti* jne. näitavad tegevust.

Sõnu, mis näitavad tegevust, nimetatakse **teigusõnadeks**.

Harjutus 101. Kirjutada katkendist välja kõik teigusõnad. Pealkirjaks: *Tegusõnad.*

Esimesed pojad.

Tiiki lastud luiged elasid väga sõbralikult. Nad ei tülitsenud omavahel kordagi ja hoidusid alati kokku. Siis aga märkas Nikita,

et üks paar häälitsevaid luiki hakkas karjast eemalduma. Need olid isa- ja emaluik.

Nad ujusid eraldi ja kui mõni teine luik püüdis neile läheneda, tõttas isalind teda kohe eemale ajama.

Peagi valisid luiged enesele välja paiga ja hakkasid pesa ehitama. Nad ehtasid selle kõige kaugemasse tiigi nurka rippuvate okstega paju alla.

Kui pesa oli valmis, munes emaluik viis suurt valget muna ja hakkas neid hauduma.

(V. Tšaplina.)

Näidis: *Lastud, elased, ei tülitsenud...*

Harjutus 102. Kirjutada pala ja tõmmata tegusõnadele joon alla.

Täna on jälle imeilus sügisene ilm. VI^a klassi seintel ja pinkidel helendavad rõõmsad neljakandilised laigud. Nende tekkimises on süüdi läbi ruutude vaatav hele päike. Ja kui soe on täna!

Üks päikese nelinurk on asunud otse keset tahvlit. Siin toob ta nähtavale iga kriimustuse ja kriidikübeme. Mõne minuti eest kirjutab Peeter tema sisse ka ülesande. See ulatub täpselt ühest äärest teise. Seal, kus päikese nelinurk lõpeb ja algab must tahvel, just seal seisab võrdsusmärk. Aga võrdsusmärgi taha pole seni ilmunud ühtki tehet, ei ainsatki arvu.

Peetri selg on klassi poole ja pea norus. Sõrmed mudivad kriiti. Selle küljest pudeneb tahvli ette põrandale valgeid tükikesi.

Mida ei tea, seda ei tea. Vahi tolele ülesandele silma niikaua kui tahad. Tema lahendamise saladus jääb õppimata reeglite nagu kõrge ja paksu müüri taha kindlalt peitu.

(H. Pukk.)

Kust on pärit antud katkend?

ma-TEGEVUSNIMI.

Moodustada lauseid, milles on tegusõna seoses sõnadega *hak- kab, hakkas, peab, pidi*.

Näiteks: *Ulo hakkas püüd saagima. Pärast seda pidi ta koondusele minema.*

Esitada iga *ma-lõpulise* tegusõna kohta ka küsimus.

Näiteks: *Peeter hakkas puid saagima. — Mida hakkas Peeter tegema?*

Kõiki tegusõnu saab väljendada *ma-lõpulistena* (*hakkama, tuis-kama, minema, jooksuma, kirjutama* jne.).

ma-ga lõppevat tegusõna vormi nimetatakse *ma-tegevus-nimeks*. *ma-tegevusnime tunnuseks* on *-ma*.
ma-tegevusnimi vastab küsimusele *mida tegema?*

Tegusõnu esitatakse harilikult *ma-tegevusnimes*.

Harjutus 103. Kirjutada palast välja tegusõnad. Leida, missugustele küsimustele nad vastavad ja missugune on nende *ma-tegevusnimi*.

Novembritorm.

Kell viis hommikul algas torm.

Juba tund varem kihutasid üle mere ja maa üksikud tugevad põhjailid, kiskudes vaikiva vee kohale teravaharjalise, lühikese laine. Nad tormasid üle maa — märgade kadakate, vettinud põldude, pimedate külade, ärevalt kuulatavate metsade ja tühjade liivikute nii, nagu tormab vallatu ja karja kaotanud sälg heleda hirnumisega seltsi otsides.

See polnud veel torm. Tormi raevukus märatses kusagil põhja pool, imes endasse merelõhna ja veetolmu, kogus jõudu. Kuid ta lähenes. Juba võis ta õelat vilinat kuulda mustas kõrguses, pealpool pilvi ja pilvedes, juba rebis ta ribadeks ja kuhjas tompudeks paksu lauspilvitust. Ta jäine rind puudutas merd.

(J. Smuul.)

Näidis:

<u>Tegusõna.</u>	<u>Küsimus.</u>	<i>ma-tegevusnimi.</i> (<i>mida tegema?</i>)
<i>algas</i>	<i>mida tegi?</i>	<i>algama</i>
<i>kihutasid</i>	<i>mida tegid?</i>	<i>kihutama</i>

Kirjelda loodust tormi eel ja tormi ajal.

Vaadelda, millal kirjutatakse *ma*-tegevusnimes *-dama*, millal *-tama*.

<i>korral/dama</i>	<i>lõpe/tama</i>
<i>peegel/dama</i>	<i>kirju/tama</i>
<i>kõrgen/dama</i>	<i>õpe/tama</i>
<i>haljen/dama</i>	<i>külas/tama</i>
<i>piser/dama</i>	<i>seisa/tama</i>

l, n ja *r* järel kirjutatakse *-dama*, teiste tähtede järel kirjutatakse alati *-tama*.

Harjutus 104. Leida viis tegusõna, kus *ma*-tegevusnimes kirjutatakse lõppu *-dama* ja viis tegusõna lõpuga *-tama*. Pealkirjaks: *ma-tegevusnimi*.

Harjutus 105. Asetada lünka õige täht ja tõmmata sellele joon alla. Pealkirjaks: *ma-tegevusnimi*.

I

1. Õpilased hakkasid harjutust kirju—ama. 2. Pioneerid õppisid koondusel lõunasööki valmis—ama. 3. Lapsed läksid pärast tunde uisu—ama. 4. Liina ja Jaak läksid tädi külas—ama. 5. Korrapidaja ruttas klassi tuulu—ama.

II

1. Kolhoosnikud asusid kraavi õgven—ama. 2. Poisid hakkasid korral—ama oma magamistuba. 3. Aednik õpetas meid kapsaid mul—ama. 4. Virve pidi madala oksa alt läbi minnes kummar—ama.

õgvendama — *sirgeks tegema*

Harjutus 106. Kirjutada lünka kas *d* või *t*.

1. Varakevadel hakkab rukkioras haljen—ama. 2. Jäime suure vaateakna taha seisa—ama. 3. Pärast lõunat hakkas peent vihma piser—ama. 4. Raamatupidaja hakkas dokumente tembel—ama. 5. Lapsed läksid parki jalu—ama. 6. Ema õpetas mind riideid paran—ama. 7. Kolhoosis hakati ehi—ama uut lauta. 8. Õpilased ruttasid kolhoosnikutele appi vilja koris—ama. 9. Ema läks last ära—ama. 10. Tiit hakkas kõrval—ama tehtud töö puudusi.

Harjutus 107. Asendada iga antud väljend üheainsa tegusõnaga (*ma*-tegevusnimes). Pealkirjaks: *Ühe ja sama tähendusega väljendid*.

Kokku arvama; maha arvama; meelde tületama; mööda saatma (*aega*); pärale jõudma; ära minema; (kellegagi) kokku juhtuma; põlema panema; juttu ajama; alla tulema; mööda minema.

Näidis: *kokku arvama = liitma*
maha arvama = lahutama
meelde tületama = meenutama

Harjutus 108. Kirjutada neli mitmest sõnast koosnevat väljendit, millel on ühesõnaline vaste.

Näidis: *külge hakkama = nakkama*

Harjutus 109. Leida antud tegusõnadele vastandtegevust näitavad tegusõnad. Pealkirjaks: *Vastandtegevusõnad*.

leidma — kaotama	võitma — ...
liikuma — ...	müüma — ...
süütama — ...	andma — ...
tulema — ...	valgenema — ...
laitma — ...	lühenema — ...
suurenema — ...	julgema — ...
tõusma — ...	süttima — ...
soojenema — ...	nutma — ...
nõrgenema — ...	liitma — ...
minema — ...	algama — ...
võtma — ...	viima — ...

Harjutus 110. Valida eelmisest harjutusest 5 sõna ja moodustada nendega lauseid.

Tegusõnadest saame moodustada *n i m i s õ n u*.

Vaadelda tegusõnadest *nimisõnade* moodustamist.

<u>Tegusõnad</u>	<u>Nimisõnad</u>
(<i>mida tegema?</i>)	(<i>mis?</i>)
<i>kirjuta/ma</i>	<i>kirjuta/mine</i>
<i>hüppa/ma</i>	<i>hüppa/mine</i>
<i>kõnele/ma</i>	<i>kõnele/mine</i>
<i>naer/ma</i>	<i>naer/mine</i>
<i>jooks/ma</i>	<i>jooks/mine</i>
<i>hüüd/ma</i>	<i>hüüd/mine</i>

Tegusõnadest saame moodustada nimisõnu sel teel, et liidame tegusõna tüvele tunnuse *-mine* (*kirjuta + mine, hüppa + mine*).

Harjutus 111. Moodustada antud tegusõnadest nimisõnu.

Leidma, võitma, andma, süütama, liikuma, tulema, tõusma, minema, võtma, viima, nutma, algama.

Näidis:

<u>Tegusõnad.</u>	<u>Nimisõnad.</u>
(<i>mida tegema?</i>)	(<i>mis?</i>)
<u>leidma</u>	<u>leidmine</u>

da-TEGEVUSNIMI.

Moodustada suuliselt lauseid, milles on tegusõnu seoses sõnadega *saab, sai, võib, võis, tuleb, tuli, vaja*.

Näidis: *Järvest saab kalu püüda. Tiiu sai osta uued kingad. Pärast tunde võib koju minna.*

Harjutus 112. Kirjutada 6 lauset, milles on tegusõnu seoses eelmises harjutuses antud sõnadega (*saab, sai* jne.). Iga tegusõna kohta kirjutada ka küsimus. Pealkirjaks: *Lauseid*.

Näidis: *Jääl saab uisutada. — Mida saab jääl teha? Pärast tunde võib lumesõda pidada. — Mida võib pärast tunde teha?*

Tegusõna vormi, mis vastab küsimusele *mida teha?*, nimetatakse *da-tegevusnimeks*.

Harjutus 113. Kirjutada palast välja tegusõnad. Leida, missugustele küsimustele nad vastavad. Moodustada nendest sõnadest *da-tegevusnimi*.

Elutahe.

Mets muutus hõredamaks. Lumel oli näha taliteede ribasid. Aleksei Meresjev aga ei mõelnud enam sellele, kas tal õnnestub jõuda omadeni. Ta teadis, et ta roomab nii kaua, kui tema keha vähegi suudab liikuda.

Kõrvaline heli äratas ta poolteadvusele, pani istuma ja ringi vaatama. Ta nägi end keset suurt päikesekiirtest ülevalatud raiesmikka. Täis maharaiutud ümbertöötamata puid, palke, puuriitu.

Keskpäevane päike seisis pea kohal, õhk lõhnas tugevalt vaigu, soojenenud hagude ja lumerõskuse järele ning kuskil kõrgel, alles sulamata maapinna kohal sillerdas ja lõõritas lõoke.

(B. Polevoi.)

Näidis:

<u>Tegusõna.</u>	<u>Küsimus.</u>	<u>da-tegevusnimi.</u> (<u>mida teha?</u>)
<i>muutus</i>	<i>mida tegi?</i>	<i>muutuda</i>
<i>oli</i>	.....	.....

Küsimused.

1. Kes oli Aleksei Meresjev?
2. Kuidas sattus ta metsa?
3. Miks Aleksei roomas?
4. Millal toimus kirjeldatud tegevus?
5. Mis juhtus edasi?
6. Kuidas on selle romaani pealkiri, kust on pärit ülaltoodud katkend?

Vaadelda, missugused tunnused (lõpud) on *da*-tegevusnimel?

Mida teha?

<i>kõnel/da</i>	<i>hüpa/ta</i>	<i>juu/a</i>
<i>kirjuta/da</i>	<i>joos/ta</i>	<i>süü/a</i>
<i>õppi/da</i>	<i>haka/ta</i>	<i>käi/a</i>
<i>luge/da</i>	<i>ala/ta</i>	<i>pann/a</i>
<i>suusata/da</i>	<i>pööra/ta</i>	<i>minn/a</i>
<i>riietu/da</i>	<i>lenna/ta</i>	<i>oll/a</i>
<i>laul/da</i>	<i>tõus/ta</i>	<i>tuu/a</i>
<i>an/da</i>	<i>visa/ta</i>	<i>teh/a</i>

da-tegevusnime tunnuseks on *-da*, *-ta* või *-a*.

Harjutus 114. Leida järgnevast palast tegusõnad ja kirjutada need välja. Leida, missugustele küsimustele nad vastavad. Moodustada nendest tegusõnadest *da*-tegevusnimi.

I

Pioneerilaager «Artek» alustas tööd Krimmis 1925. aastal. Algul oli siin 4 telki ja 80 last. See aga oli ammu. Nüüd on «Artekis» kümneid nägusaid hooneid, kus korraga võib puhata 2000 last. Lapsed saavad siin kasutada laevu, autosid, autobusse ja isegi lennukit. Pikad ja põnevusrohked matkad vahelduvad lõkkeõhtute ja huvitavate kohtumistega. «Artekis» viibivaid pioneere on külastanud meie nimekad kirjanikud. Lastel on külas käinud silmapaistvad riigitegelased.

II

«Arteki» kuulsus on kasvanud aastast aastasse. Nüüd tunnevad teda kõik nõukogude pioneerid. Ka välismaised külalised külastavad teda sageli.

«Artekis» veedavad oma suvepuhkust Nõukogudemaa kõige tublimad ja paremad pioneerid. Samas pioneerilaagris on külalisteks meie lastele ka paljude teiste riikide pioneere. «Artekis» on puhunud ka sajad Nõukogude Eesti pioneerid, kes kõik on toonud hulgaliselt kaasa toredaid muljeid.

Veetnud laagris 40 toredat päeva, kogunevad pioneerid viimasele ühisele lõkkeõhtule, millest mälestus ei kustu paljude aastate jooksul.

Lõpmatult tore ja kasulik on puhata «Artekis».

(L. Soe järgi.)

Näidis:

<u>Tegusõna vorm.</u>	<u>Küsimus.</u>	<u>da-tegevusnimi.</u> (<u>mida teha?</u>)
alustas	mida tegi?	alustada
oli	mida tegi?	olla
on	mida teeb?	olla
puhata	mida teha?	puhata

Harjutus 115. Moodustada allpool antud tegusõnadest *da-tegevusnimi* ja asetada tabelisse õigele kohale. *da-tegevusnime* tunnusele tõmmata joon alla. Pealkirjaks: *da-tegevusnimi*.

Laskma, sulgema, viima, taastama, tulema, ehitama, lamama, kuulama, jooma, esitama, olema, müüma, pesema, küsima, seisima;

lööma, lüpsma, ronima, kaotama, kütma, käima, mõtlema, hüppama, kiitma.

Näidis:

-da	-ta	-a
<i>sulgeda</i>	<i>lasta</i>	<i>viia</i>

Harjutus 116. Koostada lauseid järgmiste tegusõnadega *da*-tegevusnimes: *ehitama, tooma, minema, laduma, sulgema, joonistama, kastma* ja *laenama*. Pealkirjaks: *Lauseid*.

Näidis: *Koolile tuleb ehitada uus kasvuhuone.*

Harjutus 117. Jätkata tegusõnade kirjutamist *ma-* ja *da*-tegevusnimes. Tunnused (lõpud) eraldada püstkriipsuga.

Näidis:

<u><i>ma-tegevusnimi</i></u>	<u><i>da-tegevusnimi</i></u>
<i>mängi/ma</i>	<i>mängi/da</i>
<i>abista/ma</i>	<i>abista/da</i>
<i>suusata/ma</i>	<i>suusata/da</i>
<i>külva/ma</i>	<i>külva/ta</i>
<i>hüppa/ma</i>	<i>hüpa/ta</i>
<i>too/ma</i>	<i>tuu/a</i>
<i>mine/ma</i>	<i>minn/a</i>

ma- või *da*-tegevusnimest tunnuse (lõpu) eraldamisel jääb järele tegusõna tüvi (*mängi, abista*).

Küsimusi ja ülesandeid kordamiseks.

Vastamisel tuua näiteid.

1. Missuguseid sõnu nimetatakse tegusõnadeks?
2. Missugusele küsimusele vastab *ma*-tegevusnimi?
3. Nimetada *ma*-tegevusnime tunnus.
4. Missugusele küsimusele vastab *da*-tegevusnimi?
5. Nimetada *da*-tegevusnime tunnused.
6. Millal on *ma*-tegevusnime lõpus *-dama* ja millal *-tama*?
7. Kuidas leiame tegusõna tüve?

Harjutus 118. Moodustada *ma-* ja *da-*tegevusnimega lauseid, kummagagi viis lauset. Pealkirjaks: *Lauseid*.

Harjutus 119. Kirjutada harjutus. Mõelda ning panna õigesti *da-*tegevusnime tunnused (*-da*, *-ta* või *-a*).

1. Et hästi osa—, tuleb hoolsalt õppi—. 2. Vabal ajal armastavad õpilased luge—, raadiot kuula— ja sporti—. 3. Tuli haka— minema, sest homseks oli palju õppi—. 4. Õpilasel tuleb riietu— korralikult ja pööra— tähelepanu viisakale käitumisele. 5. Enne tuleb mõel— ja siis kirjutama haka—. 6. Antsule meeldis kõrgust hüpa—. 7. Maie ja Eda armastavad laul— ja muusikat kuula—. 8. Pioneerid otsustasid kolhoosis töötä—. 9. Nad aitasid kolhoosnikutel maisipõldu rohi—. 10. Umbrohi tuleb koos juurtega välja tõmma—, et see ei saaks enam kasva—. 11. Hea oli tööst rõõmu tun—.

Harjutus 120. Kirjutada harjutus ja panna lünga asemele õigesti *-tama* või *-dama*.

1. Meie kolhoosi isetegevuslased sõitsid Tallinna teatrit külas—. 2. Raha peab hoidma ja mitte asjatult kulu—. 3. Koer oli tubli ega hakanud vigur—. 4. Jäälõhkuja «Lenin» hakkas jääd purus—. 5. Jüri läheb osavate käte ringi lennukit meister—. 6. Väike Ülle võttis pliiatsi ja hakkas sellega paberile kritsel—. 7. Pioneerid hakkasid kaugetele sõpradele kirja kirju—. 8. Kurjategijat peab karis—. 9. Ilusate sabasulgede tõttu hakati mõnel maal jaanalinde kasva—. 10. Anne hakkas muinasjuttu jutus—. 11. Reinul hakkas äkki hammas valu—. 12. Õpilased läksid oma haiget sõpra vaa—. 13. Lenin hakkas vaeseid töölisi ja talupoegi õpe—. 14. Poisid võtsid õnged ja läksid kalas—. 15. Tuul puhus veepinna virven—.

PÖÖRAMINE.

Harjutus 121. Leida järgmisest palast tegusõnad. Esitada iga tegusõna kohta küsimus. Õelda iga tegusõna *ma-*tegevusnimes.

Mets.

Küla põldude piirilt algab mets. Vanad männid seisavad vahi-meestena üksikult põllu ja metsa vahelisel lagendikul. Millal need puud noored olid, seda ei tea külas keegi, kuid igale möödasõitjale

on nende kaugele kostev kohin ammugi tuttav. Aegamisi lähenevad neile noored taimed, visalt lagendikku enese kätte võites.

Inimest oma iseärasustega üllatamast ei väsi mets iialgi. Talvisel hommikul unest ärgates ja läbi ruutude, mis kergete jäälilledega kaetud, välja vaadates lööb su süda metsa uhkust nähes jahmatama.

Kui suurepäraselt on ta ennast osanud selle öö jooksul ehtida!

Ta on enesele üleni valge loori ümber tõmmanud, millest miljonid hõbedased pärlid ja kalliskivid päikese käes sätendavad. Mitmelt poolt laseb ta oma roheline pärja ääri paista. Tukkujad rongad on ärganud ja tõmbavad sametmusti jooni hõbedasele kangale.

(J. Mändmets.)

Näidis:

algab

mida teeb?

algama

seisavad

mida teevad?

seisma

Tegusõna esineb väga paljudes vormides, mis on saanud tegusõna muutmisel.

Tegusõna muutmist nimetatakse pööramiseks.

AINSUS JA MITMUS PÖÖRAMISEL.

Vaadelda tegusõna ainsuse ja mitmuse vorme.

Ainsus

Mitmus

Mina kirjutan kirja.

Meie kirjutame kirja.

Sina loed raamatut.

Teie loete raamatut.

Tema õpib hoolega.

Nemad õpivad hoolega.

Pioneer puhus fanfaari.

Pioneerid puhusid fanfaari.

Tisler hõõveldas lauda.

Tislerid hõõveldasid lauda.

Tegusõnal on ainsus ja mitmus.

Harjutus 122. Kirjutada antud laused mitmuses. Tegusõnadele tõmmata joon alla. Pealkirjaks: *Mitmus*.

1. Mina õpin hästi. 2. Pärast koolitunde võtan ma osa isetegevusest. 3. Sina armastad laulda ja muusikat kuulata. 4. Puhkepäeval läks ta pioneeride majja näiteringi harjutusele. 5. Traktorist kündis põldu öö läbi. 6. Pioneer abistas suvel vanemaid kodus ja

töötas jõukohaselt ka kolhoosipõldudel. 7. Pioneer õpib hästi, käitub eeskujulikult ja on eeskujuks teistele lastele. 8. Pärast kooli lõpetamist lähen ka mina kolhoosi tööle. 9. Jänes märkas koera ja lippas kähku metsa.

Näidis: *Meie õpime hästi.*

Harjutus 123. Kirjutada antud laused ainsuses. Tegusõnadele tõmmata joon alla. Pealkirjaks: *Ainsus*.

1. Suvel me matkame, töötame ja supleme. 2. Nad on head sõbrad ning seltsimehed. 3. Teie esinesite spordivõistlustel silmapaistvalt. 4. Pärast koolitunde me laulame, tantsime ja võimleme kooli isetegevusringides. 5. Pioneerid hoolitsesid hästi küülikute eest.

PÖÖRDED.

Vaadelda tegusõna pööordeid.

Ainsus

1. pööre: (*ma*) *joonista/n* (*mida teen?*)
2. pööre: (*sa*) *joonista/d* (*mida teed?*)
3. pööre: (*ta*) *joonista/b* (*mida teeb?*)

Mitmus

1. pööre: (*me*) *joonista/me* (*mida teeme?*)
2. pööre: (*te*) *joonista/te* (*mida teete?*)
3. pööre: (*nad*) *joonista/vad* (*mida teevad?*)

Tegusõnal on kolm **pööret**. Nii ainsuses kui ka mitmuses on esimene, teine ja kolmas pööre.

Harjutus 124. Pöörata ainsuses ja mitmuses *istuma* ja *puhkama*. Pealkirjaks: *Pööramine*.

Näidis:

Ainsus.

1. pööre: (*mina*) *istun ja puhkan*
2. pööre: (*sina*) .....
3. pööre: (*tema*) .....

Mitmus.

1. pööre: (*meie*) *istume ja puhkame*
2. pööre: (*teie*) .....

Harjutus 125. Tõmmata tegusõnadele joon alla ja kirjutada sõnade järel sulgudesse, mitmendas ainsuse või mitmuse pöördes nad on.

Suusamatk kolhoosi.

I

Koolimaja ees seisavad kolmanda ja neljanda salga pioneerid. Varsti algab suusamatk «Võidu» kolhoosi, mis asub meie koolimajast 8 km kaugusel.

Pioneerijuht kontrollib meie matkavarustust. Pioneerid asuvad suuskadele. Algab sõit. Kõige ees suusatab pioneerijuht. Mina sõidan oma sõbra Arvo järel.

Möödume väikesest metsasalust. Edasi lookleb suusarada üle tasaste põldude.

Varsti oleme kolhoosi keskuses. Kohtame kolhoosi esimeest. Ta võtab meid väga sõbralikult vastu. Ta näitab meile kolhoosi talli ja lauta. Mulle meeldivad eriti kolhoosi ilusad hobused. Alustame tagasisõitu. Jõuame rõõmsatena koju.

Näidis: *Koolimaja ees seisavad (mitm. 3. p.) kolmanda ja neljanda salga pioneerid.*

JAATAV JA EITAV KÕNE.

Vaadelda tabelis antud lauseid jaatavas ja eitavas kõnes.

Jaatav kõne	Eitav kõne
<i>Tiina käib koolis.</i>	<i>5-aastane Jaan ei käi koolis.</i>
<i>Minu isa töötab vabrikus.</i>	<i>Ema aga ei tööta vabrikus.</i>
<i>Jüri künnab põldu.</i>	<i>Vello ei künnu põldu.</i>
<i>Suvel meie supleme.</i>	<i>Meie ei suple külmas ega sogases vees.</i>
<i>Talvel võime uisutada liu- väljal.</i>	<i>Nõrgale jääle ei või me minna.</i>
<i>Vihikusse võime kirjutada harjutusi ja ülesandeid.</i>	<i>Raamatusse ei või kirjutada ega joonistada.</i>
<i>Eva sai võistlustel diplomi.</i>	<i>Auli ei saanud diplomit.</i>
<i>Ava vahetunnil aken!</i>	<i>Ära jäta ust lahti!</i>
<i>Too siia õpilaspäevik!</i>	<i>Ära too õpikut!</i>

Tegevus, mis on väljendatud tegusõnaga, kas toimub (*käib, töötab, künnab*) või ei toimu (*ei käi, ei tööta, ei künn*).

Toimumise korral kasutame tegusõna jaatavas kõnes, mittetoimumise korral eitavas kõnes.

Käskimisel (*ava! too!*) tarvitame jaatavat kõnet, keelamisel aga (*ära jäta! ära too!*) eitavat kõnet.

Tegusõna esineb kahes kõnes: **jaatavas** ja **eitavas**.
Eitav kõne moodustatakse sõnade *ei* või *ära* abil.

Harjutus 126. Kirjutada 5 lauset jaatavas ja 5 lauset eitavas kõnes. Pealkirjaks: *Lauseid*.

AJAD.

Vaadelda antud lauseid.

Kolhoosnikud nopivad *kartuleid*. *Kolhoosnikud* noppisid *kartuleid*. *Õpilane* lahendab *ülesannet*. *Õpilane* lahendas *ülesande*. *Ma* kirjutan *harjutust*. *Ma* kirjutasin *harjutuse*.

Tegusõnaga väljendatud tegevus võib toimuda praegu, käesoleval ajal, või võib olla juba möödunud: Esimesel juhul on meil tegemist **olevikuga**, teisel juhul aga **minevikuga**.

Olevik.

Harjutus 127. Jätkata tegusõna *kirjutama* pööramist olevikus. Tegusõnale tõmmata joon alla.

Olevik.

Jaatav kõne.

Ma kirjutan kirja.

Sa .....

Ta .....

Me .....

Te .....

Nad .....

Eitav kõne.

Ma ei kirjuta kirja.

Sa .....

Ta .....

Me .....

Te .....

Nad .....

Olevik näitab praegust, käesolevat tegevust. Olevik vastab küsimustele *mida teen? mida teed? mida teeb? mida ei tee?* jne.

Minevik.

Lihtminevik.

Harjutus 128. Jätkata tegusõna *kirjutama* pööramist lihtminevikus. Tegusõnale tõmmata joon alla.

Lihtminevik.

<u>Jaatav kõne.</u>	<u>Eitav kõne.</u>
Ma <u>kirjutasin</u> kirja.	Ma <u>ei kirjutanud</u> kirja.
Sa	Sa .....
Ta	Ta .....
Me	Me .....
Te	Te .....
Nad	Nad .....

Lihtminevik näitab möödunud tegevust. Lihtminevik vastab küsimustele *mida tegin? mida tegid? mida tegi? mida ei teinud?* jne.

Harjutus 129. Kirjutada järgmine pala nii, et sõrendatult trükitud tegusõnad näitaksid möödunud tegevust. Muudetud sõnale tõmmata joon alla. Pealkirjaks: *Lihtminevik*.

Hommikul ärgates imestab Tom, kus ta on. Ta tõuseb istuli, hõõrub silmi ja vaatab ümberringi; siis alles taipab. On jahe hall koidik ja metsa sügav kõikevaldav vaikus hingab mugavat rahu. Ükski leht ei liigu, ükski hääl ei sega suure looduse mõtiskelu. Lehtedel ja rohul pärlendavad kastetilgad.

Tuleaset katab valge tuhakiht ja peen sinine suitsuriba tõuseb otse õhku. Joe ja Huck magavad veel. Nüüd hüüab eemal metsas üks lind; teine vastab; siis hakkab rähn toksuma.

Vähehaaval heleneb jahe hommikuhallus ja niisama vähehaaval rohkenevad hääled ja ärkab elu. Loodus raputab une maha, alustab tööd ja avab mõtisklevale poisile oma imed.

Pruunitäpiline lepatriinu ronib peadpööritava kõrguses rohulible otsas. Tom kummardub tema juurde ning ütleb:

«Lepatriinu, lepatriinu,
lenda ära koju,
kodus on sul tulekahju,
lapsed üksipäini.»

Lepatriinu laotab tiivad laiali ja lendab asja järele vaatama. (Mark Twain.)

Näidis: *Hommikul ärgates imestas Tom, kus ta oli. Ta tõusis istuli, hõõrus silmi ja vaatas ümberringi; siis alles taipas.*

Küsimused.

1. Kas tead, millisest jutust on pärit see katkend?
2. Kes on selle jutu kirjutanud?
3. Kes on selle jutu peategelane?
4. Kus toimub tegevus?

Vaadelda tegusõna *joonistama* pööramist olevikus ja lihtminevikus. Esitada (suuliselt) lihtmineviku iga pöörde kohta küsimus.

Arv	Pööre	Olevik		Lihtminevik	
		Jaatav kõne	Eitav kõne	Jaatav kõne	Eitav kõne
Ainsus	1. (ma)	joonista/n	ei joo-	joonista/si/n	ei joo-
	2. (sa)	joonista/d	nista	joonista/si/d	nis-
	3. (ta)	joonista/b		joonista/s	ta/nud
Mitmus	1. (me)	joonista/me	ei joo-	joonista/si/me	ei joo-
	2. (te)	joonista/te	nista	joonista/si/te	nis-
	3. (nad)	joonista/vad		joonista/si/d	ta/nud

Vaadelda tegusõnade *tulema* ja *kuulama* pööramist olevikus ja lihtminevikus.

Olevik

1. (ma) tule/n, kuula/n
2. (sa) tule/d, kuula/d
3. (ta) tule/b, kuula/b
1. (me) tule/me, kuula/me
2. (te) tule/te, kuula/te
3. (nad) tule/vad, kuula/vad

Lihtminevik

- tul/i/n, kuula/si/n
- tul/i/d, kuula/si/d
- tul/i/-, kuula/s
- tul/i/me, kuula/si/me
- tul/i/te, kuula/si/te
- tul/i/d, kuula/si/d

Missugune silp või täht tegusõnade tüve (*tule, kuula*) järel näitab, et tegemist on lihtminevikuga?

Lihtmineviku tunnuseks on *-si-* (*kuulasin, õppisin, laulsin*), *-i-* (*tulin, olin, tegin*) või *-s* (*kuulas, õppis*).

Võrrelda tegusõnade *tulema, kuulama* ja *joonistama* pöörete lõppu olevikus ja lihtminevikus.

Missugused erinevused siin esinevad?

Tegusõnade pöörete lõpud ühtivad olevikus ja lihtminevikus. Erandi moodustab lihtminevikus 3. pööre ainsuses ja mitmuses (*tema, nemad*). Ainsuse 3. pöördes puudub (*tuli, kuulas*) pöördelõpp, mitmuse 3. pöördes on aga pöördelõpuks ainult *-d* (*tuli/d, kuulasi/d*).

Vaadelda lihtmineviku tuletamist.

<u>ma-tegevusnimi</u>	<u>Lihtminevik</u>
<i>käi/ma</i>	<i>käi/si/n</i>
<i>künd/ma</i>	<i>künd/si/d</i>
<i>küde/ma</i>	<i>küde/s</i>
<i>ehti/ma</i>	<i>ehti/si/me</i>
<i>kiit/ma</i>	<i>kiit/si/te</i>
<i>lõppe/ma</i>	<i>lõppe/si/d</i>

Lihtminevik tuletatakse *ma-tegevusnimest*.

On aga erandsõnu, millest ei saa antud reegli järgi lihtminevikku tuletada.

<u>ma-tegevusnimi</u>	<u>Lihtminevik</u>
<i>too/ma</i>	<i>tõ/i/n</i>
<i>saa/ma</i>	<i>sa/i/n</i>
<i>jää/ma</i>	<i>jä/i/n</i>
<i>söö/ma</i>	<i>sõ/i/n</i>
<i>tule/ma</i>	<i>tul/i/n</i>
<i>ole/ma</i>	<i>ol/i/n</i>
<i>pese/ma</i>	<i>pes/i/n</i>
<i>tege/ma</i>	<i>teg/i/n</i>
<i>mine/ma</i>	<i>læk/si/n</i>

jt.

Harjutus 130. Pöörata oleviku ja lihtmineviku jaatavas kõnes küsima ja saama.

Näidis:

<u>Ainsus.</u>	<u>Olevik.</u>
1. (ma) küsin ja saan	1. (me) .....
2. (sa)	2. (te) .....
3. (ta)	3. (nad) .....

<u>Ainsus.</u>	<u>Lihtminevik.</u>
1. (ma) küsisin ja sain	1. (me) .....
2. (sa)	2. (te) .....
3. (ta)	3. (nad) .....

Harjutus 131. Kirjutada tabelisse sõnadest *kandma, tundma, andma, hoidma, hüüdma, püüdma, kündma, sõudma, võidma (määrima), seadma, teadma, jõudma, murdma, leidma, nõudma* lihtmineviku vorme. Kaashäälikute ühendeile (*ndm, nds*) tõmmata joon alla. Pealkirjaks: *Lihtminevik.*

Näidis:

Tüves olev *d* jääb püsima

ma-tegevusnimi	mina	sina, nemad	meie	teie
<i>tund</i> / <u>ma</u>	<i>tund</i> / <u>sin</u>	<i>tund</i> / <u>sid</u>	<i>tund</i> / <u>sime</u>	<i>tund</i> / <u>site</u>
<i>kand</i> / <u>ma</u>	<i>kand</i> / <u>sin</u>	<i>kand</i> / <u>sid</u>	<i>kand</i> / <u>sime</u>	<i>kand</i> / <u>site</u>
		jne.		

Tüves olev *d* jääb püsima ka s kõrval.

Harjutus 132. Pöörata oleviku ja lihtmineviku jaatavas kõnes *leidma* ja *jõudma*.

Näidis:

<u>Ainsus.</u>	<u>Olevik.</u>
1. (ma) leian, jõuan	1. (me) leiame, jõuame
2. (sa)	2. (te) .....
3. (ta)	3. (nad) .....

Lihtminevik.

Ainsus.	Mitmus.
1. (ma) leidsin, jõudsin	1. (me) leidsime, jõudsime
2.	2. ....
3.	3. ....

Harjutus 133. Asetada sulgudes olevad tegusõnad lihtminevikku ja tõmmata neile joon alla. Pealkirjaks: *Lihtminevik.*

Liiklusõnnetus.

I

Vaevalt (kõlama) hele kellahelin läbi koolimaja, kui see (täituma) suminaga nagu mesipuu. Tunnid (lõppema) ning õpilased (kiirustama) koduteele.

Juba (jooksma) lõbus salgake nooremate klasside õpilasi koolimajast tänavale. Lembit (pistma) nagu nool mööda sõiduteed jooksma. Heino ja teised poisid (sööstma) talle järele. Vanemate klasside õpilased (manitsema) neid, kuid poisid ei võtnud seda kuulda.

II

Jooksnud nii natuke maad, (jõudma) poisid elavasse liikluskeerisesse. Poisid (murdma) enesele teed kõnniteel rahva hulgas ja liikuvate autode vahel sõiduteel. Nad (tõukama) inimesi, said noomida, kuid (jätkama) jooksmist. Mõned poistest (püüdma) Lembitut.

Äkki (nägema) Lembit, et teda saadakse kätte. Kuidas nüüd pääseda? Lembit (vaatama) kiiresti ringi. Eemalt (tulema) autod. «Kui nüüd autode eest üle tänava lipsata, siis ei saa nad mind kätte,» (välगतama) Lembitu peas mõte.

III

Aga mis (juhtuma)? Lembit (põrkama) autoga kokku. Ta (olema) auto kiirust valesti hinnanud. Autojuht (pidurdama) järsult ja tal (õnnestuma) auto vasakule pöörata. Suurem õnnetus (jääma) ära. Lembit (saama) vaid müksata ja kriimustada. Ainult õnneliku juhuse tõttu ei (saama) ta suuremaid vigastusi.

1. Kus võis asuda see koolimaja?
2. Kas teie koolimaja lähedal on elav jalakäijate ja autode liiklus?
3. Kuidas hinnata nende poiste käitumist tänaval?
4. Kuidas peab õpilane lahkuma koolimajast ja minema koju, pidades kinni käitumise ja liikluseeskirjadest?

Harjutus 134. Kirjutada joonekese asemele *d* või *t*.

1. Traktoristid kün—sid viimast põldu. 2. Nad hoi—sid kokku kütteõlisid. 3. Varsti pärast oktoobripühi suu—sid nad lõpetada künnitööd. 4. Pioneerid sea—sid korda varustuse ja või—sid suusad suusamatkale minekuks. 5. An—sin keppidega tugeva hoo ja püü—sin arendada suurt kiirust. 6. Mäest laskudes mur—sin suusa, sest hoi—sin keha valesti. 7. Jä—sin sõbra juurde minemata, sest kar—sin koju hilineda. 8. Meie kooli pioneerid või—sid küülikute kasvatamises esikoha rajoonis. 9. Tun—sin ta ära rahva hulgas ja hüü—sin talle tervituse. 10. Pärast lõunat võ—sid mehed püssid ja läksid hundijahile. 11. Nad tea—sid, et selles metsas elab hunte. 12. Luurajad lei—sid kaldalt paadi ja sõu—sid sellega üle jõe. 13. Õpilased kan—sid matkaraskusi nurisemata. 14. Turistid jõu—sid kohale pärast mitmepäevast matka. 15. Ma sõi—sin koolivaheajaks koju.

Harjutus 135. Kirjutada järgnev pala ja panna lünga asemele õige täht.

Meie korraldasime suusavõistluse. Ae—sasti mõõtsime välja raja pikkuse, sea—sime üles tähised ja sõi—sime umbsesse lumme raja. Tähisteks kõi—sime puude ja põõsaste külge punased lipukesed.

Järgmistel päevadel hakkasime hoo—salt trennima ja vee—sime suuskadel iga soo—sa hetke. Ma kee—sin kodus mitmesuguseid määrideid, või—sin kord ühe, kord teisega suuski ja sõi—sin neid proovima. Ka sea—sin suuskadele uued, moo—sad sidemed ja kõi—sin keppidele paremad rihmad. Kan—sin igati hoolt, et kõik oleks eeskujulikus korras. Saapadki las—sin kingsepal parandada.

Suusavõistlustest osavõtjaid oli palju. Tugev ettevalmistus võistlusteks andis tulemusi. Või—sin teise koha.

Tegusõna *nud*-vormi tuletamine.

Vaadelda tegusõna *nud*-vormi tuletamist.

<u>da-tegevusnimi</u>	<u>nud-vorm</u>
joonista/da	joonista/ <u>nud</u>
õmmel/da	õmmel/ <u>nud</u>
ehita/da	ehita/ <u>nud</u>
tõrel/da	tõrel/ <u>nud</u>
kütti/da	kütti/ <u>nud</u>
pes/ta	pes/ <u>nud</u>
hüpa/ta	hüpa/ <u>nud</u>
hoid/a	hoid/ <u>nud</u>
käi/a	käi/ <u>nud</u>
vii/a	vii/ <u>nud</u>

Tegusõna *nud*-vorm tuletatakse *da*-tegevusnimest.

Pidada meeles, et on olemas erandsõnu, millest ei saa selle reegli järgi *nud*-vormi tuletada.

<u>da-tegevusnimi</u>	<u>nud-vorm</u>
tuu/a	too/ <u>nud</u>
lüü/a	löö/ <u>nud</u>
tull/a	tul/ <u>nud</u>
pann/a	pan/ <u>nud</u>
oll/a	ol/ <u>nud</u>
minn/a	läi/ <u>nud</u>
näh/a	näi/ <u>nud</u>
teh/a	tei/ <u>nud</u>
ias/ta	lask/ <u>nud</u>
joos/ta	jooks/ <u>nud</u>

jt.

Harjutus 136. Kirjutada harjutus, täites lüngad õigesti. Pealkirjaks: *nud*-vorm.

Esimene õppeveerand on lõppe—. Meie oleme tunnistused hinnetega kätte saa—. Enamik õpilasi oli õppi— hästi ja nende tunnistustel pol— seepärast halbu hindteid. Mõned lapsed ei ol— aga pidevalt tööta— ja nendel oli mitterahuldavaid hindteid.

Ka õppetöö vaheaeg on juba möödu— ja me oleme hästi puha—. 7. novembril võtsime kogu kooliga osa töötajate demonstratsiooni ja koolipeost. Ainult Ants ei saa— sellest osa võtta, kuna ta oli end külmeta— ja haigestu—.

Puhkeajal oleme palli mängi—, raamatuid luge— ja kinos käi—.

Nüüd on ala— aga juba teine õppeveerand.

Näidis: *Esimene õppeveerand on lõppenud.*

KÕNEVIISID.

Tegusõnaga saab näidata, et tegevus toimub või ei toimu (jääv ja eitäv kõne).

Samuti saab tegusõnaga näidata, et tegevus toimub praegu või on juba möödunud (olevik ja minevik).

Peale selle saab tegusõnaga näidata, kuidas tegevus toimub. Seda väljendavad **kõneviisid**.

KINDEL KÕNEVIIS.

Vaadelda järgnevas palas sõrendatult trükitud tegusõnu.

Zoja Kosmodemjanskaja.

*Sangarlikult võitlesid kommunistlikud noored Suure Isa-
maasõja ajal fašistide vastu.*

*Noor partisan Zoja Kosmodemjanskaja põletas fašistide
maju ja ladusid, laskis õhku ronge ja sildu.*

*Fašistid tabasid Zoja. Nad piinasid teda, kuid Zoja
ei reetnud oma kaaslast. Fašistid mõistsid Zoja surma.*

Zoja ei kartnud surma. Ta suri kangelasena.

*Veel palju teisi noori kangelasi on langenud oma kodumaa
vabaduse eest.*

*Zoja ja teiste kartmatute noorte kangelaste nimed elavad
nõukogude inimeste mälestuses.*

Sõrendatult trükitud tegusõnad on kindlas kõneviisis.

Kindlas kõneviisis olev tegusõna näitab, et temaga väljendatud tegevus kindlasti toimub või toimus.

Vaadelda järgmises katkendis sõrendatult trükitud tegusõnu.

Meie kala läheb Moskvasse, Leningradi, Uraali, Donbassi, Kesk-Aasiasse ja teistesse kohtadesse, kus elavad ja töötavad nõukogude inimesed. Need ostavad kala, meile aga saavad seda, mida nemad valmistavad: mootoreid paatidele, kütteõli, ankruid, konkse, võrke, püüniseid, kangaid, jalatseid, suhkrut, teed, raamatuid — ühe sõnaga kõike, mida me vajame.

(G. Novogrudski.)

Missuguses kõneviisis ja ajas on kõik eespool pööratud tegusõnad?

Harjutus 137. Pöörata kindla kõneviisi jaatavas ja eitavas kõnes sõna töötama.

Näidis:

Kindel kõneviis.

Olevik.

Jaatav kõne.

Ainsus.	Mitmus.
1. (ma) töotan	(me) töötame
2. (sa)	(te) .....
3. (ta)	(nad) .....

Eitav kõne.

1. (ma) ei tööta	(me) ei tööta
2.	.....
3.	.....

Lihtminevik.

Jaatav kõne.

Ainsus.	Mitmus.
1. (ma) töötasin	(me) .....

jne.

Eitav kõne.

1. *(ma) ei töötanud*   *(me) ei töötanud*
jne.

Koostada seinapildi järgi kirjalikult jutuke, milles tegusõnad on kindlas kõneviisis. Tegusõnadele tõmmata joon alla. Pealkiri valida ise.

KÄSKIV KÕNEVIIS.

Vaadelda järgmistes lausetes sõrendatult trükitud tegusõnu.

1. *Sa mõtle enne kirjutamist!*
2. *Ta viigu puud tappa!*
3. *Te sõudke kiiremini kaldale!*
4. *Nad kirjutagu korralikult!*
5. *Sa ära jää tundi hiljaks!*
6. *Ära hõiska enne õhtut!*
7. *Söö, mis küps, räägi, mis tõsi!*

Tegusõna käskivas kõneviisis avaldab käsku, soovi, hüüdu või keeldu.

Vaadelda tegusõnade tõusma, lugema, sööma pööramist käskivas kõneviisis.

Käskiv kõneviis

Olevik

Jaatav kõne

Ainsus

1. pööre: *(ma)*
2. pööre: *(sa) tõuse, loe, söö!*
3. pööre: *(ta) tõus/ku, luge/gu, söö/gu!*

Mitmus

1. pööre: *(me) (tõus/ke/m, luge/ge/m, söö/ge/m)!*
2. pööre: *(te) tõus/ke, luge/ge, söö/ge!*
3. pööre: *(nad) tõus/ku, luge/gu, söö/gu!*

Käskiva kõneviisi olevikus puudub ainsuse

1. pööre (*ma*).

Mitmuse 1. pööret (*me*) kasutatakse harva.

Käskiva kõneviisi tunnuseks (lõpuks) on *-gu*, *-ge* või *-ku*, *-ke*.

Ainsuse 2. pöördel (*sa*) ei ole tunnust (lõppu).

Harjutus 138. Määrata (suuliselt), missuguses kõneviisis, misuguses ajas ja mitmendas ainsuse või mitmuse pöördes on tegusõnad järgmises palas.

Katil oli kaks rohelist pliiatsit. Leenal aga polnud ühtki. Leena palus Kati: «Luba mulle rohelist pliiatsit!»

Aga Kati vastas: «Ma küsin emalt.»

Teisel päeval küsis Leena: «Kas ema lubas?»

Kati ohkas ja ütles: «Ema lubas küll, aga vennalt ma ei küsinud.»

«Küsi siis vennalt,» palus Leena.

Kolmandal päeval küsis Leena: «Noh, kas vend lubas?»

«Vend lubas ka, aga ma kardan, et sa teed pliiatsi katki.»

«Ma olen ettevaatlik,» lausus Leena.

Kati aga õpetas: «Ära terita, ära vajuta kõvasti ja ära pista otsa suhu. Ja ära joonista palju.»

(V. Ossejeva.)

Käskiva kõneviisi tuletamine.

Vaadelda käskiva kõneviisi ainsuse 2. pöörde tuletamist.

Kindla kõneviisi
oleviku ainsuse 1. pööre

(*ma*) *kanna/n*
loe/n
püüa/n
murra/n

Käskiva kõneviisi
ainsuse 2. pööre

(*sa*) *kanna!*
loe!
püüa!
murra!

Käskiva kõneviisi ainsuse 2. pööre tuletatakse kindla kõneviisi oleviku ainsuse 1. pöördest.

Vaadelda käskiva kõneviisi teiste pöörete tuletamist.

da-tegevusnimi

kan/da

luge/da

püü/da

Käskiv kõneviis

(*ta*) *kand/ku*

luge/gu

püüd/ku

(*me*) *kand/kem, luge/gem*

püüd/kem

(*te*) *kand/ke, luge/ge*

püüd/ke

(*nad*) *kand/ku, luge/gu*

püüd/ku

Käskiva kõneviisi ainsuse 3. pööre ja mitmuse 1., 2. ja 3. pööre tuletatakse *da-tegevusnimest*.

Vaadelda, millal kirjutatakse käskiva kõneviisi lõpus *-gu, -ge* ja millal *-ku, -ke*.

1.

luge/da — *luge/gu*

suusata/da — *suusata/ge*

küsi/da — *küsi/gu*

Kui *da-tegevusnime* lõpp on *-da*, siis on käskiva kõneviisi lõpus tavaliselt *-gu, -ge*.

2.

kuula/ta — *kuula/ku*

ooda/ta — *ooda/ke*

lüka/ta — *lüka/ku*

ala/ta — *ala/ke*

Kui *da-tegevusnime* lõpp on *-ta*, siis on käskiva kõneviisi lõpus *-ku, -ke*.

3.

1. *söö/gu, vii/ge, loo/ge, saa/gu, müü/ge*

2. *käi/gu, trei/ge*

3. *vaadel/ge, õmmel/gu, kõnel/ge, naer/gu, min/gu, möön/ge, veen/gu.*

Pika täishääliku (*aa, oo, öö, ii* jne.), kaksiktäishääliku (*äi, ei, oi* jne.) ja *l, n, r* järel kirjutatakse käskivas kõneviisis *-gu, -ge*.

4.

1. *kand/ku, leid/ke, murd/ku, püüd/ke*
2. *kast/ke, sööt/ke, kiit/ku, võt/ke*
3. *jook/s/ku, maits/ke, seis/ke*
4. *teh/ke, näh/ku*

d, t, s ja *h* järel kirjutatakse käskivas kõneviisis *-ku, -ke*.

Harjutus 139. Panna lünka *g* või *k*.

1. Kand—e puud kuuri ja sead—e riital
2. Hüüd—e laps tuppal
3. Täit—e õpetaja korraldusil
4. Poisid, min—e kohe suusatamal
5. Ta kõnel—u kõvemini!
6. Nad ärgu naer—u asjatult!
7. Teh—e üks lahti!
8. Pes—e igal õhtul hambaid!
9. Õppi—e see luuletus korralikult pähe!
10. Korra—e keelereegleid sageli!
11. Kirjuta—e korralikult!
12. Jüri vii—u päevaraamat õpetajate tuppal!
13. Vabal ajal suusata—e palju!
14. And—e see raamat minule!
15. Laul—e seda salmi kaks korda!
16. Veen—e mind selles!

Missuguses kõneviisis on selles harjutuses antud tegusõnad?

Meenutada, missuguseid kaashäälikuid *b, d, g, p, t, k, s* ja *h* kõrvale harilikult ei kirjutata.

Harjutus 140. Kanda järgmised tegusõnad näidises antud tabelisse: *andma, hüüdma, püüdma, leidma, nõudma, murdma, jõudma, kündma, tundma, võidma (määrima)*.

Näidis:

<i>ma</i> -tegevusnimi	<i>da</i> -tegevusnimi	Käskiv kõneviis	
		teie	tema, nemad
<i>and/ma</i>	<i>and/a</i>	<i>and/ke</i>	<i>and/ku</i>
<i>hüüd/ma</i>	<i>hüüd/a</i>	<i>hüüd/ke</i>	<i>hüüd/ku</i>

Käskivas kõneviisis kirjutatakse *k* ees *d* ainult siis, kui sellega lõpeb sõna tüvi (*and/ku, tund/ke*).

Harjutus 141. Kirjutada lünka *d* või *t*. Pealkirjaks: *Kaashäälikute ühendite õigekirjutus*.

1. Ärge too—ke praaki! 2. Või—ke (määrige) käsi kreemiga! 3. Täi—ke lambid ja läi—ke tuli! 4. Sõu—ke merele ja püü—ke kalu! 5. Muu—ke üks liidetav ja lei—ke summa! 6. Kan—ke hoolt nooremate eest! 7. Söö—ke, poisid, küülikuid! 8. Sea—ke laud korda! 9. Jõu—ke õigel ajal kohale! 10. Võ—ke see vihik laualt!

Harjutus 142. Tuletada antud tegusõnade *da*-tegevusnimest käskiva kõneviisi ainsuse 3. pööre ja mitmuse pöörded.

Taastama, kuulama, kündma, kiitma, tõrelema, töötama, avama, kandma, keetma, lugema, rohima, kastma, õmblema.

Näidis:

da-tegevus-nimi	Käskiv kõneviis			
	Ainsuse 3. p.	Mitmuse 1. p.	Mitmuse 2. p.	Mitmuse 3. p.
taastada	(ta) taastagu	(me) taastagem	(te) taastage	(nad) taastagu
kuulata	(ta) kuulaku	(me) kuulakem	(te) kuulake	(nad) kuulaku

Harjutus 143. Moodustada 10 lauset eelmises harjutuses antud tegusõnadega käskivas kõneviisis.

Eitav kõne käskivas kõneviisis.

Vaadelda käskiva kõneviisi eitava kõne moodustamist.

	Käskiv kõneviis	
	Jaatav kõne (käsib)	Eitav kõne (keelab)
	1. p. —	—
Ainsus	2. p. (sa) kirjuta!	(sa) ära kirjuta!
	3. p. (ta) kirjutagu!	(ta) ärgu kirjutagu!

Mitmus	1. p. (<i>me</i>) kirjutagem!	(<i>me</i>) ärgem kirjutagem!
	2. p. (<i>te</i>) kirjutage!	(<i>te</i>) ärge kirjutage!
	3. p. (<i>nad</i>) kirjutagu!	(<i>nad</i>) ärgu kirjutagu!

Käskiva kõneviisi eitava kõne moodustatakse sõna ära abil, mille lõpus on *-gu*, *-ge*. Ainsuse 2. pööre on lõputa.

Harjutus 144. Kirjutada järgmised laused eitavas kõnes. Peal-kirjaks: *Käskiva kõneviisi eitav kõne*.

1. Tooge päevik lauale! 2. Nad õmmelgu see töö ristpistes!
3. Jüri, loe valjusti! 4. Enno, pane palitu selga! 5. Poisid, tulge tupp!
6. Tehke uks lahti! 7. Korrapidaja toogu kaart klassil! 8. Harjutust kirjutades avage raamat!
9. Linda, ava aken! 10. Mine hommikul suusatama!
11. Minge vahetunnil õue! 12. Võtke raamat laualt!

Näidis: *Ärge tooge päevikut lauale!*

Vaadelda käskiva kõneviisi moodustamist tegusõnast *siduma*.

Kindla kõneviisi oleviku 1. pööre: *seon*

da-tegevusnimi: *siduda*

Käskiv kõneviis

	Jaatav kõne	Eitav kõne
	1. p. —	—
Ainsus	2. p. (<i>sa</i>) <i>seo!</i>	(<i>sa</i>) <i>ära seo!</i>
	3. p. (<i>ta</i>) <u><i>sidugu!</i></u>	(<i>ta</i>) <i>ärgu sidugu!</i>
	1. p. (<i>me</i>) <u><i>sidugem!</i></u>	(<i>me</i>) <i>ärgem sidugem!</i>
Mitmus	2. p. (<i>te</i>) <u><i>siduge!</i></u>	(<i>te</i>) <i>ärge siduge!</i>
	3. p. (<i>nad</i>) <u><i>sidugu!</i></u>	(<i>nad</i>) <i>ärgu sidugu!</i>

Käskiva kõneviisi ainsuse 2. pööre on tuletatud kindla kõneviisi oleviku 1. pöördest, ainsuse 3. p. ja mitmuse 1., 2. ja 3. pööre aga *da*-tegevusnimest.

Harjutus 145. Pöörata eelmise eeskujul käskiva kõneviisi jaatavas ja eitavas kõnes tegusõnu *saagima*, *rääkima* ja *niitma*.

Harjutus 146. Moodustada 10 lauset, kus tegusõna on käskivas kõneviisis. Tegusõnale käskivas kõneviisis tõmmata joon alla. Laused koostada teemal «Klassis».

- Näidis: 1. Ärge jääge tundi hiljaks!
 2. Hoidke käed laual!

TEGUSÕNA TÜVI.

Tuletada meelde, kuidas leitakse *ma-* ja *da-*tegevusnimest tegusõna tüvi.

Vaadelda tegusõna tüve leidmist tegusõna teistest vormidest.

Tegusõna vorm	Tüvi	Tunnus	Pöördelõpp
<i>kirjutama</i>	<i>kirjuta-</i>	<i>-ma</i>	—
<i>kirjutada</i>	<i>kirjuta-</i>	<i>-da</i>	—
<i>kirjutan</i>	<i>kirjuta-</i>	—	<i>-n</i>
<i>kirjutas</i>	<i>kirjuta-</i>	<i>-s</i>	—
<i>kirjutasime</i>	<i>kirjuta-</i>	<i>-si-</i>	<i>-me</i>
<i>kirjuta</i>	<i>kirjuta</i>	—	—
<i>kirjutage</i>	<i>kirjuta-</i>	<i>-ge</i>	—
<i>jäid</i>	<i>jä-</i>	<i>-i-</i>	<i>-d</i>
<i>jäi</i>	<i>jä-</i>	<i>-i</i>	—
<i>andku</i>	<i>and-</i>	<i>-ku</i>	—

Nimetada tabelis antud iga tegusõna vormi kohta, missugune tunnus ja mitmenda pöörde lõpp selles esineb.

Tegusõna tüve leiame siis, kui eraldame tegusõnast pöördelõpu ja tunnuse.

Harjutus 147. Kirjutada antud tegusõnad tabelisse, lahutades tegusõna vormid osadeks eelmise tabeli eeskujul (tüvi, tunnus ja pöördelõpp). Pealkirjaks: *Tegusõna osad*.

Küsima, joonistagu, joonistas, õpiti, õppige, töötada, vii, said, paukus, kuuled, tõttasid, kastke, leegitsesid, suples, algab, nimetada, nimetasid.

ISIKULINE JA UMBISIKULINE TEGUMOOD.

Vaadelda ja võrrelda järgmisi lauseid.

1. <u>Traktoristid</u> künnavad põldu.	Küntakse põldu.
2. <u>Kolhoosnikud</u> nopivad kartuleid.	Nopitakse kartuleid.
3. <u>Õpilased</u> õpivad koolis.	Koolis õpitakse.
4. <u>Poisid</u> võimlevad saalis.	Saalis võimeldakse.
5. <u>Ena</u> õmbleb kleiti.	Õmmeldakse kleiti.
6. <u>Suvel meie</u> suplesime järves.	Suvel supeldi järves.
7. <u>Õpilased</u> mängisid võrkpalli.	Mängiti võrkpalli.
8. <u>Tööline</u> täitis plaani kahekordselt.	Plaan täideti kahekordselt.

Isik, kes midagi teeb või tegi, on teada.

Tegusõna on **isikulises tegumoes**.

Isik, kes midagi teeb või tegi, pole teada.

Tegusõna on **umbisikulises tegumoes**.

Umbisikuline tegumood vastab küsimustele *mida tehakse? mida tehti?*

Vaadelda ja võrrelda tegusõnade *küsima, laulma* ja *tooma* põõramist isikulise ja umbisikulise tegumoe olevikus.

Isikuline tegumood

Umbisikuline tegumood

Olevik

*Mina küsin, laulan, toon
Sina küsid, laulad, tood
Tema küsib, laulab, toob
Meie küsime, laulame, toome
Teie küsite, laulate, toote
Nemad küsivad, laulavad,
toovad*

*küsi/takse, laul/dakse
tuu/akse*

Tegusõnal umbisikulises tegumoes ei ole arvu (*ainus, mitmus*) ega pööordeid (*mina, sina, tema* jne.).

Umbisikulise tegumoe oleviku lõpus esineb *-takse, -dakse* või *-akse*.

Harjutus 148. Kirjutada ära antud laused ja umbisikulise tegumoe olevikus olevate tegusõnade järele kirjutada sulgudesse sobiv küsimus. Pealkirjaks: *Umbisikulise tegumoe olevik*.

1. Võimlas mängitakse võrkpalli. 2. Suure huviga vaadatakse filmi. 3. Klassis lahendatakse rasket ülesannet. 4. Vabrikutes töötatakse võimsatel masinatel. 5. Igal hommikul võimeldakse.

Näidis: *Võimlas mängitakse (mida tehakse?) võrkpalli.*

Harjutus 149. Leida lugemikust 5 lauset isikulise ja 5 lauset umbisikulise tegumoe olevikus. Tegusõna järele sulgudesse paigutada sobiv küsimus.

Vaadelda, millal kirjutatakse umbisikulise tegumoe oleviku lõpus *-takse, -dakse* või *-akse*.

ma-tegevusnimi

Umbisikulise tegumoe olevik

1.

saama
jääma
tooma
käima
võima
kuulma
naerma
veenma

saa/dakse
jää/dakse
tuu/akse
käi/akse
või/dakse
kuul/dakse
naer/dakse
veen/dakse

2.

kirjutama
joonistama
õpetama
lubama
vedama

kirjuta/takse
joonista/takse
õpeta/takse
luba/takse
vee/takse

kütma
ujuma
suusatama
lüpsma

köe/takse
uju/takse
suusata/takse
lüps/takse

Umbisikulise tegumoe oleviku lõpus kirjutatakse *-dakse* või *-akse* pika täishääliku (*aa, ää, uu*), kaksiktäishääliku (*äi, õi*) ja *l, n, r* järel, juhul kui sõna tüvi pööramisel ei muutu.

Kõigil teistel juhtudel kirjutatakse *-takse*.

Harjutus 150. Kirjutada lünka umbisikulise tegumoe oleviku lõpp. Umbisikulisele tegumoele tõmmata joon alla. Pealkirjaks: *Umbisikulise tegumoe olevik.*

1. Talvel riietu— soojalt. 2. Kolhoosides ehita— palju uusi hooneid, hari— uudismaid ja raja— viljapuuaedu. 3. Maisi kasvata— nüüd kõikides kolhoosides. 4. Vabrikutes valmista— masinaid, riiet, jalanõusid ja palju muud. 5. Kooli aeda istuta— uusi viljapuid. 6. Koolis loe—, kirjuta—, joonista— ja laul—. 7. Piimast saa— võid ja juustu. 8. Saalis võimel—. 9. Hommikul juu— kohvi. 10. Suvel käi— matkamas. 11. Nalja üle naer—. 12. Teda veen— esinema koolipeol. 13. Meie vabariigis ehita— palju uusi koolimaju.

Näidis: *Talvel riietutakse soojalt.*

Harjutus 151. Kirjutada antud laused umbisikulise tegumoe olevikus. Pealkirjaks: *Umbisikulise tegumoe olevik.*

1. Meie istume koolipingis sirgelt. 2. Kolhoosnikud veavad metsast ehituspalke. 3. Mida sa teed seal? 4. Me nägime aknast huvitavat vaatepilti. 5. Õpilased õpivad hoolega. 6. Korrapidajad pühivad klassi. 7. Ema koob pojale kindaid. 8. Isa saeb kuuris puid. 9. Jähimees kütib hunte. 10. Pioneerid täidavad astmenõudeid. 11. Õde katab lauda õhtusöögiks. 12. Ma sulen ukse.

Näidis: *Koolipingis istutakse sirgelt.*

Harjutus 152 Moodustada antud tegusõnadest umbisikulise tegumoe olevik.

<u>ma-tegevusnimi</u>	<u>Umbisikulise tegumoe olevik</u>	<u>ma-tegevusnimi</u>	<u>Umbisikulise tegumoe olevik</u>
seisma	seistakse	kauplema	kaubeldakse
kaitsema	.....	kuulma	.....
kirjutama	kirjutatakse	minema	.....
jagama	.....	olema	.....
tooma	.....	panema	.....
müüma	.....	katma	.....
viima	.....	sõitma	.....
sööma	.....	võitma	.....
võimlema	.....	andma	.....
suplema	.....	jõudma	.....
kõnelema	.....	püüdma	.....
naerma	.....	hoidma	.....

Vaadelda *kirjutama*-tüüpi tegusõnade umbisikulise tegumoe oleviku tuletamist ja kirjutamist.

ma-tegevusnimi

Umbisikulise tegumoe olevik

kirjuta/ma

kirjuta/takse

tagasta/ma

tagasta/takse

ohusta/ma

ohusta/takse

nihuta/ma

nihuta/takse

mäleta/ma

mäleta/takse

moodusta/ma

moodusta/takse

käsuta/ma

käsuta/takse

esita/ma

esita/takse

kliisterda/ma

kliisterda/takse

teeninda/ma

teeninda/takse

Kuna *kirjutama*-tüüpi sõnad on tüve lõpus silp *-ta* või *-da*, siis, liites sellele umbisikulise tegumoe oleviku lõpu *-takse*, jääb umbisikulise tegumoe olevikku silp *-ta* (*-da*) kahekordseks (*kirjuta + takse*).

Vaadelda lauseid umbisikulise tegumoe olevikus ja minevikus. Esitada küsimus umbisikulise tegumoe minevikus oleva tegusõna kohta.

Umbisikulise tegumoe olevik	Umbisikulise tegumoe minevik
<p>Täna suusatatakse. Täna võimeldakse. Täna korraldatakse ekskursioon. Suvel supeldakse. Paatidega sõidetakse järvel. Õhtul juuakse teed. Klassis töötatakse vaikselt. Metsast veetakse lumeteega palke. Vahetunnis vesteldakse ja naer- dakse.</p>	<p>Eile suusatati. Eile võimeldi. Eile korraldati ekskursioon. Suvel supeldi jões. Paatidega sõideti järvel. Õhtul joodi teed. Klassis töötati vaikselt. Metsast veeti lumeteega palke. Vahetunnis vesteldi ja naerdi.</p>

Umbisikulise tegumoe minevik vastab küsimusele
mida tehti?

Vaadelda ja võrrelda tegusõnade *küsima, laulma* ja *tooma* pöör-
ramist isikulise ja umbisikulise tegumoe lihtminevikus.

Isikuline tegumood

Lihtminevik

Ainsus

Mina küsisin, laulsin, tõin
Sina küsisid, laulsid, tõid
Tema küsis, laulis, tõi

Mitmus

Meie küsisime, laulsime, tõime
Teie küsisite, laulsite, tõite
Nemad küsisid, laulsid, tõid

Umbisikuline tegumood

Lihtminevik

küsi/ti, laul/di, too/di

Tegusõnal umbisikulises tegumoes ei ole ka minevikus
arvu, (*ainsus, mitmus*) ega pöördeid (*mina, sina,*
tema jne.).

Umbisikulise tegumoe mineviku lõpus on *-ti* või *-di*.

Vaadelda, millal kirjutatakse umbisikulise tegumoe mineviku lõpus *-di* ja millal *-ti*.

ma-tegevusnimi

Umbisikulise tegumoe minevik

1.

*joo*ma
*söö*ma
*käi*ma
*või*ma
*laul*ma
*naer*ma
*veen*ma

joo/di
söö/di
käi/di
või/di
laul/di
naer/di
veen/di

2.

*suusat*ama
*töö*tama
*kirjut*ama
*väsi*ma
*lug*ema
*ved*ama
*sõit*ma

suusata/ti
tööta/ti
kirjuta/ti
väsi/ti
loe/ti
vee/ti
sõide/ti

Umbisikulise tegumoe mineviku lõpus kirjutatakse tunnus *-di* pika täishääliku (*aa*, *oo*, *öö*), kaksi täishääliku (*äi*, *õi*) ja *l*, *n* ja *r* järel, juhul kui sõna tüvi pööramisel ei muutu.

Kõikidel teistel juhtudel kirjutatakse lõppu *-ti*.

Harjutus 153. Kirjutada antud laused ja paigutada sulgudesse sobiv küsimus. Pealkirjaks: *Umbisikulise tegumoe minevik*.

1. Aritmeetika tunnis lahendati ( ) ülesandeid. 2. Eesti keele tunnis kirjutati ( ) harjutusi. 3. Kolhoosis ehitati ( ) uus karjalaut. 4. Vasikaid joodeti ( ) piimaga. 5. Metsas raiuti ( ) puid. 6. Kus valmistati ( ) see traktor?

Näidis: *Aritmeetika tunnis lahendati (mida tehti?) ülesandeid.*

Harjutus 154. Kirjutada antud laused ja paigutada sulgudesse sobiv küsimus. Pealkirjaks: *Umbisikulise tegumoe olevik ja minevik*.

1. Talvel suusatatakse ( ) ja uisutatakse ( ). 2. Suvel ujuti ( ) ja matkati ( ). 3. Kevadel külvati ( ) vilja. 4. Sügisel koristatakse ( ) vilja ja küntakse ( ) põldu. 5. Suvel karjatati ( ) loomi karjakoplis. 6. Talvel söödetakse ( ) loomi aga laudas. 7. Koolile ehitati ( ) möödunud aastal uus puukuur. 8. Nüüd laotakse ( ) uuele kasvuhuonele alusmüüri.

Harjutus 155. Kirjutada sulgudes olevad tegusõnad umbisikulise tegumoe minevikus. Umbisikulisele tegumoele tõmmata joon alla. Pealkirjaks: *Umbisikulise tegumoe minevik.*

1. Nõukogude Armeed aastapäeval (kõnelema) õpilastele Punaarmee loomisest. 2. Nõukogude Eesti (looma) 1940. aastal. 3. 1940. aastal (murdma) Eestis kapitalistide võim ja (kehtestama) nõukogude võim. 4. Kreenholmi Manufaktuuris (tootma) 1959. a. kümme korda rohkem riidet kui kodanliku Eesti «õitse aastail». 5. Kolhooside poolt (andma) tänavu riigile põllumajanduslikku toodangut palju rohkem kui eelmisel aastal. 6. Eesti NSV kolhoosides ja sovhoosides (tootma) 1960. a. 100 tuhat tonni liha ja 550 tuhat tonni piima.

Harjutus 156. Täita antud tabel.

<i>ma-tegevusnimi</i>	Umbisikulise tegumoe olevik	Umbisikulise tegumoe minevik
<i>tulema</i>	<i>tullakse</i>	<i>tuldi</i>
<i>minema</i>	.....	.....
<i>olema</i>	.....	.....
<i>panema</i>	.....	.....
<i>naerma</i>	.....	.....
<i>vestlema</i>	.....	.....
<i>suplema</i>	.....	.....
<i>saama</i>	.....	.....
<i>jääma</i>	<i>jäädakse</i>	<i>jäädi</i>
<i>viima</i>	.....	.....
<i>käima</i>	.....	.....
<i>võima</i>	<i>võidakse</i>	.....
<i>tooma</i>	<i>tuuakse</i>	<i>toodi</i>
<i>looma</i>	.....	.....
<i>jooma</i>	.....	.....
<i>sööma</i>	.....	.....
<i>lööma</i>	.....	.....

Harjutus 157. Täita antud tabel.

<i>ma-tegevusnimi</i>	Ümbisikulise tegu- moe olevik	Ümbisikulise tegu- moe minevik
<i>hoidma</i>	<i>hoitakse</i>	<i>hoiti</i>
<i>nõudma</i>	.....	.....
<i>hüüdma</i>	.....	.....
<i>püüdma</i>	.....	.....
<i>jõudma</i>	.....	.....
<i>leidma</i>	.....	.....
<i>murdma</i>	.....	.....
<i>kündma</i>	.....	.....
<i>kandma</i>	.....	.....
<i>andma</i>	.....	.....
<i>vedama</i>	<i>veetakse</i>	<i>veeti</i>
<i>pidama</i>	.....	.....
<i>nägema</i>	<i>nähakse</i>	.....
<i>tegema</i>	.....	.....
<i>ehitama</i>	.....	.....
<i>seisma</i>	.....	.....
<i>kirjutama</i>	.....	.....
<i>jagama</i>	.....	.....
<i>joonistama</i>	.....	.....

Harjutus 158. Kirjutada sulgudes antud sõnad umbisikulise tegumoe minevikus. Pealkirjaks: *Ümbisikulise tegumoe minevik.*

1. Rändlinde (nägema) saabuvat. 2. Laagris (tegema) lõkkel-
tuld. 3. Metsast (vedama) puid. 4. Aktusel (pidama) kõnesid.
5. Varasest juurviljast (saama) suurt tulu. 6. Turul (müüma) põl-
lumajandussaadusi.

Harjutus 159. Moodustada lauseid sõnadega: *kirjutati, anti, loodi, suusatati, söödi, joodi, veeti, korjati, püüti, künti.* Pealkir-
jaks: *Lauseid.*

Harjutus 160. Kirjutada isikulises tegumoes antud pala ümber
umbisikulise tegumoe olevikus. Tegusõnadele umbisikulises tegu-
moes tõmmata joon alla. Pealkirjaks: *Ümbisikulise tegumoe olevik.*

Kalurid sõidavad õhtul paatidega merele. Nad panevad võrgud vette ja sõidavad randa tagasi. Võrgud jäävad ööseks merre. Hommikul lähevad kalurid võrke vaatama. Võrkudes on palju kalu. Mehed tõstavad kalad paati ja tulevad kalakoormaga tagasi kaldale. Kalurid kinnitavad paadi silla külge ja kühveldavad siis kalad kastidesse. Uuesti lähevad kalurid merelt kalu tooma. Jälle sõidavad nad randa kalakoormaga. Ise nad vestlevad ja naeravad. Nii toovad kalamehed kõik kalad randa ja annavad need üle vastuvõtupunktile. Pärast tööd suplevad kalurid meres ja pesevad puhtaks riided, mis on täis kalasoomuseid.

Näidis: *Õhtul sõidetakse paatidega merele. Võrgud pannaks vette ja sõidetakse randa tagasi.*

Harjutus 161. Kirjutada antud laused umbisikulise tegumoe minevikus. Tegusõnadele umbisikulises tegumoes tõmmata joon alla. Pealkirjaks: *Umbisikulise tegumoe minevik.*

1. Jahimehed küttisid taigas hinnalisi karusloomi. 2. Õpilased tõusid hommikul vara üles. 3. Suvel niitsid kolhoosnikud heina. 4. Meie kooli õpilased kasvasid üles sada küülikut. 5. Suvel meie korjasime ravimtaimi ja marju. 6. Spartakiaadil esinesid õpilased edukalt, saavutades teise koha. 7. Õpetaja kiitis tublit õpilast. 8. Tootsi briketitööstuse töölised tootsid 1960. a. briketti kaks korda rohkem kui 1959. aastal. 9. Eesti kalalaevastik täitis püügiplaani enne tähtaega. 10. Kommunistliku töö brigaad töötab ja elab kommunistlikult.

Näidis: *1. Taigas kütiti hinnalisi karusloomi. 2. Hommikul vara tõusti üles.*

Harjutus 162. Kirjutada antud laused isikulises tegumoes. Pealkirjaks: *Isikuline tegumood.*

I. Olevik.

1. Õpitakse hoolega. 2. Meie kolhoosis kasvatatakse maisi 20 hektaril. 3. Lehma lüpstakse neli korda päevas. 4. Pärast hommikvõimlemist korrastatakse magamistuba. 5. Ravis seistakse sirgelt ja liikumatult. 6. Taimi kaitstakse lavades öökülma eest mattidega. 7. Kevadel lastakse loomad karjamaale. 8. Oues peetakse lumesõda.

II. Minevik.

1. Puud laoti riita. 2. Õue tehti liuväli. 3. Loomadele veeti sööta. 4. Kooti ilusaid kindaid. 5. Vaadati huvitavat filmi. 6. Künti üles kogu põld. 7. Kolhoosis kasvatati üles ligi tuhat tibu. 8. Sovhoosis hariti üles uudismaad 30 hektarit.

Näidis: I. Olevik.

Õpilased õpivad hoolega.

II. Minevik.

Poisid ladusid puud riita.

Umbisikulise tegumoe eitav kõne.

Vaadelda tegusõnade *tarvitama* ja *õmblema* pööramist umbisikulise tegumoe oleviku ja mineviku jaatavas ja eitavas kõnes. Missugustele küsimustele vastab umbisikulise tegumoe eitav kõne? Missugused lõpud on umbisikulise tegumoe eitaval kõnel olevikus ja minevikus?

Umbisikuline tegumood

Olevik

Jaatav kõne

tarvitatakse

õmmeldakse

Eitav kõne

ei tarvita/ta

ei õmmel/da

Minevik

Jaatav kõne

tarvitati

õmmeldi

Eitav kõne

ei tarvita/tud

ei õmmel/dud

Umbisikulise tegumoe eitav kõne vastab küsimustele *mida ei tehta? mida ei tehtud?*

Umbisikulise tegumoe oleviku eitava kõne lõpp on *-ta* või *-da*, mineviku eitava kõne lõpp *-tud* või *-dud*.

Harjutus 163. Jätkata tabeli täitmist. Umbisikulise tegumoe tunnused joonida.

ma-tegevusnimi	Umbisikuline tegumood			
	Olevik		Minevik	
	Jaatav kõne	Eitav kõne	Jaatav kõne	Eitav kõne
<i>nägema</i>	<i>nähakse</i>	<i>ei nähta</i>	<i>nähti</i>	<i>ei nähtud</i>
<i>kuduma</i>	<i>kootakse</i>	<i>ei koota</i>	<i>kooti</i>	<i>ei kootud</i>
<i>tegema</i>	.....	.....	.....	.....
<i>taguma</i>	.....	.....	.....	.....
<i>siduma</i>	.....	.....	.....	.....
<i>laduma</i>	.....	.....	.....	.....
<i>vedama</i>	.....	.....	.....	.....
<i>lugema</i>	.....	.....	.....	.....
<i>kaunistama</i>	.....	.....	.....	.....
<i>joonistama</i>	.....	.....	.....	.....
<i>minema</i>	<i>minnakse</i>	<i>ei minda</i>	<i>mindi</i>	<i>ei mindud</i>
<i>olema</i>	.....	.....	.....	.....
<i>panema</i>	.....	.....	.....	.....
<i>tulema</i>	.....	.....	.....	.....
<i>sööma</i>	.....	.....	.....	.....
<i>jooma</i>	.....	.....	.....	.....

Harjutus 164. Kirjutada antud laused umbisikulise tegumoe eitavas kõnes. Pealkirjaks: *Umbisikulise tegumoe eitav kõne.*

I. Olevik.

1. Talvel ei jookse me õue ilma palituta, paljaste käte ja higise kehaga. 2. Liuväljal ei jää meie istuma ega seisma pikemaks ajaks, kuna siis võib külmetuda. 3. Jäätist meie ei söö suurte suutäite kaupa. 4. Suusatamiseks meie ei riietu liiga soojalt. 5. Meie ei murra puude oksid. 6. Lapsed ei pillu kive. 7. Meie ei söö pesemata aedvilja. 8. Keegi ei tee kuival ajal metsa lõket. 9. Muruplatsil inimesed ei käi ega lama.

II. Minevik.

1. Lapsed ei söönud pesemata kätega. 2. Isa ei kütnud sooja ilmaga ahju. 3. Õpetaja ei andnud vihikuid õpilastele kätte. 4. Pioneerid ei läinud suusavõistlustele treenimata. 5. Kolhoosnikud ei külvanud maisi halvasti haritud maale. 6. Sovhoosi töölised ei hari-

nud põldu hobujõul. 7. Abimajandi töölised ei raiunud ilusat kuuske kütteks. 8. Maaparandusjaama töölised ei kasutanud kraavide kaevamisel labidaid. 9. Õpilased ei ületanud linna tänavat väljaspool jalakäijate käigurada.

Näidis:

Olevik.

Talvel ei joosta õue ilma palituta, paljaste käte ja higise kehaga.

Minevik.

Pesemata kätega ei söödud.

Harjutus 165. Kirjutada järgnev pala isikulises tegumoes. Pealkirjaks: *Isikuline tegumood.*

Kevadised põllutööd lõpetati meie kolhoosis varakult. Kõik tööd tehti korralikult ja kuulati agronoomi iga nõuannet. Puhastatud ja kontrollitud viljaseemned külvati hästi haritud põldudele. Külvati külvimasinatega, mida vedasid traktorid. Suurt rõhku pandi põllutöömasinate ja traktorite korrasolekule. Masinad remonditi alati õigeaegselt. Sellega välditi äpardusi ja kogu töö läks hästi. Oraste kasvu ja arenemist jälgiti pidevalt agronoomi ja brigadiride poolt.

Sügisel asuti õigeaegselt saaki koguma. Vilja lõigati ja peksti kombainidega. Viljakotid veeti autodel kuivatisse ja sealt aita. Ühiselt rõõmustati hea saagi üle. Räägiti, et meie kolhoos võib saada sellel sügisel viljavarumises esimesele kohale.

Näidis: *Meie kolhoos lõpetas kevadised põllutööd varakult.*

Harjutus 166. Kirjutada järgnev pala umbisikulises tegumoes. Pealkirjaks: *Umbisikuline tegumood.*

Hoolitsus laste eest.

Meie valitsus ja partei hoolitsevad väga laste eest. Igal aastal ehitavad ehitustöölised juurde uusi avaraid koolimaju ja internaatkoole. Eelkooliealiste laste jaoks ehitavad aega töölised uusi lasteaedade hooneid. Väikeste laste päev möödub lasteaias. Hommikui viivad vanemad oma lapsed lasteaeda ja ise ruttavad tööle. Lasteaias veedavad lapsed aega kasulikult ning huvitavalt. Lapsed söövad seal korralikult, mängivad mitmesuguseid mängu kasvatajate juhtimisel, õpivad ja sooritavad neile jõukohaseid töid. Iga

päev toimuvad jalutuskäigud ja mängud värskes õhus. Pärast lõunasööki aga puhkavad lapsed, et hiljem uuesti mängu alustada. Igal õhtul jutustavad lapsed emale ja isale oma lasteaiast, oma rühmast ja mängudest.

Lastevanemad ja lapsed tänavad südamest meie parteid ja valitsust selle suure hoole ja tähelepanu eest.

Näidis: Meil hoolitsetakse väga laste eest.

KAKS RÜHMA TEGUSÖNU.

Tegusõnad, samuti kui käändsõnadki, jagunevad pööramisel kahte suurde rühma:

- a) tegusõnad, mille tüvi pööramisel ei muutu;
- b) tegusõnad, mille tüvi pööramisel muutub, olles kord tugev, kord nõrk.

Tegusõna, mille tüvi pööramisel ei muutu, on näiteks *kirjutama*.

kirjuta/ma

kirjuta/da

kirjuta/n

kirjuta/sin

ei kirjuta

kirjuta/gu!

ärge kirjuta/ge!

kirjuta!

Nagu *kirjutama* pööratakse: *valgustama, vallutama, vallandama, tähistama, tõlgendama, tuuseldama, toimetama, tilgutama, tilisema, sähvutama, sõidutama, sisaldama, siputama, sillerdama, sillutama, ringutama, nihutama, moonutama, moodustama, külmetama, kõrgenema, hoonestama, eemalduma* jne.

Harjutus 167. Pöörata kindlas ja käskivas kõneviisis *moodustama* ja *külmetama*. Pealkirjaks: *kirjutama-sõnade pööramine*.

Nende tegusõnade pööramine on tavaliselt lihtne, sest siin liituvad tunnused ja muutelõpud alati samale tüvele (*kirjuta, valgusta, valluta* jne.).

Tegusõnad, mille pööramisel esineb tugev ja nõrk tüvi, on näiteks *õppima* ja *hakkama*.

Vaadelda nendes tüve muutumist.

Tugeva tüvega
vormid

õppi/ma

õppi/da

õppi/sin, õppi/sid jne.

õppi/gu!

õppi/ge!

hakka/ma

hakka/n, hakka/d jne.

ei hakka

hakka/sin, hakka/sid jne.

hakka!

Nõrga tüvega
vormid

õpi/n, õpi/d, õpi/b jne.

ei õpi

õpi!

haka/ta

haka/ke!

haka/ku!

ei haka/nud

TÜÜPSÕNADE PÖÖRAMINE.

ÕPPIMA järgi pöörduvad tegusõnad.

Vaadelda tegusõna *õppima* pööramist ja viia see lõpule.

Pöörata eriti tähelepanu tegusõna tüvele. Millal on tüvi tugev ja millal nõrk?

ma-tegevusnimi: õppima

da-tegevusnimi: õppida

Isikuline tegumood

Kindel kõneviis

Olevik

Jaatav kõne

Ainsus

1. (ma) õpin

2. (sa) .....

3. (ta) .....

Mitmus

(me) õpime

(te) .....

(nad) .....

Eitav kõne

1. (ma) ei õpi	(me) ei õpi
2.	.....
3.	.....

Lihtminevik

Jaatav kõne

Ainsus

1. (ma) õppisin
2. (sa) .....
3. ....

Mitmus

1. (me) õppisime
2. ....
3. ....

Eitav kõne

1. (ma) ei õppinud	(me) ei õppinud
2.	.....
3.	.....

Käskiv kõneviis

Olevik

Jaatav kõne

Ainsus

1. (ma) —
2. (sa) õpi
3. (ta) õppigu

Mitmus

1. (me) (õppigem)
2. (te) õppige
3. ....

Eitav kõne

1. (ma) —	(me) (ärgem õppigem)
2. (sa) ära õpi	.....
3. (ta) ärgu õppigu	.....

Umbisikuline tegumood

Olevik

Jaatav kõne
õpitakse

Eitav kõne
ei õpita

Minevik

õpiti

ei õpitud

Leida, missugune on sõna õppima tüvi (tugev või nõrk):

- a) ma-tegevusnimes,
- b) da-tegevusnimes,

- c) kindla kõneviisi olevikus,
- d) kindla kõneviisi minevikus,
- e) käskiva kõneviisi oleviku ainsuse 2. pöördes ja teistes pööretes,
- f) umbisikulises tegumoes.

Missugune on tegusõna *õppima* käskiva kõneviisi tunnus?

Õppima-tüüpi tegusõnadel on tüvi *ma-* ja *da-*tegevusnimes tugev, kindla kõneviisi olevikus aga nõrk.

Nagu *õppima* pööratakse: *leppima* (*leppida*, *lepin*), *uppuma*, *lappima*, *lõppema*, *rippuma*, *toppima*, *küttima* (*küttida*, *kütin*), *sattuma* (*sattuda*, *satun*), *kukkuma* (*kukkuda*, *kukun*), *tukkuma*, *pakkima*, *tekkima* (*tekkida*, *tekib*), *lakkuma*, *rikkuma*, *marssima* (*marssida*, *marsin*), *lakkima*, *pakkuma* jne.

Harjutus 168. Kirjutada *õppima*-sõnad vihikusse antud tabeli kohaselt. Kirjutada *da-*tegevusnime tunnus värviliselt. Pealkirjaks: *õppima-sõnad*.

<i>ma-</i> tegevusnimi	<i>da-</i> tegevusnimi	Kindla kõneviisi oleviku 1. pöore ainsuses
<i>leppima</i> <i>uppuma</i> <i>lappima</i>	<i>leppida</i> <i>uppuda</i>	<i>lepin</i>

Õppima-sõnadel on *da-*tegevusnime lõpp *-da* (*leppi/da*, *õppi/da*, *uppu/da*).

Harjutus 169. Valida tabelist 10 sõna ja moodustada nende sõnadega lauseid. Pealkirjaks: *Lauseid*.

Harjutus 170. Moodustada lauseid, milles tegusõna *marssima* esineks *ma-* ja *da-*tegevusnimes, kindla kõneviisi olevikus ja mine-

vikus ning käskivas kõneviisis. Pealkirjaks: *Lauseid sõnaga «marssima».*

Näidis: *Sõdurid hakkasid paraadil marssima.*

Harjutus 171. Asetada sulgudes olevad tegusõnad vajalikku vormi ja tõmmata neile joon alla — tugevale tüvele kaks joont, nõrgale tüvele üks joon. Pealkirjaks: *õppima-sõnade pööramine.*

I

1. Pioneeride maja lastekoor (õppima — mida teeb?) laule, et laulupeol hästi esineda. 2. Väike tüdruk (noppima — mida tegi?) kaasikus piibelehti. 3. Peetri isa (küttimea — mida teeb?) metsas jäneseid. 4. Paraadil (marssima — mida teevad?) ka meie kooli pioneerid, kandes käes punaseid lippe ja loosungeid. 5. «Keegi krõbistas!» (sattuma — mida tegi?) ärevusse ka Toomas. 6. Rahvakunstiansambel (pakkuma — mida tegi?) vaatajatele palju ilusat. 7. Iga matkaja peab oskama õigesti seljakotti (pakkima — mida teha?). 8. Õpilased (rikkuma — mida ei tee?) korda. 9. Tabanud võõra hääles sooja, südamliku tooni, (lakkuma — mida tegi?) Kaštanka ta kätt ja hakkas veel haledamalt niutsuma. 10. Kaštanka vaatas võõrale otsa läbi lumekübemete, mis (rippuma — mida tegid?) ta ripsmeil. 11. Talumata muusikat, mis tema närve (rikkuma — mida tegi?), hakkas ta edasi-tagasi jooksuma ja ulguma. 12. Asjalikult (pakkima — mida teeb?) Peep kohvrit, sest homme algab ju laagriessesõit.

II

1. Maie oli viisakas ja (pakkuma — mida tegi?) kõigile kompekke. 2. Meie klassi seinal (rippuma — mida teeb?) V. I. Lenini pilt. 3. Jüri ütles, et ka tema (õppima — mida teeb?) traktoristiks. 4. Traktorist (pakkima — mida teeb?) lahti uusi masinaosasid. 5. Kui tunnid (lõppema — mida tegid?), (marssima — mida tegid?) pioneerid rõõmsalt kolhoosi poole. 6. Räägiti, et sellesse järve (uppuma — mida tegi?) üks võõras mees. 7. Mina (lappima — mida teen?) õe kleiti. 8. (näppima — mida ära tee?) nina ega (toppima — mida ära tee?) sõrme suhu, sest see on inetul. 9. Kanapere (nokkima — mida tegi?) jälle viljapõllul teri. 10. Ahnelt (lakkuma — mida teeb?) kassike piima. 11. Sinilill

väike, miks sina veel (tukkuma — mida teed?)? 12. Kased on kikkis ja kägugi (kukkuma — mida teeb?). 13. (Tikkuma — mida ära tee?) tülli!

ansambel — koos esinevate artistide grupp

Näidis: *Pioneeride maja lastekoor õpib uusi laule, et laulupeol hästi esineda.*

Harjutus 172. Kirjutada antud laused lihtminevikus. Pealkirjaks: *Lihtminevik.*

1. Kell heliseb ja tund lõpeb. 2. Ema klopib riided tolmust puh-taks ja paneb need kappi. 3. Pioneerid marsivad rivis laagriplat-sile. 4. Jaan ja Jüri on sõbrad ja seepärast lepivad nad kiiresti pärast tüli. 5. Külaline välismaalt pursib vaevaliselt vene keelt. 6. Luuremängul satuvad pioneerid juhuslikult vastaste salgale. 7. Aili läheb uisutama nõrgale jääle ja kukub läbi jää vette. 8. Õde hakib liha, et valmistada kotlette. 9. Kass lakub kausist sooja piima. 10. Jahimees kütib metsloomi ja -linde. 11. Mis Juku õpib, seda Juhan ei unusta. 12. Väike õde tukub laua ääres.

purssima — vigaselt keelt rääkima

Näidis: *Kell helises ja tund lõppes.*

Harjutus 173. Kirjutada antud laused olevikus. Pealkirjaks: *Olevik.*

1. Väike Palle läks sahvrisse ja mekkis keedist. 2. Viisakad õpilased pakkusid vanematele inimestele alati istet. 3. Võistlus rahvastepallis lõppes ja meeskonnad marssisid väljakult ära. 4. Harjutuse kirjutamisel tekkis õpilasel raskusi. 5. Meie salga pioneerid pakkisid seljakotid, seadsid korda suusad ja asusid suusamatkale. 6. Lamp rippus laes, andes tuppä hubast valgust. 7. Kevadel pikkisime aias kapsataimi. 8. Isa lappis purje, toppis kinni paadi praod, tõrvas kere ja nüüd see enam ei lekkinud.

pikkima — noori taimi ümber istutama

lekkima — vett sisse laskma

Näidis: *Väike Palle läheb sahvrisse ja mekib keedist.*

Harjutus 174. Kirjutada järgmised sõnad tabelisse: *lekkima, leppima, pikkima, rippuma, purssima, leppima, küttime, sattuma, tekkima, hakkima, kukkuma, rikkuma, marssima, uppuma, klop-*

pima. Tähelepanu pöörata eriti tegusõna tüvele (kas tugev või nõrk).

Kindla kõneviisi olevik	Käskiva kõneviisi ainsuse 2. pööre	da-tegevusnimi	Käskiv kõneviis	
			Ainsuse 3. p.	Mitmuse 3. p.
<i>lekin</i>	<i>leki!</i>	<i>lekkida</i>	<i>lekkigu!</i>	<i>lekkige!</i>
<i>lepin</i>	<i>lepi!</i>	<i>leppida</i>	.....	.....
<i>pikin</i>	<i>piki!</i>	.....	.....	.....
<i>ripun</i>	.....	.....	.....	.....

Harjutus 175. Kirjutada sulgudes olevad sõnad käskiva kõneviisi ainsuse ja mitmuse 2. pöördes.

1. (Pakkima) laagris vajaminevad asjad kohvrissel! 2. (Tukkuma — eitavas kõnes), vaid (minema) magama. 3. (Rikkuma — eitavas kõnes) korda ega (tikkuma) teistest ette! 4. (Küttima — eitavas kõnes) kasulikke loomi ja linde!

Näidis: *Paki laagris vajaminevad asjad kohvrissel! Pakkige laagris vajaminevad asjad kohvrissel!*

HAKKAMA järgi pöörduvad tegusõnad.

Vaadelda tegusõna *hakkama* pööramist ja viia see lõpule. Tähelepanu pöörata eriti tegusõna *hakkama* tüvele (kas tugev või nõrk):

ma-tegevusnimi: *hakkama*

da-tegevusnimi: *hakata*

Isikuline tegumood

Kindel kõneviis

Olevik

Jaatav kõne

Ainsus

Mitmus

1. (*ma*) *hakk*an

(*me*) *hakk*ame

2. (*sa*) .....

(*te*) .....

3. (*ta*) .....

(*nad*) .....

Eitav kõne

1. (ma) ei <u>hakka</u>	(me) .....
2. (sa)	.....
3. (ta)	.....

Lihtminevik

Jaataav kõne

Ainsus

1. (ma) hakkasin
2. (sa) .....
3. ....

Mitmus

(me) .....
.....
.....

Eitav kõne

1. (ma) ei <u>hakanud</u>	(me) .....
2.	.....
3.	.....

Käskiv kõneviis

Olevik

Jaataav kõne

Ainsus

1. (ma) —
2. (sa) hakka!
3. (ta) hakaku!

Mitmus

(me) (<u>hakakem!</u>)
(te) <u>hakake!</u>
(nad) .....

Eitav kõne

1. (ma) —	(me) (<u>ärgem hakakem!</u>)
2. (sa) <u>ära hakka!</u>	.....
3.	.....

Umbisikuline tegumood

Olevik

Jaataav kõne

hakatakse

Eitav kõne

ei hakata

Minevik

hakati

ei hakatud

Vaadelda tegusõna *hakkama* pööramist ja leida, missugune on sõna *hakkama* tüvi (kas tugev või nõrk):

- a) *da*-tegevusnimes,
  - b) kindla kõneviisi olevikus,
  - c) kindla kõneviisi lihtminevikus (jaatavas ja eitavas kõnes),
  - d) käskiva kõneviisi ainsuse 2. pöördes,
  - g) käskiva kõneviisi ainsuse 3. ja mitmuse 1., 2. ja 3. pöördes.
- Missugune on käskiva kõneviisi tunnus?

hakkama-tüüpi tegusõnade tüvi on tugev *ma*-tegevusnimes ja kindla kõneviisi olevikus.

da-tegevusnimes on aga *hakkama*-tüüpi sõnadei tüvi nõrk.

hakkama-tüüpi tegusõnadel on *da*-tegevusnime lõpp *-ta* (*haka/ta*, *hüpa/ta*, *tõta/ta*, *näpa/ta* jne.).

Võrrelda tegusõna *hakkama* vorme tegusõna *õppima* vormidega.

Missugused vormid on all esitatud? Missugustel neist on tüvi tugev, missugustel nõrk? Milles on erinevus *hakkama* ja *õppima* pööramisel?

<i>hakkama</i>	<i>õppima</i>
<i>haka/ta</i>	<i>õppi/da</i>
<i>hakkan</i>	<i>õpin</i>
<i>hakkasin</i>	<i>õppisin</i>
<i>ei hakanud</i>	<i>ei õppinud</i>
<i>hakka!</i>	<i>õpi!</i>
<i>haka/ku!</i>	<i>õppi/gu!</i>

Nagu *hakkama* pööratakse: *hüppama* (*hüpata*), *tõttama* (*tõtata*), *ruttama* (*rutata*), *aitama* (*aidata*), *näitama* (*näidata*), *aigama* (*alata*), *salgama* (*salata*), *hiilgama* (*hiilata*), *ootama* (*oodata*), *süütama* (*süüdata*), *vaatama* (*vaadata*), *kaebama* (*kaevata*), *märkama* (*märgata*), *oskama* (*osata*), *tõmbama* (*tõmmata*), *lupjama* (*lubjata*), *hindama* (*hinnata*), *lökkama* (*lükata*), *tõukama* (*tõugata*), *näppama* (*näpata*), *müttama* (*mütata*), *rõkkama* (*rõkata*), *lokkama* (*lokata*, *lokkab*) jne.

Harjutus 176. Täita tabel, pöörates eriti tähelepanu tegusõna tüvele (kas tugev või nõrk).

ma-tegevusnimi	da-tegevusnimi	Kindel kõneviis	
		Olevik	Minevik
<i>hüppama</i>	<i>hüpata</i>	<i>hüppan</i>	<i>hüppasin</i>
<i>tõttama</i>	.....	.....	.....
<i>ruttama</i>	.....	.....	.....
<i>aitama</i>	.....	.....	.....
<i>näitama</i>	.....	.....	.....
<i>salgama</i>	.....	.....	.....
<i>hiilgama</i>	.....	.....	.....
<i>lupjama</i>	.....	.....	.....
<i>tõukama</i>	.....	.....	.....
<i>tõmbama</i>	.....	.....	.....
<i>vaatama</i>	.....	.....	.....
<i>müütama</i>	.....	.....	.....
<i>oskama</i>	.....	.....	.....

Harjutus 177. Moodustada eelmises harjutuses antud sõnadega 10 lauset. Pealkirjaks: *Lauseid*.

Harjutus 178. Kirjutada kõik tundmaõpitud *hakkama*-sõnad vihikusse. Pealkirjaks: *Sõnad, mis pööratakse nagu «hakkama»*.

Harjutus 179. Asetada sulgudesse paigutatud sõnad *ma-* või *da-*tegevusnimesse, nii nagu lause sõnastuses sobib.

1. Peeter tahtis kuuli (tõukama). 2. Laste kohus on vanemaid (aitama). 3. Tehtud vigu pole aus (salgama). 4. Jaagul tuli jaamas kaua rongi (ootama). 5. Pärast vihma hakkas oras (lokkama). 6. Minu sõbrale meeldis kõrgust (hüppama). 7. Kolhoosnikud tahtsid lauta (lupjama). 8. Ta püüdis (ruttama), et kooli mitte hiljaks jääda. 9. Ka seda tööd tuleb teha (oskama). 10. Virvele meeldis dokumentaalfilme (vaatama). 11. Pimeduse tõttu ei saanud teda (märkama). 12. Kalur hakkas paati merre (lükkama).

Näidis: *Peeter tahtis kuuli tõugata.*

Harjutus 180. Kirjutada antud laused lihtminevikus.

1. Hiir (hüppama) ja kass (kargama). 2. Vihmasadu (lakkama) õhtuks. 3. Tuul (lakkama), aga lund (hakkama) sadama. 4. Poisid (lippama) uisuväljakule. 5. Jaan (hüppama) kõrgust 1 m ja 35 cm. 6. Tunnid (algama) koolis alati kell 9. 7. Õpilased (aitama) oma vanemaid kolhoositöös. 8. Pioneerid (hakkama) uut loosungit valmistama. 9. Meie (tõmbama) nimisõnadele joone alla. 10. Lapsed (näitama) külalistele oma küülikufarmi.

Näidis: *Hiir hüppas ja kass kargas.*

Harjutus 181. Täita antud tabel. Tuletada meelde, missugusest tegusõna vormist tuletatakse käskiva kõneviisi ainsuse 2. pööre ja missugusest ainsuse 3. pööre ning mitmuse pöörded.

Kindla kõneviisi olevik	Käskiva kõneviisi ainsuse 2. pööre	da-tegevus-nimi	Käskiv kõneviis	
			Ainsuse 3. pööre	Mitmuse 2. pööre
<i>lakkan</i>	<i>lakka!</i>	<i>lakata</i>	<i>lakaku!</i>	<i>lakake!</i>
<i>hakkan</i>	<i>hakka!</i>	.....	.....	.....
<i>näppan</i>	.....	.....	.....	.....
<i>lükkan</i>	.....	.....	.....	.....
<i>lappan</i>	.....	.....	.....	.....
<i>toppan</i>	.....	.....	.....	.....
<i>hüppan</i>	.....	.....	.....	.....
<i>tõttan</i>	.....	.....	.....	.....
<i>ruttan</i>	.....	.....	.....	.....
<i>aitan</i>	.....	.....	.....	.....
<i>näitan</i>	.....	.....	.....	.....
<i>algan</i>	.....	.....	.....	.....
<i>hiilgan</i>	.....	.....	.....	.....
<i>vaatan</i>	.....	.....	.....	.....

toppama — *seisma jääma, peatuma*

lappama — *riiet või võrku kokku panema*

Käskiva kõneviisi ainsuse 2. pööre tuletatakse kindla kõneviisi oleviku ainsuse 1. pöördest. Seega jääb tuletatud vormis püsima kindla kõneviisi oleviku aste (*lakkan* — *lakka!* *lukkan* — *lukka!*).

Käskiva kõneviisi ainsuse 3. pööre ja mitmuse 1., 2. ja 3. pööre tuletatakse *da-tegevus-*nimest. Järelikult nende pöörete tüvi on sama mis *da-tegevus-*nimeski (*lakata* — *lakaku!* *lakake!* *hakata* — *hakaku!* *hakake!*).

Harjutus 182. Asetada laused kindla kõneviisi oleviku või mineviku eitavasse kõnesse.

1. Kolhoosnikud hakkavad täna palke vedama. 2. Reisijad ootavad rongi. 3. Lapsed hüppasid suusatrampliinilt. 4. Tuhanded tähed hiilgasid taevaalotuses. 5. Kalurid tõmbasid võrgud merest välja. 6. Pioneeride suusavõistlus algas möödunud nädalal. 7. Paul süütas lõkketule. 8. Poisid müttasid jões. 9. Aili kaebas emale väikese venna peale. 10. Õpetaja hindas Olevi teadmisi eesti keeles hindega 5.

Näidis: *Kolhoosnikud ei hakka täna palke vedama.*

Harjutus 183. Kirjutada sulgudes olevad tegusõnad käskivas kõneviisis (ainsuse ja mitmuse 2. pöördes).

1. (Lükkama) regi teele! 2. (Tõmbama) pang kaevust välja! 3. (Süütama) pliidi all tuli! 4. (Näitama), mis seal on! 5. (Tõttama), et kooli mitte hiljaks jääda! 6. (Aitama) meestel kotte autole tõsta! 7. (Ruttama) nüüd tööga, et õigel ajal lõpetada! 8. (Lupjama) õunapuude tüved, et kaitsta neid röövikute eest!

Näidis: *Lukka regi teele! Lükake regi teele!*

Harjutus 184. Asetada sulgudes antud sõnad nõutavasse vormi ja tõmmata neile joon alla.

I

1. Kui Andu hommikul (ärkama — mida tegi?), oli juba täiesti valge. 2. Lumesadu (lakkama — mida tegi?) ja lapsed jooksid jälle õuele mängima. 3. Mees võtab labida, (lükkama — mida

teeb?) selle okaskera alla ja kannab siili niiviisi oma paati. 4. Lumi sulab ja lumememmedki (hakkama — mida teevad?) sulama. 5. (Ärkama — mida teeb?) vara, koidu ajal, lauluga meid üles ajab. 6. Kuid seekord (tõttama — mida ei teinud?) Raja tema juurde. 7. Väike õde (taipama — mida ei teinud?) sellest laste laulust midagi. 8. V. I. Lenin (oskama — mida tegi?) rääkida paljusid võõrkeeli. 9. Oravake, (ootama — mida tee?), ära põgene.

II

1. Remondi ajal lubas isa mindki lage (lupjama — mida teha?). 2. Kus viga näed laita, seal tule ja (aitama — mida tee?)! 3. Ei ole ilus seltsimehe peale (kaebama — mida teha?). 4. Kogu mets (rõkkama — mida tegi?) kevadel linnulaulust. 5. Juhan, vana naljahammas, pikad saapad jalga (tõmbama — mida tegi?). 6. Õpetajad (hindama — mida teevad?) õiglaselt õpilaste teadmisi. 7. Õhtul (süütama — mida tegid?) pioneerid oma laagris lõkke. 8. Õpi hooliga, siis (oskama — mida teed?) hästi vastata. 9. Enn oli rõõmus, sest kala (näkkama — mida tegi?) siin hästi. 10. (Ruttama — mida tee?), (ruttama), ruunakene, vea vagu virgasti!

Harjutus 185. Asetada sulgudes olevad tegusõnad olevikku ja tõmmata neile joon alla. Pealkirjaks: *Olevik*.

Koeraga kimbus.

Tiiu ja Reet (ruttama) isale ajalehte ostma. Nad (tõttama) kioski juurde, ostavad ajalehe ja (hakkama) tagasi tulema. Äkki (märkama): ühes õueväravas istub koer. Istub, (vaatama) ja (ootama).

«Ma kardan,» kaebab Tiiu, «äkki (hüppama) kallale.»

«Ei (kargama),» ütleb Reet ja (hakkama) julgesti edasi minema, ega vaata seejuures koera poolegi.

Koer nagu ei märkagi teda. Tiiu kardab ikka veel ja (hakkama) ettevaatlikult koerast mööda minema. (Ruttama) koguni teisele poole teed ja (vaatama) kogu aeg koera poole. Koer (märkama) Tiiut ja (hakkama) haukuma. Tiiu (vaatama) üle õla tagasi ja (hakkama) kiiresti astuma. Koer aga (ruttama) joostes Tiiule järele. Silmad (hiilgama) ja muudkui haugub. Nüüd (hakkama) Tiiu jooksma. Koer aga (lippama) järele.

Õnneks (märkama) seda koera peremees ja hüüab: «Muri! Ei tohil!»

Koer (tõmbama) saba jalgade vahele ja läheb oma õueväravasse tagasi.

Miks Muri Reedale midagi ei tee, aga Tiiu peale kuri on ja haukuma (hakkama)?

(E. Raua järgi.)

Vaadelda antud lausetes tegusõna *süttima* pööramist ja eriti tema tüve.

Kuivad puud süttivad kergesti. Märg puu aga ei sütti. Pimedas toas süttis tuli. Lõkketuli on pioneerilaagris süttinud. Sütti, lõke! Ärgu süttigu metsad meie lohakusest! Ma süttin kergesti, kui mind solvatakse.

Peame meeles:

Tegusõna *süttima* tüvi pööramisel ei muutu. Seepärast tuleb kirjutada *süttima, süttida, süttin, ei sütti, süttis, ei süttinud, on süttinud, sütti! ära sütti! süttigu! ärgu süttigu!* Kõikides vormides on tema tüvi tüvev (sütti-).

Harjutus 186. Moodustada lauseid, milles esineb tegusõna *süttima*. Pealkirjaks: *Lauseid tegusõnaga «süttima».*

ÕMBLEMA järgi pöörduvad tegusõnad.

Vaadelda *õmblema* pööramist ja viia see lõpule.

ma-tegevusnimi: *õmblema*

da-tegevusnimi: *õmmelda*

Kindel kõneviis

Olevik

Jaatav kõne

Ainsus

Mitmus

1. (ma) <i>õmblen</i>	(me) <i>õmbleme</i>
2. (sa)	(te) .....
3. (ta)	(nad) .....

Eitav kõne

1. (ma) ei õ <u>mb</u> le	(me) ei õ <u>mb</u> le
2.	.....
3.	.....

Lihtminevik

Jaatav kõne

Ainsus	Mitmus
1. (ma) õ <u>mb</u> lesin	(me) õ <u>mb</u> lesime
2.	.....
3.	.....

Eitav kõne

1. (ma) ei õmmelnud	(me) ei õmmelnud
2.	.....
3.	.....

Käskiv kõneviis

Olevik

Jaatav kõne

Ainsus	Mitmus
1. (ma) —	(me) (õmmelgem!)
2. (sa) õ <u>mb</u> le!	(te) õmmelge!
3. (ta) õmmelgu!	(nad) .....

Eitav kõne

1. (ma) —	(me) (ärgem õmmelgem!)
2. (sa) ära õ <u>mb</u> le!	.....
3.	.....

Vaadelda:

1. Missugustes vormides esineb tugev tüvi *õmb*le-, missugustes vormides aga nõrk tüvi *õmm*el-?
2. Milline muutus on toimunud tüves?

Vaadelda ja võrrelda tegusõnade *õmblema* ja *hakkama* antud vorme.

Missugused vormid on siin toodud? Missugustel neist on tüvi tugev, missugustel aga nõrk?

<i>õmblema</i>	<i>hakkama</i>
<i>õmmel/da</i>	<i>haka/ta</i>
<i>õmblen</i>	<i>hakkan</i>
<i>ei õmble</i>	<i>ei hakka</i>
<i>õmblesime</i>	<i>hakkasime</i>
<i>ei õmmelnud</i>	<i>ei hakanud</i>
<i>õmble!</i>	<i>hakka!</i>
<i>ärge õmmel/ge!</i>	<i>ärge haka/ke!</i>

1. Mida võib *õmblema* ja *hakkama* vormide võrdlemisel nende tüve suhtes ütelda?

2. Milles erineb nende sõnade *da*-tegevusnime tunnus?

Nagu *õmblema* pööratakse veel:

<i>ma</i> -tegevusnimi (tugev tüvi)	<i>da</i> -tegevusnimi (nõrk tüvi)	Kindla kõneviisi olevik (tugev tüvi)
<i>võrdle/ma</i>	<i>võrrel/da</i>	<i>võrdle/n</i>
<i>maadle/ma</i>	<i>maadel/da</i>	<i>maadle/n</i>
<i>vehkle/ma</i>	<i>vehel/da</i>	<i>vehkle/n</i>
<i>kohtle/ma</i>	<i>kohel/da</i>	<i>kohtle/n</i>
<i>viskle/ma</i>	<i>visel/da</i>	<i>viskle/n</i>
<i>lookle/ma</i>	<i>loogel/da</i>	<i>lookle/n</i>
<i>võitle/ma</i>	<i>võidel/da</i>	<i>võitle/n</i>
<i>suple/ma</i>	<i>supel/da</i>	<i>suple/n</i>
<i>pöörle/ma</i>	<i>pöorel/da</i>	<i>pöörle/n</i>
<i>taple/ma</i>	<i>tapel/da</i>	<i>taple/n</i>
<i>üttele/ma</i>	<i>ütel/da</i>	<i>üttele/n</i>
<i>vaatle/ma</i>	<i>vaadel/da</i>	<i>vaatle/n</i>
<i>kauple/ma</i>	<i>kaubel/da</i>	<i>kauple/n</i>
<i>mõttele/ma</i>	<i>mõtel/da</i>	<i>mõttele/n</i>
<i>tõmmle/ma</i>	<i>tõmmel/da</i>	<i>tõmmle/n</i>

jt.

Vaadelda eespool antud *õmblema*-sõnu.

1. Mis on nendel sõnadel *da*-tegevusnime tunnuseks?

Õmblema-sõnadel on *da*-tegevusnime tunnuseks *-da* (*õmmel/da, võrrel/da, kohel/da*).

2. Mitu silpi on *õmblema*-sõnadel *ma*-tegevusnimes?

Missugune silp on *õmblema*-sõnadel tugeva tüve lõpus?

Missuguse tüvega (kas tugeva või nõrgaga) on *õmblema*-sõnad *ma*-tegevusnimes ja kindla kõneviisi olevikus?

Missuguse tüvega on *da*-tegevusnimi (kas tugev või nõrk)?

3. Moodustada sõnadest *hüplema, võrdlema, kohtlema, suplema, õmblema, näitlema* ja *liiklema* käskiva kõneviisi ainsuse

3. pööre ja mitmuse 2. ja 3. pööre.

Näidis: *hüplema* — *hüpelgu! hüpelge! hüpelgu!*

Mis on käskiva kõneviisi tunnuseks?

õmblema-sõnadel on käskiva kõneviisi tunnuseks *-gu* ja *-ge*.

Miks kirjutatakse sõnas *võrdlema* — *võrdlen* ülipikk *r*, sõnas *mõtlemä* — *mõtlen* ülipikk *t*, sõnas *tõmblema* — *tõmblen* ülipikk *m*, sõnas *lendlema* — *lendlen* ülipikk *n* ühe tähega?

Harjutus 187. Kirjutada kõik tundmaõpitud *õmblema*-sõnad vihkusse ja lisada neile juurde teisi *õmblema*-sõnu. Pealkirjaks: *õmblema-sõnad*.

Harjutus 188. Täita antud tabel. Tuletada meelde, missugusest tegusõnast tuletatakse käskiva kõneviisi ainsuse 2. pööre ja missugusest ainsuse 3. pööre ning mitmuse pöörded.

Kindla kõneviisi olevik	Käskiva kõneviisi ainsuse 2. pööre	da-tegevusnimi	Käskiv kõneviis	
			Ainsuse 3. pööre	Mitmuse 2. pööre
<i>liuglen</i>	<i>liugle!</i>	<i>liuelda</i>	<i>liuelgu!</i>	<i>liuelge!</i>
<i>kauplen</i>	<i>kauple!</i>	.....	.....	.....
<i>õmblen</i>	.....	.....	.....	.....
<i>võrdlen</i>	.....	.....	.....	.....
<i>suplen</i>	.....	.....	.....	.....
<i>liiklen</i>	.....	.....	.....	.....
<i>looklen</i>	.....	.....	.....	.....
<i>hüplen</i>	.....	.....	.....	.....
<i>näitlen</i>	.....	.....	.....	.....
<i>vaatlen</i>	.....	.....	.....	.....
<i>mõtlen</i>	.....	.....	.....	.....
<i>tõmblen</i>	.....	.....	.....	.....
<i>lendlen</i>	.....	.....	.....	.....
<i>ütlen</i>	.....	.....	.....	.....
<i>visklen</i>	.....	.....	.....	.....
<i>vaatlen</i>	.....	.....	.....	.....
<i>võitlen</i>	.....	.....	.....	.....

Harjutus 189. Kirjutada antud *õmblema*-sõnad *da*-tegevusnimes, kindla kõneviisi lihtmineviku eitavas kõnes (mida ei teinud?) ja käskiva kõneviisi mitmuse 2. pöördes (mida tehke?). Pealkirjaks: *õmblema-sõnad*.

Vihtlema, õmblema, võrdlema, kohtlema, ütleva (ütelda ehk öelda), mõtlema (mõtelda ehk mõelda), suplema, vaatlema, kümblema, seiklema, taplema, lendlema, pöörlema, maadlema, liuglema.

Näidis: *vihlema* — *vihelda*, *ei vihelnud*, *vihelge*.

Harjutus 190. Kirjutada antud laused lihtminevikus. Pealkirjaks: *Lihtminevik*.

1. Jahid liuglevad Pirita lähel kui kajakad. 2. Õpetaja vaatleb, kuidas tütarlapsed õmblevad. 3. Puulehed lendlevad tuule käes.

4. Kogu meie rahvas võitleb rahu ja rahvaste sõpruse eest. 5. Me mõtleme sageli oma vanematele ja omastele, kes on langenud Suures Isamaasõjas, võideldes meie kodumaa vabaduse eest. 6. Suvel kümblevad lapsed rõõmuga sooja järvevees. 7. Isa vihtleb saunalaval mõnuga. 8. Sõbrad võrdlevad ülesande lahendust. 9. Kapitalistid kohtlevad väga halvasti vallutatud maade kohalikke rahvaid. 10. Kuul pöörleb lennul oma telje ümber.

Näidis: *Jahid liuglesid Pirita lahel kui kajakad.*

Harjutus 191. Kirjutada antud laused ja paigutada sulgudes toodud sõnad õigesse vormi.

1. Maanteed ei (looklema — minevikus) enam külade ja metsade vahel. 2. Ka meie klassi poisid tahavad (maadlema). 3. Nõukogude Liit tahab (kauplema) kõikide maadega võrdse kasu ja õiguse alusel. 4. Lapsed ei (vihtlema — minevikus) kuumas saunas. 5. Külma õhtu tõttu ei (lendlema — minevikus) õhus sääski. 6. Turist tahtis linna (vaatlema) Patkuli trepilt. 7. Aruandja ei (võrdlema — minevikus) käesoleva õppeveerandi tulemusi eelmisega. 8. Tuisk kattis lahe jää lumega ja seepärast ei (liuglema — minevikus) lahel enam jääpurjekad.

Näidis: *Maanteed ei loogelnud enam külade ja metsade vahel.*

Harjutus 192. Kirjutada sulgudes antud sõnad käskiva kõneviisi ainsuse ja mitmuse 2. pöördes.

Jaatav kõne.

1. (Võrdlema) *hakkama-* ja *õmblema-*sõnu! 2. (Kohtlema) klassi-kaaslasi seltsimehelikult! 3. (Võitlema) rahu ja sõpruse eest! 4. (Ütlema), millal on NSV Liidu Konstitutsiooni päev! 5. Enne (mõtlema), siis (üttelema)! 6. (Vaatlema) jää tekkimist jõel! 7. (Õmblema) emale näärikingiks väike linake!

Eitav kõne.

1. (Vehklema) tunnis! 2. (Ütlema) kaasõpilastele ette! 3. (Suplema) külmas vees ja tundmatus veekogus! 4. (Õmblema) hämaras valguses! 5. (Maadlema) koridoris või klassis! 6. (Viiplema), sest meie oskame kõnelda!

Näidis: *Võrdle hakkama- ja õmblema-sõnu! Võrrelge hakkama- ja õmblema-sõnu!*

Harjutus 193. Asetada sulgudesse paigutatud sõnad lause sisule vastavasse vormi ja tõmmata neile joon alla.

I

Talvisel puhkepäeval.

Kui Peedu ärkas, (lendlema) akna taga laiad valged lumeräit-sakad. Peedu (vaatlema) hulk aega lumehelveste lõbusat tantsu ja (mõtlemata): «Täna saan siis oma uute suuskadega lumel (liuglema) niipalju kui tahan.» Peedu tõusiski kähku voodist ja (ütlemata) isale: «Isa, täna ma (maadlema) küll vist terve päeva selles lõbusas lumesajus.» — «Mis siis ikka,» (ütlemata) isa, «puhkepäeval pole ju kellelgi põhjust sinuga sellepärast (riidlemata). (Maadlema) niipalju kui tahad!»

Ema oli (õmblemata) Peedule ka ilusa suusaülikonna, mille üle Peedu oli õnnelik. Ta (hüplema) rõõmsalt ühelt jalalt teisele, (suudlemata) ema ja oligi varsti õues.

Isa ja ema (vaatlema) kaua läbi akna eemale liuglevat suusapaari ega (kahtlemata) poja rõõmsas meeles.

II

Suvised rõõmud.

Suvel soojade ilmadega on karastav (suplemata) merevees. Kui olin hulk aega (kauplema), (ütlemata) isa: «Noh, läheme ja (suplemata) siis!» Algul jooksime ja (hüplema) vees, (võitlema) lainetega ja pritsisime teineteist veega. Eemal (vihtlemata) väikesed suplejad üksteist kaseokstega. Algul arvasin, et nad (taplemata), kuid selgus, et nad teevad ainult nalja. Mina (suplemata) alati nii sügavas vees, kus jalad kindlalt põhja ulatuvad. Isa (ütlemata) ikka: «Ujuda sa ei oska veel, (maadlema) niisama lainetes.» Ise ma (mõtlemata), et natuke ikka oskan ujuda. Meres (suplemata) paljud lapsed. Minu väike õde ei (suplemata) veel. Tema vaatas emaga kaldalt, kui me isaga (suplemata). Mina (võitlema) lainetega ja (suplemata) seni, kuni isa hüüdis: «Nüüd oleme küllalt (suplemata), tänaseks aitab!»

Kes suvel palju (suplemata), need on alati terved ja tugevad!

KOKKUVÕTTEID PÕÖRAMISEST.

Vaadelda *ma*-tegevusnime ja lihtmineviku tüve nendel tegusõnadel, millel esineb tugev ja nõrk tüvi.

ma-tegevusnimi

õppi/*ma*

hakka/*ma*

õmble/*ma*

hoid/*ma*

murd/*ma*

Lihtminevik

õppi/*sin*

hakka/*sin*

õmble/*sin*

hoid/*sin*

murd/*sin*

Nendel tegusõnadel, millel esineb tugev ja nõrk tüvi, on lihtmineviku tüvi alati tugev.

Tuletada meelde ja seletada, miks on *s* kõrvale jäänud püsima *d*.

Harjutus 194. Kirjutada antud pala lihtminevikus. Pealkirjaks: *Lihtminevik*.

Luuremängul.

I

Tunnid lõpevad. Meie rühma pioneerid hakkavad kogunema koolimaja ette. Teame, et läheme luuremängule. Rivistume, tervitame vanempioneerijuhti ja marsime siis kolonnis metsa poole. Pioneerid tunnevad hästi seda metsa. Seal on varemgi käidud. Mõni poistest kipub mänguõhinaga rivist ette jooksuma. Mõned väiksemad aga tikuvad sügavas lumes maha jääma. Nad müttavad lumes, lükkavad mõnikord üksteist lumme pikali, ent püüavad siiski rivile järele jõuda.

Viimaks jõutakse kohale. Luuremäng algab. Küll pakub mäng lõbu! Pioneerid müttavad lumes, võitlevad «vaenlasega» ja rutavad otsima peidetud lippu.

II

Meie salga poisid leiavad lõpuks lipu. Ja sellega mäng lõpeb.

Lõbusalt hakkame koolimajja tagasi minema. Mõnel poisil on veel palju jõudu ja nad müravad teel. Topivad üksteisele lund krae

vahele ja lükkavad teisi lumme. Mõni väikemees on aga nii väsinud, et suur sõber kannab teda seljas.

Viimaks jõuavad pioneerid internaati, kus näljaseid luurajaid ootab laual tugev ning palav toit.

N ä i d i s: *Tunnid lõppesid.*

Meenutada, millal kirjutatakse *da*-tegevusnimes tunnus *-da*, millal aga *-ta*.

ma-tegevusnimi

õppi/ma

õmble/ma

kirjuta/ma

ela/ma

hakka/ma

seis/ma

lüps/ma

da-tegevusnimi (*mida teha?*)

õppi/da

õmmel/da

kirjuta/da

ela/da

haka/ta

seis/ta

lüps/ta

Tavaliselt on *da*-tegevusnime tunnuseks *-da* (*kirjuta/da*, *õppi/da* jne.). Ainult sõnadel, mis pööratakse nagu *hakkama*, ja sõnadel, millel tunnuse ette jääb *s* (*lüps/ta* jt.) on *da*-tegevusnime tunnuseks *-ta*.

Harjutus 195. Kirjutada lünka *-da* või *-ta*. Pealkirjaks: *da-tegevusnimi*.

1. Laupäeval on mõnus saunas pes— ja vihel—. 2. Rivis tuleb seis— sirgelt ning vaikselt. 3. Jüri tahtis kohe keedist maits—. 4. Korrapidaja ülesandeks on vahetunnil aknad ava—, põrand korista—, tahvel puhtaks pühki— ja siis seis— ukse taga. 5. Tütre ülesandeks on kodus tuba korista—, põrand pühki— ja vaibad klopipi—. 6. Nüüd tuleb meil ruta—, tõta— ja joos—. 7. Pesu jääb Tiiole paranda— ja lappi—. 8. Aita mööbel kohale lüka— ja põrandariided maha laota—.

Vaadelda *da*-tegevusnime ja *nud*-vormi tüve.

da-tegevusnimi

(*mida teha?*)

õppi/da

haka/ta

õmmel/da

nud-vorm

(*mida teinud?*)

õppi/nud

haka/nud

õmmel/nud

da-tegevusnime ja *nud*-vormi tüvi on ühesugune.

Tuletada meelde, kus kasutatakse pööramisel *nud*-vormi.

Harjutus 196. Asetada sulgudes antud sõnad *nud*-vormi. Pealkirjaks: *nud*-vorm.

1. Komistasin, ent ei (kukkuma).
2. Teel meie ei (töttama), sest külm meil ei (hakkama).
3. Lumesadu ei (lakkama) hommiuks.
4. Tütarlapsed olid käsitöö tunnis (õmblema) ilusad pluusid ja need (tikkima) kaunilt.
5. Kogu maailma töötav rahvas ei (kahtlema) Nõukogude Liidu tehnilises üleolekus ja kaitsevõimsuses.
6. Miks sa ei (pakkuma) istet vanemale inimesele?
7. Hobune oli libedal teel (kukkuma).
8. Sügis on (lõppema).
9. Helga oli (hakkama) paremini tööle.

Meenutada *da*-tegevusnime ja käskiva kõneviisi tüve ja tunnuseid.

da-tegevusnimi

õppi/da

õmmel/da

haka/ta

Käskiv kõneviis

õppi/gu! õppi/ge!

õmmel/gu! õmmel/ge!

haka/ku! haka/ke!

da-tegevusnime ja tunnusega (*-gu*, *-ge*, *-ku*, *-ke*) käskiva kõneviisi tüvi on ühesugune (*õppi/da* — *õppi/gu*, *haka/ta* — *haka/ku*).

Nendel tegusõnadel, mille *da*-tegevusnime tunnuseks on *-da*, on käskiva kõneviisi tunnuseks *-gu*, *-ge*. Tegusõnadel, mille *da*-tegevusnime tunnuseks on *-ta*, on käskiva kõneviisi tunnuseks *-ku*, *-ke*.

Harjutus 197. Asetada sulgudes olevad sõnad käskiva kõneviisi mitmuse 2. pöördesse. Pealkirjaks: *Käskiv kõneviis*.

(Võitlema) vahvasti; (hakkama) laulma; (leppima) ära; ärge (kukkuma); (vaatlema) tähelepanelikult; ärge (kisklema); (rututama) appi; (lükka) lahti; (hakkima) peeneks; ärge (kahtlema);

(noppima) marju; (mõtlemata) järele; (leppima) ära; (lippama) koju; (pakkima) kokku; ärge (tukkuma); (kohtlema) hästi; (ütlemata) selgesti; (marssima) edasi.

Näidis: *Võideldge vahvasti; hakake laulma...*

Tuletada meelde, missuguseid kaashäälikuid *b, d, g, p, t, k, s* ja *h* kõrvale ei kirjutata.

Kanda järgmised tegusõnad antud tabelisse: *murdma, andma, hüüdma, püüdma, tundma, hoidma, kandma, sõudma, kündma, võidma (määrima), teadma, nõulma, leidma, jõudma, seadma.*

ma-tegevusnimi	da-tegevusnimi	Käskiv kõneviis	
		te	ta, nad
<i>murd/ma</i>	<i>murd/a</i>	<i>murd/ke</i>	<i>murd/ku</i>
<i>and/ma</i>	<i>and/a</i>	<i>and/ke</i>	<i>and/ku</i>
<i>hüüd/ma</i>	<i>hüüd/a</i>	.....	.....
<i>püüd/ma</i>	.....	.....	.....

Käskivas kõneviisis kirjutame *k* ees *d* ainult siis, kui sellega lõpeb sõna tüvi (*murd/ke, and/ku*).

Harjutus 198. Kirjutada lünka *d* või *t*. Pealkirjaks: *Kaashäälikute ühendite õigekirjutus.*

1. Tun—ke hästi oma kodurajooni! 2. Täi—ke kõik ülesanded õigel ajal! 3. Lii—ku laul meie tunded! 4. Hoi—ke kooli varal! 5. An—ke mulle pliiats! 6. Hüü—ke alla orgul! 7. Püü—ke käituda alati viisakalt! 8. Ka—ke laud! 9. Sõi—ke koolivaheajaks maale! 10. Kün—ke hilisõhtuni! 11. Sõu—ke kaldale! 12. Kan—kem raskusi üheskoos! 13. Too—ke rohkem ning paremini! 14. Lei—ke ülesande vastus! 15. Jõu—ke tundi õigeks ajaks!

Meenutada, millal kirjutatakse umbisikulise tegumoe tunnuseks olevikus *-takse*, millal aga *-dakse (-akse)*.

Samuti meenutada, millal kirjutatakse umbisikulise tegumoe tunnuseks minevikus *-ti*, millal aga *-di*.

Umbisikuline tegumood

Olevik	Minevik
<i>joonista/takse</i>	<i>joonista/ti</i>
<i>õpeta/takse</i>	<i>õpeta/ti</i>
<i>luba/takse</i>	<i>luba/ti</i>
<i>vee/takse</i>	<i>vee/ti</i>
<i>kõe/takse</i>	<i>kõe/ti</i>
<i>saa/dakse</i>	<i>saa/di</i>
<i>jää/dakse</i>	<i>jää/di</i>
<i>käi/akse</i>	<i>käi/di</i>
<i>või/dakse</i>	<i>või/di</i>
<i>laul/dakse</i>	<i>laul/di</i>
<i>kuul/dakse</i>	<i>kuul/di</i>
<i>naer/dakse</i>	<i>naer/di</i>
<i>veen/dakse</i>	<i>veen/di</i>

Umbisikulise tegumoe tunnuseks on harilikult olevikus *-takse* ja minevikus *-ti*.

Umbisikulise tegumoe tunnuseks on olevikus *-dakse* või *-akse* ja minevikus *-di* pika täishääliku (*aa, ää, üü*), kaksiktäishääliku (*äi, õi*) ja *l, n, r* järel, juhul kui sõna tüvi pööramisel ei muutu (*kirjutama-sõnad*).

Harjutus 199. Kirjutada lünka umbisikulise tegumoe oleviku tunnus. Pealkirjaks: *Umbisikulise tegumoe olevik*.

1. Meie kolhoosides ehita— palju uusi hooneid, hari— uudismaid ja raja— viljapuuaeda. 2. Koolis loe—, kirjuta—, joonista— ja laul—. 3. Ka meie kooli abimajandis kasvata— maisi ja pee— küülikuid. 4. Piimast saa— võid ja juustu. 5. Kehalise kasvatuses tunnis võimel—, hüpa—, joos— ja mängi—. 6. Hommikul juu— kohvi või kakaod. 7. Suvel käi— matkamas. 8. Komöödiat vaadates naer—. 9. Hommikul kaua magades jää— kooli hiljaks. 10. Talvel riietu— soojalt.

Harjutus 200. Kirjutada sulgudes olevad sõnad umbisikulise tegumoe minevikus. Pealkirjaks: *Umbisikulise tegumoe minevik*.

1. Kooli (jõudma) 15 min. enne tundide algust. 2. NSV Liidu Konstitutsiooni päeval (vestlema) meie kodanike õigustest ja kohus-

tustest. 3. Kolhoosides (kündma) nüüd põlde traktoritega. 4. Tsirkuses (naerma) koomiku nalju. 5. Eesti NSV tööstuse poolt (täitma) aastaplaan enne tähtaega. 6. Tunnis (õppima) kuupi joonistama. 7. Artellis (õmblema) meeste ülikondi. 8. Kella (kuulma) juba teist korda. 9. Sõnakuulmatu lapsega (nurisema). 10. Meie kolhoosis (lõpsma) piima 1961. a. palju rohkem kui 1960. aastal. 11. Traal-laeva poolt (ületama) püügiplaan veerandi võrra.

Küsimusi ja ülesandeid kordamiseks.

1. Missuguseid sõnu pööratakse?
2. Mitu pööret on tegusõnal?
3. Missugustes aegades võib toimuda tegevus?
4. Mis on lihtmineviku tunnuseks?
5. Nimetada käskiva kõneviisi tunnused.
6. Missuguseid sõnu pööratakse nagu *hakkama*? Nimetada ja pöörata niisuguseid sõnu.
7. Missuguseid sõnu pööratakse nagu *õppima*? Nimetada ja pöörata niisuguseid sõnu.
8. Missuguseid sõnu pööratakse nagu *õmblema*? Nimetada ja pöörata niisuguseid sõnu.

KORDAMISHARJUTUSI.

Harjutus 201. Kirjutada sulgudes olevad tegusõnad õigestes vormides.

I

Moskvas on sügavale maa alla ehitatud raudtee, mida (nime-tama) metrooks. Ma (minema) koos sõpradega metrood vaatama. Väljakul, suure hoone sissekäigu kohal me (nägema) hiigeltähte «M». See (tähendama) metroojaama. Metroojaamad on suured, ilusad, valged ja kõrged. Me (minema) metroosse. Pikad trepid (viima) alla. Metroos on palju liikuvaid treppe. Me (astuma) trepile ja (sõitma) alla. Teine trepp kõrval (liikuma) üles. Sellel trepil (sõitma) reisijad üles.

II

Jaamade seinad on punasest, sinisest ja roosast marmorist ning (särama) tuledes. Meile (meeldima) ilusad jaamad, mis on nagu muinasjutulossid.

Perrooni ette (sõitma) heledasti valgustatud rong. Rong (peatuma) ja kõik vaguni ukсед (avanema) automaatselt. Osa reisi-
jaid (väljuma) rongist, meie aga (astuma) rongi.

Jaamakorraldaja (andma) signaali ärasõiduks. Rongi ukсед (sulguma) ise ja rong (tormama) tunnelisse. Me (istuma) vagu-
nis pehmetel istmetel. Meie kohal maa peal (seisma) hooned, (lii-
kuma) trammid ning trollibussid ja (sõitma) autod.

Rong (peatuma), ukсед (avanema) ja meie (väljuma) rongist.

Harjutus 202. Lünka kirjutada *d* või *t*.

1. Loo—sin, et isa tuleb varsti, ja hoi—sin söögi soojas. 2. Helga
ja Vello võ—sid kuurist aerud, kan—sid need paati ja sea—sid
paadi sõiduvalmis. 3. Või—sin leivale võid ja an—sin võileiva väl-
kesele õele. 4. Nad tun—sid rõõmu maitsvaist marjadest ja suu—
sid lühikese ajaga korvid täis korjata. 5. Tiiu ja Ilmar mur—sid
sõnajalalehti, ka—sid nendega marjakorvid ja pei—sid korvid põs-
sasse. 6. Püü—sime hoolsasti ja või—sime kõik raskused. 7. Pio-
neerid jõu—sid vastase tagalasse.

Harjutus 203. Kirjutada sulgudes antud sõnad umbisikulise
tegumoe minevikus.

1. Uue linnaosa Allnõmme rajamisega (alustama) 1960. aastal.
2. Tallinna (püstitama) kaks laiaekraanilist kinoteatrit. 3. Elamute
ehitamist (jätkama) üle linna. 4. 1960. aastal (tähistama) Eesti
NSV 20. aastapäeva. 5. Sel puhul (korraldama) üldlaulupidu, kus
(laulma) kauneid laule. 6. Rahvakunstiõhtul (võimlema) ja
(tantsima). 7. Narva lähedale (ehitama) Baltimaade võimsaim
elektrijaam 1960. aastal. 8. Artellis (õmblema) õpilaste vormi-
riideid.

Harjutus 204. Paigutada sulgudes antud tegusõnad õigesse
vormi.

Mets.

Sa ei (suutma) nüüd kuidagi vastu (panema) ja (ruttama)
seda imelist metsa ligidalt (vaadata).

Raskelt (katma) pehme lumi kuuskede pikki vibutavaid oksid.
Nädalate kaupa (ootama — mida tehti?) lund, pehmet valget lund.
Nüüd (katma) ta puid, põõsaid ja maapinda.

Sa (minema) mööda looklevat metsateed... Krudisedes (vajuma) jalg pehme lume sisse, sügavat jälge järele jättes. Tee kõrval (lööma) puuks vibutades üles, sind puhta lumetolmuga üle puistates.

Metsatee (käima) üle küngaste, (looklema) läbi lageda raies-tiku. Tee (langema) siis jälle orgu, kuni ta viimaks sind noore metsani välja (viima). Siin (avarduma) silmapiir ja sa (nägema) valget lumevaipa (laiuma) üle küngaste, ojade ja rabasoo. Sa ei (oskama) enesele (kujutlema) midagi kaunimat kui mets esimese puhta lumega. Sul (olema) hea. Väsimata (vaatlema) valget puhast maailma. Aeg (kaduma) kiiresti. Üksikud tähed on (tek-kima) kõrgele taevavõlvile. Kuid ka need ei (suutma) sulle koju-minekut meelde (tuletama).

Oi, sind (armastama — mida tehakse?), mets ja esimene lumi.

(J. Mändmetsa järgi.)

Harjutus 205. Kirjutada lünka *t* või *tt*.

1. Isa aitas mul ahju kü—a. 2. Kü—a tuba soojaks! 3. Jä—a õppimine ja tule õue mängima! 4. Ma ei saa õppimist jä—a, kuna ülesanne on pooleli. 5. Võ—a luud ja pühi köök puhtaks! 6. Praegu ma ei saa luuda võ—a. 7. Paula aitab emal lauda ka—a. 8. Ka—a laud kiiresti!

Harjutus 206. Asetada sulgudes olevad sõnad õigesse vormi.

1. Juuli tahtis endale uut pluusi (õmblema). 2. Soojas vees on mõnus (suplema). 3. Laste kohus on vanemaid (aitama). 4. Meile meeldib filmi (vaatama). 5. Kalur püüdis paati kaldale (tõmbama). 6. Unole meeldis suuskadega trampliinilt (hüppama). 7. Mart tahtis kuuli (tõukama). 8. Mina saan uiskudel (liuglema). 9. Ta tahab pärast kooli lõpetamist edasi (õppima) kutsekoolis. 10. Lohakalt käies võite maha (kukkuma).

Harjutus 207. Asetada sulgudes antud tegusõnad kindla kõneviisi olevikku.

1. Mõnekümne sammu järel õunaaed (lõppema) ja tulijate ette (tekkima) rõõmsavärviline pilt. 2. Piinlikkusest (kippuma) käed higiseks ja selga mööda jookseksid nagu sipelgad. 3. Ja siis

(hakkama) Peetrile sadama selga vopse ja mükse. 4. Peeter tõuseb ja (ruttama) õuele. 5. Istuja (võpatama) ja (kargama) püsti. 6. Katuse servalt (kukkuma) loikudesse suuri raskeid tilku. 7. Ta (hüppama) plangu põiklatile ja ulatab käed üles.

Harjutus 208. Asetada sulgudes antud tegusõnad nõutud vormi.

1. Volli on nii kohkunud, et ei oska vastugi (hakkama — mida teha?). 2. Ta (kukkuma — mida teeb?) rabelema ja väänlema nagu pöörane. 3. Gunnar (hakkama — mida tegi?) kahe käega oksi kõrvale (lükata — mida tegema?). 4. Kui Vilma hoogu (sattuma — mida teeb?), siis kuula teda kas või söömata. 5. Valter (lippama — mida teeb?) trepist alla, nii et ta pikad sääred (välkuma — mida teevad?). 6. Väike õde (katma — mida teeb?) nukkudele lauda. 7. Paul (viskama — mida tegi?) käega ja (marssima — mida tegi?) keldritrepist alla. 8. Kui Vilma parajasti ust lukust lahti (keerama — mida tegi?), (lükama — mida tehti?) kojauks irvakile.

III. LIITSÕNA.

Vaadelda lausetes sõrendatult trükitud sõnu.

Liitsõnad

1. *Vennal on ratas.*
2. *Jaan õpib koolis.*
3. *Emal on uus kübar.*
4. *Lugesin raamatut.*
5. *Kaevandust laiendatakse.*
6. *Väljakul oli võrk ja palli.*
7. *Valasin tindi potti.*
8. *Tina on hall.*

Liitsõnad

- Õel on jalgratas.*
Jüri õpib üli/koolis.
Emal on sõrm/kübar.
Lugesin aja/loo/raamatut.
Ka põlev/kivi/kaevandust laiendatakse.
Poisid mängisid võrk/palli.
Valasin tinti tindi/potti.
Taevast katsid tina/hallid pilved.

Ühest sõnast koosnev sõna on **liitsõna**.

Kahest või rohkemast sõnast koosnevat sõna nimetatakse **liitsõnaks**. Liitsõnal on omaette tähendus.

Harjutus 209. Kirjutada järgnevast palast välja liitsõnad. Liitsõnade osad eraldada püstkriipsuga. Pealkirjaks: *Liitsõnu*.

Sood põldudeks!

Meie suure kodumaa põhjaosas on palju soid. Siin teostatakse laiaulatuslikke maaparandustöid. Nõukogude riik kulutab soomaade ümberkujundamiseks suuri summasid.

Tehased valmistavad maaparandusjaamadele mitmesuguseid erilisi masinaid. Kraavisahad lahkavad maad, jättes enda järel meetrisügavusi kraave. Võsalõikajad niidavad leparvõsa, kannujuurimismasinad puhastavad maa kändudest.

Soosamblikkude ja roostevee alt vabaneb tuhandeid ruutkilo-meetreid viljakandvat pinda.

Sinna, kus aastasadu laiusid läbipääsmatud mädasood, tekib nüüd kolhoose, ehitatakse elektri jaamu, koolimaju ja maanteid.

Siin kasvatavad kolhoosnikud tuhandeid kariloomi. Siin saab nõukogude inimene rikkalikke viljasaake, mis tasuvad mitmekordselt tema vaeva ja töö.

Näidis: *Kodu/maa, põhja/osas...*

Harjutus 210. Kirjutada järgnev katkend ja tõmmata liitsõnadele joon alla. Liitekohale tõmmata püstjoon.

I

Parajasti enne näärivaheaja saabumist algasid mõnekraadised külmad, nii et kooliõuele saadi aegsasti liuväli valmis teha. Vana-aasta viimase päeva lõuna ajal aga hakkas sadama niisugust laia toredat lund, et süda päris hüppas rõõmust. Ja külm ei läinud kangemaks, vaid püsis enam-vähem kümne kraadi ümber...

Kohe Varpla jaama taga algasid üksikute puudega parajad suusasõidukünnad. Need olid paari päevaga nii siledaks poleeritud, et kehvemad suusamehed ei püsinud enam kuidagi jalul.

(H. Pukk.)

II

Vändra köstritalu, ühekorruseline puuehitus. Maja otsas oli aed õunapuude, marjapõõsaste ja lillepeenardega. Allpool oli vasikakoppel tiigiga ja karjamaa. Taamal tõusis metsamüür. See oli Emajõe ööbiku, Lydia Jannseni lapsepõlvkodu. Siin sündis ta 24. detsembril 1843. aastal Jannsenite esiklapsena.

Loodusearmastuse päris tulevane luuletaja juba oma esimesest kodust.

taamal — kaugemal

Lugeda ja vaadelda palas esinevaid liitsõnu. Leida, kumb liitsõna osa annab sõnale põhithenduse.

I

Kolhoosi viljapuuaias kasvavad mitmesugused viljapuud. Seal on sajad noored õunapuud ja mitukümmend vanemat õunapuud. Kevadel istutati üle saja pirnipuu. Enne oli aiad ainult mõni üksik ploomipuu ja kirsipuu. Tara ääres kasvavad pähklipuud.

II

Pioneerid koostasid koos salgajuhiga tööplaani. Nad otsustasid korraldada suusavõistlused naaberkolhoosi pioneeridega. Salgujuht tuletas meelde, et tuleb kontrollida oma suusavarustust. Siis on tarvis harjutada nii maastikusõitu kui ka suusahüppeid.

Liitsõna viimane sõna on **põhisõna**. Põhisõna ees on **täiendsõna**.

Harjutus 211. Kirjutada harjutus ja joonida liitsõnades põhisõna. Pealkirjaks: *Põhisõna*.

1. Vahetunni ajal oli klassituba kihinat-kahinat täis nagu sipelgapesa. 2. Sellesama punapõselise ja valkjajuukselise Teele vanemad ja Arno vanemad olid naabrid. 3. Vaeslaps läks laupäeva õhtul sauna. 4. Ta nägi end keset suurt päikesekiirtest ülevalatud raiesmikku, täis maharaiutud ümbertöötamata puid, palke, puuriitu. 5. Ta elab kolhoosis metsajärve kaldal ja käib läbi metsa naaberkolhoosis õppimas. 6. On möödunud Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni aastapäev. 7. See oli suur pidupäev nõukogude rahvale. 8. Meie riik, suur Nõukogude Liit, on maailma rahvaste rahu-kants.

Harjutus 212. Kirjutada harjutus ja joonida liitsõnades täiendsõna. Pealkirjaks: *Täiendsõna*.

Koolimaja ees seisavad neljanda salga pioneerid. Varsti algab suusamatk. Pioneerijuht kontrollib matkavarustust. Suusarada lookleb üle tasaste põldude. Eemalt paistavad kolhoosi uus karjalaut ja hobusetall. Kohtame kolhoosi esimeest.

Pärast kolhoosiga tutvumist alustame lõpuks tagasisõitu. Hilisõhtul jõuame koolimajja.

Harjutus 213. Moodustada antud liitsõnadest liitsõnu. Panna tähele nende kirjutamist.

raud + tee = raudtee

alg + kool = ...

king + sepp = ...

jalg + tee = ...

plekk + katus = plekk-katus

lakk + king = ...

kesk + kool = ...

käsk + kiri = ...

käsi + kott = käekott

tint + pott = ...

leib + nuga = ...

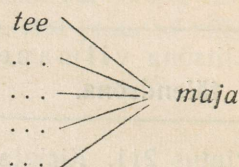
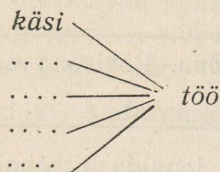
aken + raam = ...

kool + maja = ...

maa + tee = ...

Liitsõna moodustamisel jääb täiendsõna harilikult nimeta-
v a s s e käändesse, paljudel kordadel aga o m a s t a v a s s e kään-
desse. Liitsõnas kirjutatakse kumbki sõnaosa täielikult välja.

Harjutus 214. Leida antud põhisõnadele sobivaid täiendsõnu.

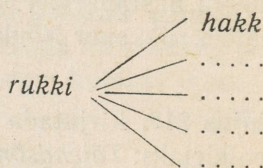
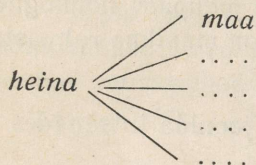
Harjutus 215. Kirjutada liitsõnu, mille põhisõnaks on järgmi-
sed sõnad. Pealkirjaks. *Liitsõnu.*

Põld, nurk, kool, mees, punane, keelne, laud, kott.

Nä i d i s: 1. *Rukkipõld, kaerapõld, kartulipõld ...*

2. *Kolmnurk ...*

Harjutus 216. Leida antud täiendsõnale sobivaid põhisõnu.

Harjutus 217. Kirjutada liitsõnu, mille täiendsõnaks on järgmi-
sed sõnad. Pealkirjaks: *Liitsõnu.*

Jalg, lille, õppe, kivi, töö, puur, käsi (käe), kool (kooli), suusa,
sala, hele, aia.

Nä i d i s: 1. *Jalgratas, jalgrada ...*

Vaadelda kõrvuti olevate liitsõnade ja liitsõnade käänamist.
Käänata (suuliselt) lõpuni.

	Liitsõnad	Liitsõniad
Nim. <i>mis?</i>	<i>raske töö</i>	<i>käsitöö</i>
Omast. <i>mille?</i>	<i>raske töö</i>	<i>käsitöö</i>
Osast. <i>mida?</i>	<i>raske/t töö/d</i>	<i>käsitöö/d</i>
Sisseütl. <i>millesse?</i>	<i>raske/sse töö/sse</i>	<i>käsitöö/sse</i>
	jne.	jne.

Kui kahest kõrvuti asuvast sõnast esimene käändub, siis kirjutatakse see teisest lahku. Järelikult ei moodusta need sõnad siis liitsõna.

Liitsõna täiendsõna harilikult ei käändu, käändub üksnes põhisõna.

Harjutus 218. Kirjutada sulgudes antud sõnad kas kokku või lahku. Otsustamisel kasutada käänamist. Pealkirjaks: *Kokku- ja lahkukirjutamine.*

1. Vilu ja tuuline (sügis õhtu), tibutas iga natukese aja tagant peenikest vihma. 2. Läbi akna vaatas üks (kooli mütsis) pea. 3. Kaks terast (sini halli) silma otse puurivad end tüdruku näkku. 4. Koduste (üles annete) lahendamisega ei tohi viivitada. 5. Ta seisis (aja lehe kioski) varjus ja vaatas (üksi silmi) nende poole. 6. Vilma pidi (vahe tunnil) kodus käima. 7. Ta kiskus (tuule pluusi) seljast ja asus pesema. 8. Peeter seadis sammud (spordi kooli) võimla poole. 9. Temas hakkas keema (meele paha). 10. Ilmus uus (seina lehe) number. 11. Jaan hüppas, kaotas (tasa kaalu) ja kukkus (tagur pidi).

Harjutus 219. Kirjutada sulgudes olevad sõnad kas kokku või lahku ja asetada nad vajalikku käändesse. Pealkirjaks: *Kokku- ja lahkukirjutamine.*

1. Tunduvalt hoogustub (seitse aastak) ka (ehitus tegevus). 2. 1959.—1965. aastal ehitatakse Eestis juurde (elu majad) niisama palju, kui ehitati eelmise 13 aasta jooksul. 3. Narva lähedale ehitati sõjajärgsel ajal kaks (elektri jaam). 4. Kommunistlikud noored on korda saatnud (kangelas tegu) mitte ainult Suures Isamaasõjas, vaid ka rahulikul ülesehitustööl. 5. Meil on üles kerkinud mitu uut (tööstus linn). 6. (Kooli vahe aeg) veetsime maal (vana ema) juures. 7. Juhan on hea poeg oma (vana ema). 8. (Uus aasta) on puhkepäev. 9. Alates 2. jaanuarist, s. o. (uus aasta) algusest, muutusid ilmad külmaks. 10. Aino läks koos isaga (vana isa) külla. 11. Pojad hoolitsevad hästi oma (vana isa) eest. 12. Leida onu on veel päris (noor mees). 13. 18—25-aastasi mehi kutsutakse (noor mees).

Pidada meeles järgmiste sõnade kirjutamine.

Kirjutatakse kokku:

Kirjutatakse lahku:

algkool, keskkool, ülikool
emakeel, kirjakeel, võõrkeel
eestikeelne, venekeelne
maateadus, ajalugu, loodustea-
dus, kirjatehnika, tööõpetus,
käsitöö
kooliõpetaja, õppejõud

kaheksaklassiline kool
eesti keel, vene keel, saksa keel

vahetund, õppetund

kehaline kasvatus

tööruum, söögisaal, õppekabinet

matemaatika õpetaja, eesti kee-
le õpetaja

ajaloo tund, vene keele tund,
laulmise tund

õpetajate tuba, õppevahendite
ruum, laulmise klass

õpperaamat, päevaraamat
klassitöö, kodutöö, kirjatöö,
kontrolltöö

eesti keele õpik, geograafia õpik
kirjalik töö

maaparandus, terviseparandus
pioneerisalk, pioneerirühm, pio-
neerimalev, pioneerikoondus,
vanempioneerijuht, pioneerirä-
tik, pioneerilaager

vigade parandus
pioneeride maja

esmaspäev, teisipäev, kolma-
päev, tööpäev, puhkepäev, sün-
nipäev, naistepäev

ilus päev, vihmane päev

jaanuarikuu, veebruarikuu,
heinakuu, talvekuu

möödunud kuu

kahekordne, neljakordne

kaks korrust

Tuletada meelde arvsõnade kokku- ja lahkukirju-
tamist.

Harjutus 220. Kirjutada sõnadega antud arvud. Pealkirjaks:
Arvsõnade kokku- ja lahkukirjutamine.

11, 15, 19, 20, 40, 80, 32, 56, 72, 100; 300; 754; 603; 2000; 4000;
6781.

Näidis: üksteist..., kakskümmend..., viiskümmend kuus...,
kolmsada...

Harjutus 221. Kirjutada sulgudes antud sõnad kas kokku või lahku ja asetada nad õigesti vormi. Pealkirjaks: *Sõnade kokku- ja lahkukirjutamine.*

1. Mina õpin (kaheksa klassiline kool), noorem vend (alg kool), vanem vend aga (üli kool). 2. Õpime koolis (eesti keel) ja (vene keel), (võõr keel) aga meil ei õpetata. 3. (Vene keelne) raamatust on meil veel raske aru saada. 4. Kolmapäeval on meie klassi (tunni plaan) (aja lugu), (kehaline kasvatus), (loodus teadus), (töö õpetus), (eesti keel) ja laulmine. 4. (Kooli õpetajad) on meil palju. 5. (Matemaatika õpetaja) on meil ühtlasi (klassi juhataja). 6. Kõige rohkem huvitavad mind (ajaloo tund). 7. (Lau päev) on (õppe tund) vähem kui teistel päevadel. 8. Suurel (vahe tund) käime (söögi saal) einetamas. 9. Homme on aritmeetikas (klassi töö).

Harjutus 222. Kirjutada, missugused esemed on klassis ja missugused koolitarbed on igal õpilasel.

Näidis: *Koolipink, seinatahvel ...
sulepea, värvipliatsid ...*

Harjutus 223. Väljendada antud liitsõnad liitsõnadega, millel on sama tähendus. Pealkirjaks: *Sama tähendusega sõnad.*

Kokkuarvamine, mahaarvamine, haigemaja, söögimaja, jahimees, kalamees, vaenelaps, suvitusmaja, otsaesine, suurendusklaas, arstirohi, silmapilk, suurtükk, sõjariist.

Näidis: *Kokkuarvamine=liitmine, haigemaja=haigla ...*

Harjutus 224. Poolitada antud liitsõnad, nagu viiksiti need üle teisele reale. Pealkirjaks: *Poolitamine.*

Raamatukogu, panipaik, riietusruum, koolimaja, ajaleht, ajakiri, lauamäng, õppetund, pioneerikoondus, pioneerituba, kuldkala, merisiga, elavnurk, koolipink, maantee, lõkkeõhtu, maailm, eesrindlik, tööplaan, keskkool, kodumaa, viissada, ööpäev, õhtupoolik.

Näidis: *Raamatu-kogu, pani-paik, riietus-ruum ...*

Liitsõnu on kõige parem poolitada liitumiskohast.

IV. LAUSEÕPETUS.

LAUSE MÕISTE.

Lugeda järgnev pala. Mitmest lausest see koosneb?

Vesiloo linnuriigis.

*Vesi sädeles silmipimestavalt ja loksus paadi külgedel. Lähene-
sime Vesiloo rannale. See on saar, kus pole ühtki inimelamut. Siin
lokkab kõrshein ja elavad vabad mere- ja rannalinnud. Saarel kas-
vab tuulest madalaks niidetud kadakavõsa. Tumedalehelises mage-
sõstrapõõsas leidsime tõmmuvaera pesa. Rannarohus avastasime
kaks tiirupesa. Ühes neist olid munad, teises kaks kirjut poega.
Pesad munade ja poegadega olid nii ümbruskonna ja pinnase
värvi, et neid oli raske tähele panna.*

Kaugel kivisel neemel nägime mitmeid haruldasi rannalinde.

(J. Piiperi järgi.)

tiir — lind

tõmmuvaeras — lind

Küsimused.

1. Kus asub Vesiloo saar?
2. Kes elavad saarel?
3. Miks on lindude pesad ja munad ümbruse värvi?
4. Kuidas kaitstakse linde meie linnuriigis?

Harjutus 225. Lugeda järgnev pala ja ütelda, mitmest sõnast iga lause koosneb.

Rebase leidmine.

Lõpuks ometi jõudis metsavaht Kirep suurte mändide alla. Siin ta kuulis äkki heledat kiunumist. Mis see küll võiks olla? Kirep kuulatas. Nüüd kostis selgesti, et ei häälitse mitte üks, vaid mitu looma. Kirep hakkas minema häälte suunas. Ta läks tasa ja targu, seisatades ja kuulatades.

Nõnda kulus ehk minutit kümme. Siis pani Kirep tähele, et mustal põlenud maapinnal liigub midagi punakaspruuni.

«Rebasepoeg,» lausus metsavaht endamisi. Kirep laskis kiunuva rebasepoja üsna ligi tulla ja kargas siis teda kinni võtma. Aga sel olid juba üsna väledad jalad. Nagu väike kera veeres ta mustunud männitüvede vahel. Kirep jõudis talle küll jooksul järele, niipea aga kui ta kummardus loomakest kinni võtma, oli see ikka käte vahelt läinud.

Viimaks tõmbas metsavaht kuue seljast. Ta tahtis seda põgenevale loomale peale visata. See õnnestuski tal viimaks. Ta läks koju, rebasepoeg kuue sees.

(A. H. Tammsaare järgi.)

Küsimused.

1. Kuidas märkas metsavaht rebasepoega?
2. Missugune oli rebasepoeg?
3. Kuidas õnnestus metsavahil rebast püüda?

Millest koosneb lause?

Lause koosneb sõnadest.

Harjutus 226. Koostada sõnadest õiged laused. Pealkirjaks: *Lauseid.*

1. Olid, säravad, rebasepojal, silmad.
2. Kasti, rebane, elama, pandi.
3. Hoolitses, eest, Atsike, tema, hästi.
4. Õmbles, ilusa, isa, rebasele, kaelarihma.
5. Rõõska, andis, piima, talle, ema.

Harjutus 227. Koostada sõnadest õiged laused. Valida ainult niisuguseid sõnu, mis on mõtteliselt seotud. Pealkirjaks: *Lauseid.*

1. Kuusk, valjusti, vihik, tuulega, kohises.
2. Otsas, varese, kuuse, tüdruk, pesa, oli.
3. Vares, pesi, kollane, lindude, lõhub, väikeste.
4. Tuleb, vareste, seepärast, mune, kool, hävitada.
5. Harakas, ka, ja, pasknäär, linnud, ohtlikud, hea, on.

Näidis: *Kuusk kohises tuulega valjusti.*

Harjutus 228. Koostada sõnadest lauseid. Vajaduse korral muuta sõnu.

1. Kirev, lilled, õitsema, aasal.
2. Rõõmsalt, mängima, jooksmas, ja, lapsed.
3. Püüdma, nad, liblikad.
4. Lendama, mesilane, lilled, kohal.
5. Silmapiiril, kerkima, pilv, tume.
6. Piisad, langema, ja, koju, jooksmas, lapsed.

Näidis: *Kirevad lilled õitsevad aasal.*

Lugeda järgmine pala. Jälgida kirjavahemärke lause lõpus.

Taevaskojas.

Jõuame Taevaskoja jaama. Asume teele läbi metsa. Küll kasvab siin puid! Siin on mände, kuuski, kadakaid ja mitmesuguseid lehtpuid.

Kes läheb seal kaugel põlluveerul? Uurime teda binoklitega. See on metskits. Ta karv paistab osalt hallina, osalt ruugena, suured silmad ja nina mustavad, saba on valvakas. Kui kärmed ja kaunid on ta liigutused! Huvitav on vaadata, kuidas ta kiirel jooksul tagumised jalad jänese kombel esijäsemeist ette seab. Miks ta ära jookseb? Ta märkas meid ja nüüd põgenebki ta üle noore orase metsatihnikusse.

Jõuame Suur-Taevaskotta. Kas olete näinud meie kodumaa looduse kaunimat pilti? Otse meie ees punetab ligi kolmekümne meetri kõrgune kaljumüür, mis järsult alla jõkke langeb. Kõrgel kaljul haljendavad männid. Sügavad praod lõhestavad kaljuseina. Küll on see unustamatu vaatepilt!

(J. Piiperi järgi.)

Lauset alustatakse suure algustähega.

Lause lõpus on punkt, küsi- või hüüumärk.

Harjutus 229. Kirjutada pala vihikusse. Lauset alustada suure algustähega. Lause lõppu panna punkt.

Meie kooli kommunistlikud noored otsustasid minna matkama. Nad sõitsid Lõuna-Eestisse teel külastasid nad mitmeid eesrindlike kolhoose lõpuks peatuti kaks päeva Taevaskojas tagasiteel külastati meie ülikoolilinna Tartut kõigile meeldis see matk väga.

JUTUSTAV, KÜSI- JA HÜÜDLAUSE.

Jutustav lause.

Lugeda pala läbi. Mis märk on iga lause lõpus?

Sooküla tamm.

Oleme teel Peipsi poole. Sookülas üllatab meid haruldane tamm. Ta on ürgvana, kõver, pikuti pooleks murdunud. Ta toetub tugevale tugipuule nagu rauk kepile. Kuid ta on siiski veel täis elujõudu. Tema koort kaunistavad samblikud. Kartmatult seisab ta keset tuuli. Kuuleme, et vana puu olevat 1000-aastane. Tamme õõnsusse olevat mahtunud 12 inimest. Vana tamme naabruses puhkab suur rändrahn. Neid kahte näib siduvat eriline sõprus.

(J. Piiperi järgi.)

Need on **jutustavad** laused. Jutustav lause j u t u s t a v.

Jutustava lause lõpus on **punkt** (.).

Harjutus 230. Koostada 6 jutustavat lauset meie koolist. Peal-
kirjaks: *Jutustavad laused.*

Harjutus 231. Jutustada oma koduümbrusest.

Küsilause.

Vaadelda järgmisi lauseid. Mis märk on lause lõpus?

Mida need laused väljendavad?

1. *Millest räägiti eelmises harjutuses?*
2. *Mida nägid matkajad Sookülas?*
3. *Missugune oli tamm?*
4. *Mis seisis tamme naabruses?*
5. *Mida tead rändrahnudest?*

Need on **küsilauseid**. Küsilauseid k ü s i v a d.

Küsilause lõpus on **küsimärk** (?).

Harjutus 232. Koostada iga järgneva lause kohta küsimus

Pakri pankrannikul.

Oli pühapäev. Õhk oli soe ja läbipaistev. Alustasime matka Pakri neeme pankrannikule.

Teed palistasid paplid, vahtrad ja pärnad. Nende lehestikus vilistasid ja kilkasid linnud.

Jõudsime kõrgele pankrannikule. Kehval pinnasel õitsesid lilled. Kõikjal oli madalaid kadakaid. Meie ees sinas Soome laht. Silmitsesime kõrgelt kaljuseinalt allalangenud kivirahne.

Ilus ja huvitav oli see vaatepilt.

(J. Püperi järgi.)

Näidised: *Missugune päev oli?*

Harjutus 233. Otsida lugemikust 5 küsilauseid ja kirjutada need vihikusse. Pealkirjaks: *Küsilauseid.*

Harjutus 234. Mõtelda 5 küsilauseid ja 5 jutustavat lauset. Kirjutada need vihikusse. Pealkirjaks: *Lauseid.*

Hüüdlause.

Lugeda laused. Mis märk on iga lause lõpus?

Mida need laused väljendavad?

Kalale.

Poisid, tulge siia! Läheme õhtul kalale! Peeter ja Mart, korjake usse! Jaak, võta õnged! Kui palju on Avi jões kalu! Näkkaks meil ometi!

Need on **hüüdlauseid**. Hüüdlauseid väljendavad käsku, soovi või imestust.

Hüüdlause lõpus on **hüüumärk** (!).

Näidised.

1. Laused väljendavad käsku või keeldu.

*Poisid, tulge siia! Ära viida aega! Jaak, võta õnged!
Tule rutem! Ei tohi olla ebaviisakas!*

2. Laused väljendavad soovi.

*Näkkaks meil ometi! Tuleks juba kevad! Kui ma ometi
sind näeksin! Oleks mul jalgratas!*

3. Laused väljendavad imestust.

*Oi, kui ilus lill! Küll kombain on suur! Oi, kui palju õunu!
Küll on tore raamat!*

4. Ka loosungid on hüüdlauseid.

Õppida, õppida, õppida! (V. I. Lenin.)

Elagu rahu rahvaste vahel!

Elagu Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei!

Harjutus 235. Otsida lugemikust 5 hüüdlauseid ja kirjutada vihkusse. Pealkirjaks: *Hüüdlauseid*.

Harjutus 236. Kirjutada vihikusse 5 loosungit. Pealkirjaks: *Loosungid*.

Küsimusi kordamiseks.
Vastamisel tuua näiteid.

1. Millest koosneb lause?
2. Missuguse tähega alustatakse lauset?
3. Mis on jutustava lause lõpus?
4. Mis on küsilause lõpus?
5. Mis on hüüdlause lõpus?

Harjutus 237. Koostada vabalt valitud pildi järgi jutuke. Panna lausete lõppu õiged kirjavahemärgid.

Harjutus 238. Panna lausete lõppu õiged kirjavahemärgid.

1. Kes seal on
2. Lapsed läksid hommikul kooli
3. Ärge kiirustage
4. Küll on ilus ilm
5. Kell 6 algab vabrikus töö
6. Oleks mul rohkem aega
7. Kuhu poisid läksid
8. Tulge meile külla
9. Maie uisutab, aga Tiit suusatab
10. Miks sa hilinesid

Harjutus 239. Etteütluks.

Kevad.

Päevad muutuvad pikemaks. Õhk on juba soojem. Lumi hakkab sulama. Mida see tähendab? See tähendab, et saabub kevad. Tuleks ta ometi rutem!

Miks ootavad lapsed kevadet? Nad igatsevad minna spordiväljakule ja matkale.

Juba ilmuvadki kuldnokad.

Kuidas võtavad lapsed linde vastu? Poisid meisterdavad neile pesakaste. Viige pesakastid kiiresti puude otsa! Kuldnokad on lastele tänulikud. Kui rõõmsalt nad nüüd vilistavad!

LAUSELIHKMED.

Vaadelda, missuguseid küsimusi saame antud lausete kohta esitada. Vastata neile küsimustele.

1. *Pioneer õpib.*

Kes õpib?
Mida teeb pioneer?

2. *Lipp lehvib.*

Mis lehvib?
Mida teeb lipp?

3. *Treial töötab.*

Kes töötab?
Mida teeb treial?

Need sõnad lauses, mis vastavad mingile küsimusele, on **lauseliikmed**.

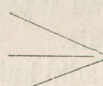
Harjutus 240. Leida, mitu lauseliiget on järgmistes lausetes. Määrata igas lauses sõnad, mis näitavad tegijat ja tegevust.

Poiss õpib. Pioneerid kogusid vanapaberit. Õpilased külastasid ajaloomuuseumi. Kolhoosi esimees tänas õpilasi. Ema läks turule. Turistid matkavad suvel mägedes. Sügisel lendavad pääsukesed lõunasse. Pühapäeval ja kolmapäeval loevad meie rühma pioneereid ajalehte «Säde».

Laused võivad olla pikemad või lühemad, kuid tavaliselt on seal vähemalt kaks sõna: üks näitab tegijat, teine tegevust.

Leht langeb.
Tüdruk võimleb.
Brigadir töötab.

Leht
Tüdruk
Brigadir näitavad
tegijat

langeb
võimleb
töötab näitavad
tegevust

Need sõnad on **lause pealiikmed**.

Alus ja öeldis — lause pealiikmed.

Alus.

Harjutus 241. Esitada küsimus antud sõnade kohta.

Pioneer — kes?	traktor — mis?
õpilane —	maasikas —
tööline —	lipp —
lendur —	tuul —
hobune —	auto —
kuldnohk —	tehas —
brigadir —	raamat —

Millal tarvitatakse küsimust *kes?*, millal *mis?*

Harjutus 242. Panna sulgudesse õiged küsimused.

Vanarahva tarkussõnad.

Luik ( ) viib lumekse,
kurg ( ) toob kena kevade,
kuldnohk ( ) kutsub loomad laudast,
kägu ( ) hoiab karja,
lõoke ( ) toob lõunasooja,
pääsuke ( ) päevasooja,
ööbik ( ) öösooja.

Harjutus 243. Esitada küsimus sõrendatult trükitud sõna kohta.

1. Tunnid algavad kell kaheksa.
2. Õpilased lähevad kooli.
3. Lumi sajab vaikselt.
4. Varblased hüplevad õuel.
5. Majahoidja puhastab tänavat.
6. Õhtul abistavad poisid teda.
7. Tänav on peagi puhas.
8. Andres viib labidad kuuri.
9. Rõõm tehtud tööst on suur.

Sõrendatult trükitud sõnad on **alused**.

Alus näitab tegijat.

Alus vastab küsimustele *kes?* *mis?*

Harjutus 244. Tõmmata alusele joon alla. Pealkirjaks: *Alus*.

1. Puuvill kasvab Nõukogude Liidu lõunaosas.
2. Kaelkirjak on hea jooksja.
3. Ta sööb peamiselt akaatsiate lehti.
4. Pingviinid on

merelinnud. 5. Kaamel on tugev ja tark loom. 6. Jääkaru ei suigu kunagi talveunne. 7. Hülged on jääkarule maiusroaks. 8. Riis on Hiinas tähtsaks toiduaineks. 9. Põlevkivi on meie sünnimaa rikku-seks.

akaatsia — puu

Harjutus 245. Täiendada lauseid sobiva alusega.

1. ... on teravili.
2. ... paistab soojalt.
3. ... õitseb varakevadel.
4. ... on metsloom.
5. ... on kasulik koduloom.
6. ... lehvib tuules.
7. ... mängivad jalgpalli.
8. ... lõpetas seitsmenda klassi.
9. ... läksid matkama.

Õeldis.

Vaadelda antud lauseid. Jätkata tabelit.

Tegevuse tegija

kes? mis?

Päike

Kombain

Traktoristid

Kell

Laps

Turistid

Varss

Tegevus

mida teeb? mida ei tee?

mida tegi? jne.

tõuseb

liikus

lähevad

Lauseliiget, mis näitab aluse tegevust, nimetatakse **õeldiseks**.

Harjutus 246. Leida lausetest õeldised. Esitada õeldise kohta küsimus. Pealkirjaks: *Õeldis*.

1. Sa jalutasid. 2. Öökull huikab. 3. Sügis saabus. 4. Lõoke laulab. 5. Me kuulsime. 6. Te ei tulnud. 7. Lapsed kirjutavad. 8. Me ei kirjutanud. 9. Nad eksisid. 10. Moonid ei õitse.

Õeldis vastab küsimustele *mida teeb? mida ei tee? mida ei teinud?* jne.

Harjutus 247. Panna sulgudesse õiged küsimused.

Heinal.

Päike tõuseb ( ). Udu hajub ( ). Kastetilgad sätendavad ( ). Õhk lõhnab ( ) värskest heinast. Kolhoosnikud ei niida ( ) enam vikatiga. Nüüd töötavad ( ) heinamaal niidumasinad. Kuiva heina veavad ( ) traktorid kokku. Kolhoosnikud panevad ( ) heina küüni. Talvel veavad ( ) kolhoosnikud heina veoautodega talli juurde.

Harjutus 248. Esitada tegevust näitava sõna kohta küsimus.

Vanasõnu ja rahvatarkust.

Iga pilv ei too vihma.

Kui pilved kiiresti lendavad, siis ilm muutub.

Kui varblased rõõmsasti sirtsuvad, läheb vihm üle.

Kahju ei tule, kell kaelas.

Läheb mesilane metsa, tuleb kuiva.

Kuidas sa põldu harid, nõnda põld sulle tasub.

Kui udu hommikul maha langeb, tuleb ilus ilm, kui aga üles tõuseb, tuleb sadu.

Mustad pilved muidu käivad, savikarva sajavad.

Harjutus 249. Tõmmata öeldisele joon alla.

Mõistatusi.

Talvel ennast ära peidan,
lumeteki alla heidan.

Saabub kevad, lumi sulab,
lõbusasti mättal punan.

Küll on alles tubli mees —
kõikidele rõivaid teeb.

Agaga ise alati
viibib ainult alasti.

* * *

Jooksen kiirelt nagu tuul,
koort ma närin haavapuult.
Talvel muudan oma karva,
kes ma olen, seda arva!

Harjutus 250. Kirjutada aluste juurde sobiv öeldis.

Alus	Öeldis
<i>Päike</i>	<i>tõusis (mida tegi?)</i>
<i>Rändlinnud</i>	<i>..... (mida teevad?)</i>
<i>Peeter</i>	<i>..... (mida ei tee?)</i>
<i>Lapsed</i>	<i>..... (mida ei teinud?)</i>
<i>Kaevur</i>	<i>..... (mida teeb?)</i>
<i>Ehitajad</i>	<i>..... (mida tegid?)</i>

Harjutus 251. Tõmmata öeldisele joon alla.

Koolipeol.

Õppetunnid lõppesid. Õpilased ei lahkunud. Nad läksid saali. Külalised saabusid. Direktor kõneles. Ettekanded algasid. Laulukoos esines. Orkester mängis. Piret deklameeris. Maie ei deklameerinud. Tema laulis. Poisid esitasid võimlemisharjutusi. Pärast lapsed mängisid. Rõõmsalt läksid õpilased koju.

Vaadelda järgmisi lauseid.

Alus	Öeldis
<i>Tiina (kes?)</i>	<i>loeb (mida teeb?).</i>
<i>Aednik (kes?)</i>	<i>kaevas (mida tegi?).</i>
<i>Rohi (mis?)</i>	<i>haljendab (mida teeb?).</i>
<i>Traktorid (mis?)</i>	<i>künnavad (mida teevad?).</i>
<i>Tuul (mis?)</i>	<i>ulus (mida tegi?).</i>
<i>Sportlased (kes?)</i>	<i>aerutasid (mida tegid?).</i>
<i>Rong (mis?)</i>	<i>ei vilistanud (mida ei teinud?).</i>
<i>Ööbik (kes?)</i>	<i>laksutab (mida teeb?).</i>

Nendes lausetes on ainult alus ja öeldis.

Alus ja öeldis on lause pealiikmed.

Lauset, milles on ainult alus ja öeldis, nimetatakse laiendamata lihtlauseks.

Harjutus 252. Moodustada antud sõnadest laiendamata lihtlaused. Pealkirjaks: *Laiendamata lihtlaused.*

1. lendama, nahkhiir
2. siristama, linnukesed
3. kuldnokk, vilistama
4. õppima, meie
5. pioneerid, matkama.
6. teadlane, uurima
7. mesilased, sumisema
8. kell, helisema
9. saabuma, kevad.

Harjutus 253. Moodustada 5 laiendamata lihtlauset. Pealkirjaks: *Lauseid.*

Harjutus 254. Leida järgnevast palast laiendamata lihtlaused. Alusele tõmmata üks ning öeldisele kaks joont alla.

Kevade tulek.

Kevad saabus. Märtsi suured sulad hävitasid lume. Must maa ilmus jälle valge vaiba alt. Esiteks vabanesid kõrgemad kohad. Mäekünkad mustendasid. Nagu saared paistsid nad lumemere keskelt.

Metsad sinendasid kevadiselt. Päevad pikenesid. Kuldnokad saabusid. Nad kolisid oma pesakastidesse, mida poisid olid talvel meisterdanud.

Küsimused.

1. Millised on esimesed kevade tunnused?
2. Missugused linnud saabuvad kõige varem?
3. Kuidas võtavad lapsed linde vastu?

LAIENDATUD LIHTLAUSE.

Harjutus 255. Alusele tõmmata üks joon ja öeldisele kaks joont alla.

Pioneer töötab aias.

Lind ehitab pesa.

Laps õpib koolis.

Kass püüab hiiri.

Lill õitseb aasal.

Inimene kaitseb loodust.

Kalur püüab kalu.

Arst ravib haiget.

Lauses on peale aluse ja öeldise veel muid sõnu; neid nimetatakse **laiendeiks**.

Lauset, milles esineb laiendeid, nimetatakse **laiendatud lihtlauseks**.

Vaadelda lihtlause laiendamist.

Alus	Öeldis	Laiend
<i>Aino</i>	<i>elab</i>	Tallinnas
<i>Rong</i>	<i>sõidab</i>	Moskvasse
<i>Mänd</i>	<i>armastab</i>	valgust
<i>Pioneerid</i>	<i>korjasid</i>	ravimtaimi
<i>Taimed</i>	<i>vajavad</i>	niiskust
<i>Helle</i>	<i>mängib</i>	klaverit
<i>Töökangelane</i>	<i>sai</i>	ordeni

Harjutus 256. Laiendada eelmise tabeli eeskujul järgmisi laiendamata lihtlauseid. Pealkirjaks: *Laiendatud lihtlused*.

Mees raiub. Ema sööda. Meie sõidame. Arst ravib. Isa tuli. Traktorist künnab. Poiss õngitseb. Õde õmbleb. Malle loeb. Vanaema koob.

Vaadelda järgmistes lausetes laiendeid.

<u>Laiend</u>	<u>Alus</u>	<u>Öeldis</u>	<u>Laiend</u>
Noor	<i>kombainer</i>	<i>töötab</i>	põllul.
Hoolas	<i>pioneer</i>	<i>ostis</i>	raamat.
Eesrindlik	<i>karjatalitaja</i>	<i>lüpsab</i>	lehmi.
Kommunistlikud	<i>noored</i>	<i>sõitsid</i>	uudismaale.
Tubli	<i>laps</i>	<i>abistab</i>	vanemaid.

Ühes lauses võib olla mitu laiendit.

Harjutus 257. Leida järgmistes lausetes laiendid. Laiendeile tõmmata joon alla. Pealkirjaks: *Laiendid*.

Töökas mees raiub hagu. Ema sööda küülikuid. Meie sõidame suvel Artekki. Noor traktorist künnab avarat kolhoosipõldu. Lendur lendas Saaremaale. Ma lugesin huvitavat raamatut. Väike

Taavi käib koolis. Pioneerid tähistasid lindudepäeva. Moskvas nägid lapsed metrood. Suvel lähevad pioneerid telklaagrisse.

Harjutus 258. Tõmmata alusele üks joon, öeldisele kaks joont ja laienditele laineline joon alla.

Meie kooliaed.

Kevadel rajasid õpilased kooli juurde katseaia. Nüüd teevad nad siin katseid. Kõik õpilased töötavad aias hoolega. Juurviljad kasvavad hästi. Kõrsviljadki sirguvad kiiresti. Sügisel korjavad õpilased kooliaiaast rikkaliku saagi. Igaüks tunneb tööst rõõmu.

Tegusõna laiendid.

Harjutus 259. Kirjutada tegusõnale sobiv laiend.

1. Linnud hävitavad ...	8. Brigadir sõitis ...
2. Siil sööb ...	9. Kolhoosnikud tulid ...
3. Tõugud kahjustavad ...	10. Õpilased töötavad ...
4. Inimesed kaitsevad ...	11. Auto peatus ...
5. Lapsed, hoidke ...!	12. Me ujusime ...
6. Mesilased valmistavad ...	13. Töölised jõudsid ...
7. Jänesed närivad ...	14. Päike tõuseb ...

(hiiri, puukoort, putukaid, mett, linde, juurekesi, linnupesid, linna, aiandis, laulupeole, tänaval, tehasesse, jões, hommikul)

Harjutus 260. Esitada küsimus eelmise harjutuse laiendeile.

Harjutus 261. Panna antud lausetesse puuduvad laiendid.

Aias.

Jüri kaevab ... (mida?).	Pere töötab ... (kus?).
Piret kastab ... (mida?).	Kõik läksid ... (kuhu?).
Lapsed abistavad ... (keda?).	Toas vesteldi ... (kuidas?).
Isa istutab ... (mida?).	
Pääsukesed hävitavad ... (keda?).	
Lapsed kannavad ... (mida?).	
Töö rõõmustab ... (keda?).	

Harjutus 262. Vaadelda, missuguse sõna juurde kuuluvad eelmises harjutuses laiendid.

Harjutus 263. Kirjutada lauseid. Õeldisele mõelda sobiv laiend.

Alus	Õeldis	Laiend
1. Kangur	koob	riiet
2.	nopivad	....
3.	läheme	....
4.	kirjutas	....
5.	töötab	....
6.	tulevad	....
7.	loeb	....

Vaadelda, missugusele küsimusele vastab selles harjutuses laiend.

Harjutus 264. Koostada laiendatud lihtlauseid. Tegusõna laiendile tõmmata joon alla. Pealkirjaks: *Tegusõna laiendid.*

1. Isa ehitab ... (*mida?*).
2. Traktorist künnab ... (*mida?*).
3. Pioneer meisterdab ... (*mida?*).
4. Koer jälitab (*keda?*).
5. Õpilane tervitas ... (*keda?*).
6. Aednikud hooldavad ... (*mida?*).
7. Poisid kogusid ... (*mida?*).
8. Sina ootad ... (*keda?*).
9. Teie värvite ... (*mida?*).
10. Me vaatasime ... (*mida?*).

Harjutus 265. Moodustada 8 laiendatud lihtlauset. Laiendile tõmmata joon alla. Pealkirjaks: *Laiendatud lihtlauseid.*

Sihitis.

Jälgida järgnevaid lauseid. Missuguse sõna juurde kuulub laiend?

Kass varitseb.

See on laiendamata lihtlause. Lause ei ütle, keda kass varitseb. Meie küsimine: «Keda kass varitseb?»

Ta näeb.

See on laiendamata lihtlause. Lause ei ütle, keda ta näeb. Meie küsimine: «Keda ta näeb?»

Kass varitseb hiirt.

Saame laiendatud lihtlause: *Kass varitseb hiirt.* Selles lauses on tegevus sihitud sõnale *hiirt*.

Ta näeb koera.

Saame laiendatud lihtlause: *Ta näeb koera.* Selles lauses on tegevus sihitud sõnale *koera*.

Nendes lausetes on tegevus sihitud tegeusõnalaie-
ndile. Missugusele küsimusele vastab tegeusõnalaie-
nd?

Seda sõna lauses, millele tegevus on sihitud,
nimetatakse **sihitiseks**. Sihitis on öeldise laie-
nd.

Vaadelda, missugusele küsimusele vastab sihitis.

<u>Alus</u>	<u>Öeldis</u>	<u>Sihitis</u>
<i>Vabrik</i>	<i>toodab</i>	<i>riiet (mida?).</i>
<i>Õpilane</i>	<i>abistab</i>	<i>õpetajat (keda?).</i>
<i>Isa</i>	<i>võttis</i>	<i>labida (mille?).</i>
<i>Ma</i>	<i>kutsun</i>	<i>poisi (kelle?).</i>
<i>Sa</i>	<i>võta</i>	<i>raamatud (mis?).</i>
<i>Maire</i>	<i>toitku</i>	<i>jänessed (kes?)!</i>

Sihitis vastab küsimustele: *keda? mida? kelle? mille? kes? mis?*

Harjutus 266. Kirjutada harjutus ja panna sihitis õigesse kää-
ndesse. Pealkirjaks: *Sihitis*.

1. Tiiu nopib (lill — mida?). 2. Helle leidis huvitava (taim —
mille?). 3. Karjatalitaja jootis (vasikas — keda?). 4. Meie sööme
(maasikad — mida?). 5. Koolis telliti (ajaleht — mida?). 6. Poi-
sid värvivad (aed — mida?). 7. Võtsime vastu saabunud (küla-
line — kelle?).

Harjutus 267. Esitada iga sihitise kohta küsimus. Vaadelda,
missugusele sõnale lauses on tegevus sihitud.

Katal.

Vanaisa kutsus pojapoega. Enn kuulis hüüdu. Vanaisa
andis Ennule labida. Poiss kutsus ka venna. Vend võttis
ämbri. Vanaisa käskis otsida vihmausse. Enn pani vihma-
ussid ämbri. Vanaisa armastas õngitsemist. Öhtul püüti
järvest palju kalu. Vanaema pani kalad pannile.

Näidis: *Keda kutsus vanaisa?*

Vaadelda, mis käänetes esineb sihitis.

	<u>Sihitis on ainsuses</u>	<u>Sihitis on mitmuses</u>
nimetavas	<i>Too ämber siia!</i>	<i>Too ämbrid siia!</i>
käändes	<i>Vii lill tuppa!</i>	<i>Vii lilled tuppa!</i>
omastavas	<i>Poiss tõi raamatu.</i>	—
käändes	<i>Ema ostis leiva.</i>	—
osastavas	<i>Pioneer meisterdab laeva.</i>	<i>Pioneerid meisterdavad</i>
käändes	<i>Kingsepp parandab kinga.</i>	<i>Kingsepad parandavad kingi.</i>

Sihitis esineb järgmistes käänetes:

ainsuse	mitmuse
nimetavas,	nimetavas,
omastavas,	—
osastavas,	osastavas.

Harjutus 268. Moodustada 5 lauset sihitisega. Pealkirjaks: *Lauseid sihitisega.*

Harjutus 269. Kirjutada laused. Sihitisele tõmmata joon alla. Sulgudesse asetada küsimus. Määrata sihitise kääne. Pealkirjaks: *Sihitis.*

Võta aiast reha ( )! Pange vihikud ( ) lauale! Partei ja valitus autasustasid töökangelast ( ). Pioneerid kutsusid koondusele vana revolutsionääri ( ). Meie maal hinnatakse tublisid inimesi ( ). Too ajalehed ( ) siia! Toivo sai uue ülikonna ( ). Ma aitan sageli oma sõpra ( ).

Näidis: *Võta aiast reha (mis?)!*

Harjutus 270. Kirjutada antud laused nii, et sihitis oleks ainsuses ja mitmuses. Sihitisele tõmmata joon alla.

Too raamat siia! Pese taldrik puhtaks! Tüdrukud toitsid linde. Pagar küpsetab sepikut. Nõukogude armee võitlejad ründasid vaenlast. Läksin poest raamatut ostma. Töölised paigaldasid uut masinat. Pioneerid valmistasid kodulinnast albumit.

Näidis:

Sihitis on ainsuses	Sihitis on mitmuses
<i>Too <u>raamat</u> (mis?) siia!</i>	<i>Too <u>raamatud</u> (mis?) siia!</i>

Harjutus 271. Asetada sulgudes olevad sihitised õigesse kändesse.

Laagrisse.

Juunikuus avatakse jälle paljud (pioneerilaager). Seal saavad koolinoored veeta kosutavalt oma (suvepuhkus). Sel aastal luuakse mitu uut (pioneerilaager). Praegu näeme metsas vaid (laululind). Suvel kuuleme siin laste lõbusaid (hää) ja (naer). Juba ongi kõik valmis laste tulekuks. Õigeaegselt lõpetati (remonttöö). Laagri-majad on saanud uue (värvkate). Ehitati ka uusi (spordiväljak). Juba valendab laagri keskuses lipuvarras, oodates pikisilmi (lipuheiskamine) ja toreid pioneerisuve (algus).

Küsimused.

1. Kus veedavad noored oma suvepuhkuse?
2. Milliseid ettevalmistusi tehakse laagris enne laste tulekut?
3. Kes võimaldab meie lastel veeta lõbusat pioneerisuve?

Harjutus 272. Tõmmata sihitisele joon alla ja asetada sulgudesse küsimus. Pealkirjaks: *Sihitis.*

1. Kommunistlikud noored rajasid spordiväljakut. 2. Poisid valmistasid kooli puutöökojas lillelaua. 3. Tüdrukud õmblevad ise endale kleite. 4. Aitasin sõbral lahendada ülesannet. 5. Raamatukoguhoidja paigutas raamatud kappi. 6. Meie kooli pioneeritoas mängitakse sageli malet. 7. Täna õppisime uue laulu. 8. Kas sa klepsid postmargid ümbrikule? 9. Näitering hakkas õppima uut näidendit. 10. Suvel korjame ravimtaimi.

Harjutus 273. Kirjutada harjutus ja leida sobiv sihitis.

Alus ja öeldis	Sihitis <i>keda? mida?</i>	Alus ja öeldis	Sihitis <i>keda? mida?</i>
1. Ma ootasin	...	6. Pioneerid	
2. Rätsep õmbles	...	mängivad	...
3. Õpetaja seletas	...	7. Vanaema	
4. Mai joonistas	...	koob	...
5. Mürsepp lalus	...	8. Meie pühkisime	...
		9. Tüdrukud	
		hooldavad	...
		10. Laps tänab	...

Harjutus 274. Mõtelda 10 lauset, kus esineb sihitis. Lausetes kasutada järgmisi tegusõnu: *raiuma, juhtima, õppima, kaevama, võtma, abistama, tervitama, lugema, saagima, pesema*. Pealkirjaks: *Lauseid sihitisega*.

Harjutus 275. Leida järgnevast palast sihitised.

Narva meri.

Narva lähedal näeme merd. Selle mere löid oma tööga nõukogude inimesed. Kanalite kaudu voolab vesi merest hüdroelektrijaama. See varustab elektrienergiaga linna, linnalähedasi rajooni ja kangelaslinna Leningradi.

Milleks saab kasutada elektrit? Kas ainult majade valgustamiseks? Elektri abil saab toota kivisütt, tsementi, toiduaineid, valmistada jalanõusid ja kududa riidet.

Jälgida sihitist eitava kõne puhul.

Meie metsades ei kohta alati hunti (keda?).

Tubli katur ei karda tormi (mida?).

Mehed ei raiunud seda pihlakat (mida?).

Õpilased ei näinud oma õpetajat (keda?).

Lapsed ei leidnud ülaseid (mida?).

Kas sa ei oodanud oma pingina abrit (keda?).

Eitavas kõnes vastab sihitis küsimustele *keda? mida?*

Harjutus 276. Kirjutada antud laused eitavas kõnes. Sihitisele tõmmata joon alla. Pealkirjaks: *Sihitis eitavas lauses*.

1. Täna korraldasid pioneerid koonduse. 2. Ostsin uue raamatu. 3. Toivo teritas oma pliitsi. 4. Aednik võttis kuurist labida. 5. Korrapidaja kastis tahvililapi märjaks. 6. Ema võttis räti peast. 7. Isa kinkis pojale noa. 8. Kunstnik maalis uuest tehasesst pildi. 9. Noored naturalistid kogusid suvel herbaariumi jaoks taimi. 10. Ema õmbles Enele palitu.

Näidis: *Pioneerid ei korraldanud täna koondust.*

herbaarium — *kuivatatud taimede kogu*

Harjutus 277. Kirjutada antud laused jaatavas kõnes. Sihitisele tõmmata joon alla. Pealkirjaks: *Sihitis jaatavas lauses*.

1. Poiss ei murdnud keppi katki.

2. Ma ei kirjutanud harjutust vihikusse.

3. Laps ei pannud palitut varna.
4. Peeter ei näinud rohus sisalikku.
5. Kalur ei püüdnud merest angerjat.
6. Kolhoos ei müünud turul kartuleid.
7. Helle ei söönud putru ära.
8. Isa ei kinkinud Peebule uusi saapaid.
9. Tüdruk ei kloppinud vaipa puhtaks.

Näidis: *Poiss murdis kepi katki.*

Harjutus 278. Koostada 5 lauset sihitisega. Sihitisele tõmmata joon alla ja sulgudesse asetada küsimus. Pealkirjaks: *Lauseid sihitisega.*

Harjutus 279. Leida järgnevast palast alused, öeldised ja sihitised.

Kuidas Tiit hoiab oma tervist.

Hommikul pärast ärkamist teeb Tiit hommikvõimlemist. Suvel võimleb ta aias, talvel taas avatud akna all. Pärast võimlemist peseb ta käsi, nägu, kaela, kõrvu, käsivarsi ja kaenlaaluseid. Kuivatamiseks kasutab ta karedat rätikut. Tiit ei unusta pesta ka hambaid. Ta külastab kaks korda aastas hambaarsti, et kontrollida oma hambaid.

Tiit ei loe kunagi voodis raamatut. Ta teab, et see on silmadele kahjulik.

Määrus.

Vaadelda järgnevais lauseis öeldise laiendeid.

Mida need laiendid näitavad?

<u>Alus</u>	<u>Öeldis</u>	<u>Laiend</u>
<i>Poiss</i>	<i>läheb</i>	kooli (<i>kuhu?</i>).
<i>Õpilased</i>	<i>töötavad</i>	aias (<i>kus?</i>).
<i>Inimesed</i>	<i>tulid</i>	kinost (<i>kust?</i>).
<i>Päike</i>	<i>tõuseb</i>	hommikul (<i>millal?</i>).
<i>Laulupidu</i>	<i>toimus</i>	suvel (<i>millal?</i>).
<i>Piret</i>	<i>õpib</i>	hästi (<i>kuidas?</i>).
<i>Lennuk</i>	<i>lendas</i>	kiiresti (<i>kuidas?</i>).
<i>Tuul</i>	<i>puhub</i>	kõvasti (<i>kuidas?</i>).

Vaadeldud laiendid näitavad tegevuse kohta, viisi ja aega.

Seda sõna lauses, mis väljendab tegevuse kohta, viisi või aega, nimetatakse **määruseks**.

Määrus vastab küsimustele *kuhu? kus? kust? kuidas? millal?*

Kohamäärus.

Vaadelda määrusi järgnevais lauseis.

1. *Minu sõber elab Tallinnas (kus?).*
2. *Homme saabuvad külalised Moskvast (kust?).*
3. *Lapsed sõidavad suveks maale (kuhu?).*
4. *Metsa kohal (kus?) olid suured pilved.*
5. *Põõsa alt (kust?) ronis välja siil.*
6. *Lind lendas puu otsa (kuhu?).*

Vaadeldud määrused väljendavad kohta. Need on **kohamäärused**.

Kohamäärus vastab küsimustele *kuhu? kus? kust?*

Harjutus 280. Esitada iga kohamääruse kohta küsimus.

Väike Kotkake.

Päike oli laskunud keskpäevasest kõrgusest juba madalamale. Tanja ja Anni istusid palgiotstel ja kuulasid, kuidas noored pääsukesed katuse all sädistasid. Korraga jooksis tagaõue Noora.

«Teie istute siin ega tea mitte midagi,» hüüdis ta, «tallisaaga on sündinud varss!»

Kõik jooksid talli. Tallasus küla serval tiigi ääres. Hobuseid tallis ei olnud — kõik olid tööil. Ainult ühes latris seisis raudjas Koit. Tema kõrval oli väike varss.

(L. Voronkova.)

raudjas — punakaspruun

Harjutus 281. Tõmmata kohamäärusele joon alla. Pealkirjaks: *Kohamäärus.*

1. Pall veeres laua alla. 2. Kajakad lendasid mere kohal. 3. Metsa keskel kasvas vana kuusk. 4. Maasikad punasid mätastel. 5. Võta akna juurest tool! 6. Poisid sõudsid järve keskele. 7. Kalurid saabuvad merelt. 8. Vala piim kannu! 9. Meie kooli laulukoor esines olümpiaadil. 10. Majades tehti remonti.

Näidis: *Pall veeres laua alla.*

Harjutus 282. Mõtelda 5 lauset, kus esinevad järgmised kohamäärused: *põllu äärest, minu juurde, metsa kõrval, akna alla, majade vahel.* Pealkirjaks: *Lauseid kohamäärusega.*

Viisimäärus.

Vaadelda määrusi järgnevais lauseis.

1. *Hella töötab virgalt (kuidas?).*
2. *Rong sõitis kiiresti (kuidas?).*
3. *Sõdurid võitlesid vapralt (kuidas?).*
4. *Matkasime suvel jalgsi (kuidas?).*
5. *Lumehelbed langesid aeglaselt (kuidas?).*

Vaadeldud määrused väljendavad tegevuse kordasatmise viisi. Need on **viisimäärused**.

Viisimäärus vastab küsimusele *kuidas?*

Harjutus 283. Viisimäärusele tõmmata joon alla. Pealkirjaks: *Viisimäärus.*

Matkal.

Päike paistis eredalt, kui asusime teele. Sammusime kiiresti ja peagi olime linnast väljas. Tuul puhus mahedalt ja linnud siristasid lõbusasti. Väike jõgi voolas aeglaselt läbi heinamaa. Hoogsalt alustasid poisid laulu. Metsa serval peatusime, et teed küsida. Lahkelt juhatas meid üks vana kolhoosnik Linnamäele. Pioneerijuht jutustas huvitavalt meie esivanemate võitlusest vaenlastega. Tore matkapäev möödus märkamatuult. Väsinult jõudsimme õhtu eel linna tagasi.

Harjutus 284. Kirjutada lünka sobiv viisimäärus. Pealkirjaks: *Viisimäärus.*

1. Õigesti hooldatud mais kasvab . . . .
2. Kolletanud lehed langesid . . . .
3. Õpilased istusid . . . .
4. Lennuk lendab . . . .
5. Kõik tahavad õppida . . . .
6. Taimi käitub . . . .
7. Meie klassi poisid töötavad . . . .

Harjutus 285. Kirjutada 10 lauset viisimäärusega. Pealkirjaks: *Lauseid viisimäärusega.*

KORDAMISHARJUTUSI.

Harjutus 286. Leida järgnevast palast alus ja öeldis. Pealkirjaks: *Alus ja öeldis.*

Kalevipoeg laulmas.

I

Vennad istusid puhkama kuusepalusse. Seal algatas vanem vend laulu. Ta laulis lehed ja okkad puudesse, käbid punetama ja urvad paisuma. Metsad rōkkasid, lagedad laksusid ja kõrved kajasid.

Teinekord puhkasid vennad kaasikus. Nüüd laulis keskmine vend. Õied puhkesid, vili võrsus väljadel, õunad ja pähklid ilmusid puudele, marjad punetasid mätastel. Mürises meri, raksatasid rāgastikud ja kajasid kaljud.

Harjutus 287. Leida järgnevast palast kohamäärus. Pealkirjaks: *Kohamäärus.*

Kalevipoeg laulmas.

II

Kolmandat korda puhkasid vennad Taara tammikus. Kui nüüd noorem vend Kalevipoeg laskis laulu lahti, siis jäid kuulatama taevas ja maa. Tema vägev laul võlus kõiki. Kaasa laulsid pääsud

päikesepaistel, lõod lagendikel ja künnilinnud põõsastes. Laulsid luigid lainetel, hüüdsid haned haljastel voogudel, präaksusid par- did pilliroos.

Vägevalt kohisesid merelained, kaljud kõikusid ja pilved lõhke- sid. Võimas laul ulatus taevasse.

Taara — *muistsete eestlaste jumal*

Harjutus 288. Asetada sihitis õigesse käändesse. Pealkirjaks: *Sihitis.*

1. Kingsepp parandab (saabas). 2. Hävitage (kärbes), sest need levitavad (haigus)! 3. Šeffide auto tõi koolile mitu koormat (küte). 4. Sportlane sooritas ilusa (hüpe). 5. Nägime tee ääres kauneid (kaasik) ja (sarapik). 6. Järve kaldal vaatlesime sirgeid (lepp) ja jändrikke (mänd). Ma ei ostnud seda (laulik). 8. Matka- jad käisid mitu (kilomeeter). 9. Lapsed korjasid (kullerkupp) ja (nurmenukk). 10. Hädas ei tohi unustada (sõber).

Harjutus 289. Etteütluseks.

Huvitav suvepuhkus.

Juba talvel arutasid seitsmenda klassi õpilased, kuidas veeta oma suvepuhkust. Pärast õppetöö lõppu koguneti koolimajja. Mõned õpilased läksid kooli katseaeda. Siin tehti õpetaja juhatusel mitmesuguseid vajalikke töid, vaatlusi ja katseid. Viis poissi ehitasid katseaia ümber uut tara. Tüdrukud hakkasid kooliümbrust kaunistama. Koos töötades möödus aeg ruttu.

Ühel hommikul sõideti Lohusallu kooli telklaagrisse. Nii veetsid õpilased sisuka ja huvitava suvepuhkuse.

Küsimused.

1. Mida arutasid õpilased talvel?
2. Mida tegid õpilased pärast õppetöö lõppu?
3. Mida tegid õpilased katseaias?
4. Kuhu ehitati uus tara?
5. Miks sõitsid õpilased Lohusallu?

Harjutus 290. Laiendada antud lihtlauseid.

1. Pioneerid ehitasid.
2. Mesinik valvab.
3. Autojuht vedas.
4. Tisler valmistab.
5. Kuldnokk hävitab.
6. Meie kaitseme.
7. Noored naturalistid istutasid.

Harjutus 291. Kirjutada vihikusse 10 laiendatud lihtlauset.
Pealkirjaks: *Laiendatud lihtlauseid.*

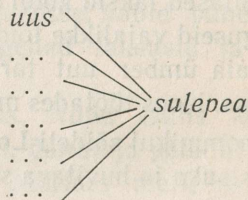
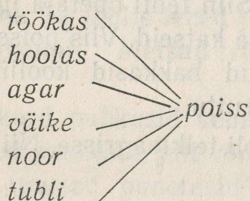
Harjutus 292. Kirjutada 10 lauset, kus esineb määrus. Pealkirjaks: *Lauseid määrusega.*

Nimisõna laiendid.

Harjutus 293. Leida igale antud nimisõnale rohkesti sobivaid omadussõnu. Missugusele küsimusele vastab omadussõna?

Poiss, sulepea, põld, tööline, auto, maja.

Näidis:

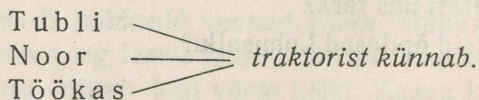

Om a d u s s õ n a vastab küsimusele *missugune?*

Vaadelda järgnevaid lauseid ja seletusi.

Traktorist künnab.

Meie küsimine: «Missugune traktorist künnab?»

Saame laiendatud lihtlauseid:

Tubli traktorist künnab.

Noor traktorist künnab.

Töökas traktorist künnab.

Sõnad *tubli*, *noor*, *töökas* laiendavad nimisõna. Need sõnad on **omadussõnad**.

Nimisõna laiendit nimetatakse **täiendiks**.

Harjutus 294. Laiendada antud lihtlausestes nimisõnu. Pealkirjaks: *Nimisõna laiendid*.

Kask kasvab. Tuul puhub. Peeter suusatab. Kass magab. Sõdurid marsivad. Sirel õitseb. Kolhoosnikud töötasid. Laps nuttis. Koolivaheaeg lõppes. Lipp lehvib.

Harjutus 295. Esitada iga täiendi kohta küsimus.

1. Roheline auto sõitis mööda teed. 2. Punased tulbid õitsesid peenral. 3. Ostin huvitava raamatu. 4. Vapraid kangelasi autasustati ordeniga. 5. Uued põllutööriistad paigutati avarasse kuuri. 6. Pioneerid külastasid tublised piirivalvureid. 7. Kitsas ojake voolas rohelisel niidul. 8. Õpetaja portfelli on toolil. 9. Kohtasime põllul kolhoosi esimeest. 10. Need on Andrese üisud. 11. Õhtuks jõudsid matkajad kõrgele künkale.

Täiend vastab küsimustele *missugune? missuguse? missugust?* jne. ning *kelle (oma)? mille (oma)?*

Harjutus 296. Leida puuduv täiend. Täiendile tõmmata joon alla. Pealkirjaks: *Täiend*.

1. ... pioneerid läksid laagrisse. 2. ... töölised sõitsid Moskvasse näitusele. 3. ... piirivalvurid kaitsevad meie kodumaa piire. 4. ... pesu kuivab nööri. 5. Minu vanemad veetsid puhkuse ... puhkekodus. 6. Õpilased istutasid oma kooli aeda ... õunapuid. 7. Sügisel kolime ... koolimajja. 8. Peep ja Raivo läksid vaatama

... jalgpallivõistlust. 9. Näitusele valitakse ainult ... käsitööd.
10. Ööbik rõõmustab meid ... lauluga.

Harjutus 297. Panna sulgudes olev täiend õigesse käändesse. Täiendile tõmmata joon alla.

Tihane.

Saabusid (külm) talvepäevad. Väljas paukus (kuri) pakane. (Tihe) kuusemetsas elas (väike) tihane. Maa oli kaetud (paks) lumega ja tihasel polnud kuskilt toitu leida. Siis tuli talle meelde põld, kus sügisel seisid (kuldne) viljarõugud. Ta lendas sinna, aga ei leidnud ainustki viljatera. Kurvalt seisis tihane (lage) põllul. Äkki tuli ta (hea) mõttele. «Lendan külasse, sinna, kus elavad (lahke) inimesed,» arutas tihane. Tihane toksas nokaga vastu Peetrikese akent. Kohe pani poiss lindude söögilauale (värske) pekitükikesi ja (maitsev) päevalilleaseemneid. Nii hoolitses poiss terve talve (väike) tihase eest. Tihane oli (heasüdamlik) poisile väga tänulik.

KORDAMISHARJUTUSI.

Harjutus 298. Leida täiend. Täiendile tõmmata joon alla. Pealkirjaks: *Täiend.*

Kalevipoeg mõõka kauplemas.

I

Soomes elas maailmakuulus relvasepp. Temalt otsustas Kalevipoeg hea vaheda mõõga tellida.

Mitmepäevase rännaku järel kuulis Kalevipoeg suurest kaljukoopast lõõtsa pahinat ja alasi heledat kõlksumist. Siin oligi kuulsa relvameistri töökoht. Kuulnud võõra mehe soovi, laskis turjakas sepp tuua varakambrist kaenlatäie mõõku. Kalevipoeg keerutas üht mõõka paar korda ümber pea ja raksatas siis kaljuprakku. Kivist lendasid küll tulised sädemed, aga tera pudenes väikesteks tükkideks. Ei pidanud proovile vastu ka teised mõõgad. Sepp imetles kangelase suurt jõudu ja käskis pojalt tuua tugevamaid mõõku.

Kalevipoeg mõõka kauplemas.

II

Kalevipoeg raksatas võimsa käega needki mõõgad vastu alasit puruks. Lõpuks andis sepp talle mõõkade mõõga, mida oli taotud seitsmest erisugusest rauast seitse aastat ja karastatud salasõnadena.

Mõõgal oli hõbedane vars, kulne käepide ja nupp Kunglamaa kivist. Kalevipoeg haaras mõõga, keerutas seda hoovõtuks ja virutas siis mehise löögi alasi pihta. Raudne alasi lõhkes. Rõõmsalt ülistas Kalevipoeg mõõka ja lubas selle eest kauplemata kõrge hinna.

Kunglamaa — muinasjutuline õnnemaa

vahe — terav

alasi — alus, millel sepp taob rauda

Küsimused.

1. Millest näeme Kalevipoja jõudu?
2. Kuidas valmistati vanasti relvi?
3. Missuguseid sepa tööriistu tunnete?
4. Mida teeb sepp tänapäeval?

Harjutus 300. Määrata allakriipsutatud lauseliikmed järgmiselt: alus — a., öeldis — ö., sihitis — s., määrus — m., täiend — t. Pealkirjaks: *Lauseliikmed.*

Väike Peedu seisab tänaval. Ta nutab kibedasti. Inimesed näevad poissi. Üks möödamineja pärib: «Miks sa nutad?»

Poiss vastab kurvalt: «Sellepärast, et kõigil lastel tuleb koolivaheaeg, aga minul ei tule.»

«Miks siis sinul ei tule koolivaheaega?»

«Sellepärast, et ma ei käi veel koolis.»

Küsimusi ja ülesandeid kordamiseks.

1. Mis on lause pealiikmed?
2. Mis on lause kõrvalliikmed?
3. Mõtelda kolm laiendamata lihtlauset.
4. Laiendada need laused laiendatud lihtlauseteks.

KOONDLAUSE.

Vaadelda antud lauseid. Leida korduvad lauseliikmed.

1.

Maie, Mart, Marika ja Raivo õpivad hästi.

Mitu alust on selles lauses?

2.

Peep ujub, vehkleb ja ratsutab.

Mitu öeldist on selles lauses?

3.

Õpilane ostis vihikuid, raamatuid, pliiatseid ja täitesulepea.

Mitu sihitist on selles lauses?

4.

Kaupluses müüdi täpilisi, ruudulisi, lillelisi ja triibulisi kangaid.

Mitu täiendit on selles lauses?

5.

Külalised saabusid Tartust, Narvast, Pärnust ja Riiaast.

Mitu määrust on selles lauses?

Lihtlauseid, milles on mitu alust, öeldist, sihitist, täiendit või määrust, nimetatakse **koondlauseks**.

Harjutus 301. Leida koondlause korduvad liikmed.

1. Noored käivad kolhoosiklubis laulu, tantsu ja näidendit õppimas. 2. Inimesed, metsloomad, linnud ja kalad tulid kuulama Vanemuise laulu. 3. Kirjakandja toob Virvele kirju Ukrainast, Hiinast, Saksamaalt ja Lätist. 4. Eesti keeles esineb lühikesi, pikki ja ülipikki häälikuid. 5. Traktor künnab, äestab, külvab, lõikab, veab koormaid ja teeb muidki töid.

Harjutus 302. Täiendada antud lauseid, nii et saame koondlause. Pealkirjaks: *Koondlause*.

1. Käisime ekskursioonil Tartus, ... ja ... . 2. Kevad, ... ja ... on aastaajad. 3. Noored naturalistid kaevasid, ... , ... ja ... . 4. Turul oli rikkalikult parte, ... ja ... . 5. Maateadus, ... ja ... on huvitavad õppeained. 6. Poistel oli kaasa võetud peitel, ... ja ... .

Vaadelda kirjavahemärke järgmistes koondlausetes.

Siilid, mutid, sisalikud ja konnad magavad veel talveund.

Pargis jooksid, naersid ning kilkasid lapsed.

Poiss ei tahtnud süüa ega juua.

Karu ehk mesikäpp elab paksus metsas.

Kas sa lähed teatrisse või kontserdile?

Missuguseid sidesõnu on siin kasutatud?

Koondlausetes eraldatakse korduvad lauseliikmed komaga.

Kui korduvaid lauseliikmeid seovad sidesõnad ja, ning, ega, ehk ja või, siis koma ei panda.

Harjutus 303. Antud sõnadest moodustada koondlauseid. Pealkirjaks: *Koma koondlauseid.*

1. Pääsukesed lõokesed kuldnokad käod	— laululinnud	4. Rukis nisu kaer oder	— teraviljad
2. Pliiats sulepea vihikud raamatud	— õppevahendid	5. Auto tramm buss rong lennuk	— liiklusvahendid
3. Hõövel saag kirves peitel viil	— tööriistad	6. Ahvenad lestad räimed angerjad	— kalad

Näidis: *Pääsukesed, lõokesed, kuldnokad ja käod on meie tuntumad linnud.*

Harjutus 304. Sõrendatult trükitud lauseliikme juurde panna algul klassis suuliselt, hiljem kodus kirjalikult korduvaid lauseliikmeid.

1. Aed kirendas kollastest lilledest. 2. Leivatööstuse pagarid küpsetavad leiba. 3. Suvel õpilased rohisid peenraid. 4. Kaubamajas müüakse jalgrattaid. 5. Tallimees sööda hobuseid. 6. Õpilased kogunesid saali.

Näidis: *Aed kirendas kollastest, punastest ja roosadest lilledest.*

Koondlaused, kus on mitu alust.

Harjutus 305. Moodustada järgmistest lausetest koondlaused.

Laused	Koondlaused.
1. <i>Ema luges raamatut. Isa luges raamatut. Tütar luges raamatut.</i>	1. <i>Ema ...</i>
2. <i>Oktoobrilapsed töötavad kooliaias. Pioneerid töötavad kooliaias.</i>	2. <i>Oktoobrilapsed ...</i>
3. <i>Lõvi elab Aafrikas. Elefant elab Aafrikas. Kaelkirjak elab Aafrikas.</i>	3. ...

Harjutus 306. Täita lüngad sobivate alustega. Korduvatele lause liikmetele tõmmata joon alla. Asetada koma, kuhu vaja. Pealkirjaks: *Koondlaused korduvate alustega.*

1. Autod ... ja ... sõidavad tänaval. 2. Karu ... ja ... on metsloomad. 3. Müürsepad ... ja ... töötavad ehitusel. 4. Pargis kasvavad kased ... ja ... 5. Suusatajad ... ja ... sõidavad võistlustele. 6. Lauljad ... ja ... esinevad kontserdil. 7. Varsti saabuvad künnivaresed ... ja ...

Harjutus 307. Moodustada koondlauseid, tarvitades järgmisi aluseid. Pealkirjaks: *Koondlaused korduvate alustega.*

1. Kartulid, peedid, porgandid, kapsad.
2. Siga, lehm, lammas, hobune.
3. Kuused, männid, kadakad.
4. Keevitaja, treial, monteeriija, lukksepp.
5. Võimleja, vehkleja, maadleja, ujuja.

Koondlaused, kus on mitu öeldist.

Harjutus 308. Moodustada järgmistest lausetest koondlaused. Asetada koma, kuhu vaja.

Laused.	Koondlaused.
1. <i>Arvutusmasin liidab.</i> <i>Arvutusmasin lahutab.</i> <i>Arvutusmasin korrutab.</i> <i>Arvutusmasin jagab.</i>	1. <i>Arvutusmasin liidab ...</i>
2. <i>Koolis õpilased loevad.</i> <i>Koolis õpilased kirjutavad.</i> <i>Koolis õpilased arvutavad.</i> <i>Koolis õpilased joonistavad.</i>	2. <i>Koolis õpilased loevad ...</i>
3. <i>Poiss rehitseb aias.</i> <i>Poiss kaevab aias.</i> <i>Poiss pühib aias.</i>	3. ...

Harjutus 309. Täita lüngad sobivate öeldistega. Korduvatele lauseliikmetele tõmmata joon alla. Asetada koma, kuhu vaja. Pealkirjaks: *Koondlaused korduvate öeldistega.*

1. Võimlas me jookseme ... ja ... . 2. Remonditöölised parandavad ... ja ... katust. 3. Varblased sirtsuvad ... ja ... kõnniteel. 4. Rong vilistab ... ja ... . 5. Pioneerid laulsid ... ja ... koondusel. 6. Rätsep mõõtis ... ja ... riiet. 7. Tuul ulus ... ja ... väljal:

Harjutus 310. Moodustada koondlauseid, tarvitades järgmisi öeldisi. Pealkirjaks: *Koondlaused korduvate öeldistega.*

1. Künnavad, külvavad, äestavad.
2. Matkavad, mängivad, võistlevad.
3. Keedame, küpsetame, praeme.

Koondlaused, kus on mitu sihitist, täiendit ja määrust.

Harjutus 311. Moodustada järgmistest lausetest koondlaused.

Laused	Koondlaused
<p>Mitu sihitist.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Kaupluses müüdi naelu.</i> <i>Kaupluses müüdi traati.</i> <i>Kaupluses müüdi plekki.</i> 2. <i>Õpilased tegid laudu.</i> <i>Õpilased tegid toole.</i> <i>Õpilased tegid riuleid.</i> 	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Kaupluses müüdi...</i> 2. <i>Õpilased tegid...</i>
<p>Mitu täiendit.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Poiss püüdis siniste tiibade- ga liblikaid.</i> <i>Poiss püüdis valgete tiibade- ga liblikaid.</i> <i>Poiss püüdis kollaste tiiba- dega liblikaid.</i> 2. <i>Kaupluses müüdi puust nõö- pe.</i> <i>Kaupluses müüdi klaasist nööpe.</i> <i>Kaupluses müüdi metallist nööpe.</i> 	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Poiss püüdis...</i> 2. <i>Kaupluses müüdi...</i>
<p>Mitu määrust.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Laulupeol oli külalisi Mosk- vast.</i> <i>Laulupeol oli külalisi Riias- t.</i> <i>Laulupeol oli külalisi Kiie- vist.</i> 2. <i>Parkides laulavad juba lin- nud.</i> <i>Metsas laulavad juba linnud.</i> 	<ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Laulupeol oli...</i> 2. <i>...</i>

Harjutus 312. Täita lüngad sobivate sihitiste, täiendite või määrustega. Korduvatele lauseliikmetele tõmmata joon alla. Asetada koma, kuhu vaja. Pealkirjaks: *Koondlaused*.

1. Ema pani lauale leiba ... ja ... . 2. Kaubamajas müüdi vil-laseid ... ja ... kangaid. 3. Merel ... ja ... muutub jää kevadel hapraks. 4. Putukad ärkavad samblas ... ja ... . 5. Meie kolhoos ehitas uue lauda ... ja ... . 6. Raamatukogus oli eestikeelseid ... ja ... raamatuid. 7. Kalurid tõid randa räimi ... ja ... . 8. Kolhoosnikud töötavad põllul ... ja ... .

Harjutus 313. Moodustada koondlauseid. Kasutada järgmisi sõnu:

1. saag, haamer, tangid
2. maasikad, mustikad, sinikad
3. liikuv, osav, kärmas
4. täpilised, vöödilised, ruudulised
5. laeval, rongil, lennukil
6. hoolsasti, eeskujulikult
7. hüppasin, kukkusin
8. kastame, rohime.

Siduvad sõnad koondlauseis.

Tuletada meelde!

Missuguste sidesõnade ette ei panda koondlauseis koma?

Vaadelda sidesõnade ja ning ega tarvitamist koondlauseis.

ja

1. Ööbik, lõoke ja kuldnohk on rändlinnud.
2. Mart oskab jutustada, laulda ja deklameerida.
3. Maie, Marika ja Arvo töötasid suvel kolhoosis.
4. Meie maal kasvavad kuused ja kased.

ega

1. Varblane, tihane ega rähn pole rändlinnud.
2. Kalju ei oska jutustada, laulda ega deklameerida.
3. Lembit, Valdur ega Leida ei töötanud suvel kolhoosis.
4. Meie maal ei kasva seedrid ega palmid.

Eitavas kõnes on koondlauses *ega*.

Harjutus 314. Asetada järgmistes koondlausetes õigele kohale ja või *ega*. Pealkirjaks: «*ja*» või «*ega*» koondlauses.

1. Irimi, Armi ... Mustukene olid Kalevipoja koerad. 2. Metsas oli palju hunte, karusid ... rebaseid. 3. Esialgu ei nähtud lindude ... loomade jälgi. 4. Paksus metsas sattusid koerad karu, põdra ... hundi jälgedele. 5. Irimi ... Armi ei suutnud murda metsloomi. 6. Mustukene kiskus ... murdis loomi tosinate kaupa. 7. Kalevipoeg nülgis nahad huntidel, rebastel ... jänestel. 8. Siis sammus ta lauldes ... hõisates koju.

Harjutus 315. Kirjutada järgmised laused eitavas kõnes. Kasutada õiget sidesõna.

1. Ma ostsin pliiatsi ja sullepa. 2. Õuest kostis kilkeid ja naeru. 3. Koer urises ja haukus. 4. Toivo ja Jüri läksid kinno. 5. Viisk, põis ja õlekõrs sammusid üle silla.

Vaadelda sidesõnade *ehk* ja *või* tarvitamist koondlauses.

ehk	või
1. Jaanilill ehk pääsusilm õitseb kevadel.	1. Kas soovite osta jaanililli või kullerkuppe?
2. Meie aias kasvab suur pärn ehk lõhmus.	2. Mõnus on kuuma ilmaga pärna või vahtra varjus.
3. Tikerberidest ehk karusmarjadest saab maitsvat suppi.	3. Ema lubas tuua tikerbere või rabarbrit.
4. Geograafia ehk maateadus on huvitav.	4. Kas teil on täna geograafia või ajaloo tund?
5. Hunt ehk susi on meie metsade kiskja.	5. Oli see nüüd hunt või rebane?
<i>ehk</i> seob samatähenduslikke mõisteid.	<i>või</i> seob erineva tähendusega mõisteid.

Pea meeles: *ja*, *ning*, *ega*, *ehk* ja *või* ette koma ei panda.

Harjutus 316. Asetada lünka *ehk* või *või*. Pealkirjaks: *Sidesõnad koondlauses*.

1. Konstitutsioonis ... põhiseaduses on kirja pandud inimeste õigused ja kohustused. 2. Kas sa sõidad Narva ... Pärnu? 3. Varsakabjad ... konnakapsad kasvavad veeloikude ääres. 4. Mererannas korjas Reet alati konnakarpe ... kivikesi. 5. Kass piilus ainiti ... üksisilmi nurga poole. 6. Lähe ... start kubises võistlejatest. 7. Ma ei tea veel, kas lähen kinno ... teatrisse. 8. Vesilikud talvituvad pehkinud kännus ... samblas. 9. Otsin termomeetri ... soojamõõtja. 10. Kas sa soovid süüa ... juua?

Harjutus 317. Asetada lünka sobiv sõna. Mõtle, millal kasutatakse sidesõna *ehk*! Pealkirjaks: *Samatähenduslikud sõnad*.

1. Õpik *ehk* ...
2. Laekahoidja *ehk* ...
3. Osmik *ehk* ...
4. Kalur *ehk* ...
5. Taiga *ehk* ...
6. Orb *ehk* ...
7. Tulvil *ehk* ...
8. Lakkama *ehk* ...
9. Kuulekas *ehk* ...

Vaadelda antud lauseid.

Mis seob korduvaid lauseliikmeid?

See oli sügav, kuid kitsas jõgi. Mitte Tiit, vaid Enn on täna korrapidaja.

Kui korduvaid lauseliikmeid seovad sidesõnad *kuid*, *vaid*, siis pannakse nende ette koma.

Harjutus 318. Asetada lünka *kuid* või *vaid*. Koma kirjutada värviliselt.

1. Ilm oli soe ... tuuline. 2. Nüüd ei olnud tuul sugugi kõle ... jahutav. 3. Tal oli lihtne ... omapärane ja meeldiv nägu. 4. See oli raske ... mitte elukardetav teekond. 5. Ta polnud üksnes tubli pillimees ... ka kooli parim sportlane.

Harjutus 319. Moodustada 3 koondlauset sidesõnaga *kuid* ja 3 koondlauset sidesõnaga *vaid*.

Küsimusi kordamiseks.

1. Missugust lihtlauset nimetatakse koondlauseks?
2. Moodustada 2 koondlauset.
3. Millal tarvitatakse koondlauses siduvat sõna *ega*?
4. Moodustada 2 koondlauset siduvate sõnade *ehk* ja *või* abil.

KORDAMISHARJUTUSI.

Harjutus 320. Leida alljärgnevast palast koondlauseid. Kõrduvad lauseliikmed kriipsutada alla.

Meie kodumaa.

Meie kodumaa on Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit. Me armastame oma kodumaad, ta lagendikke, metsi, mägesid ja jõgesid. Meie kodumaa, see on Nõukogude rahvaste suur pere. Siin elab venelasi, ukrainlasi, eestlasi, lätlasi, armeenlasi ja palju teisi rahvaid.

Miljonid inimesed töötavad päevast päeva vabrikutes, kaevandustes ja kolhoosides. Masinad, aparaadid, kehakatted ja toiduained valmivad töötajate virkade käte all.

Nõukogudemaa lapsed elavad õnnelikku, huvitavat ja muretut elu. Neil on kõik võimalused kasvamiseks, arenemiseks ja õppimiseks.

Me oleme uhked oma võimsale, rahuarmastavale kodumaale!

Harjutus 321. Lõpetada antud koondlauseid. Kasutada sobivat sidesõna. Pealkirjaks: *Koondlauseid.*

1. Arteki pioneerilaagris ma tutvusin ungari ... pioneeridega.
2. Koos me mängisime ... 3. Eriti hästi sobisin ma ... pioneeridega.
4. Ma rääkisin neile meie pioneerikoondustest ... 5. Nemad omakorda jutustasid mulle oma kodumaast ... 6. Me veetsime koos mitte üksnes lõbusa ... puhkuse.
7. Nüüd toob post mulle kirju Itaaliast ...

Harjutus 322. Siduda koondlauses korduvad lauseliikmed sõnadega *ehk* või *või*.

1. Mulle meeldivad jutustused karust (ehk, või) mesikäpast.
2. Õpetaja käskis kirjutada kirjandi mõnest koduloomast (ehk, või) kodulinnust.
3. Tahtsin väga juua vabarna- (ehk, või) vaarikamahla.
4. Kas ostan endale kingad (ehk, või) sandaalid?
5. Küülikud (ehk, või) kodujänesed söövad meelsasti porgandeid.

Harjutus 323. Moodustada näidise eeskujul koondlauseid. Panna koma, kuhu vaja. Pealkirjaks: *Koondlauseid*.

Puud. Metsloomad. Luuletajad. Kirjanikud. Metallid. Liiklusvahendid. Elukutsed. Jõed.

Näidis: *Kuused, haavad, pärnad ja paplid kasvavad meie suures pargis.*

LIITLAUSE.

Lausete liitmine.

Vaadelda lihtlausete liitmist.

Mis on paigutatud liidetud lausete vahele?

Lihtlauseid	Liitlauseid
1. <i>Tee tööd töö ajal. Aja juttu jutu ajal.</i>	1. <i>Tee tööd töö ajal, aja juttu jutu ajal.</i>
2. <i>Õpetaja räägib. Õpilased kuulavad.</i>	2. <i>Õpetaja räägib ja õpilased kuulavad.</i>
3. <i>Kuldnokad tulevad kevadel tagasi. Leevikesed lendavad ära.</i>	3. <i>Kuldnokad tulevad kevadel tagasi, aga leevikesed lendavad ära.</i>
4. <i>Karu võib üsna hästi ronida puu otsa. Ta on ka hea jooksja.</i>	4. <i>Karu võib üsna hästi ronida puu otsa, kuid ta on ka hea jooksja.</i>
5. <i>Kell lõi seitse. Ema äratas Reinu.</i>	5. <i>Kui kell lõi seitse, siis ema äratas Reinu.</i>
6. <i>Ma ei läinud magama. Hakkasin tööle.</i>	6. <i>Ma ei läinud magama, vaid hakkasin tööle.</i>
7. <i>Käisime eile trükikojas. Trükikojas nägime raamatute trükkimist.</i>	7. <i>Käisime eile trükikojas, kus nägime raamatute trükkimist.</i>
8. <i>Töötoas olid poisid. Poisid töötasid hoolega.</i>	8. <i>Töötoas olid poisid, kes töötasid hoolega.</i>

Liitlause koosneb kahest või mitmest lihtlausest. Lausete sidumiseks tarvitatakse koma või sidesõna.

Lihtlauseid, millest liitlause koosneb, nimetatakse osalauseiks.

Osalauseid tunneme ära öeldistest: igal osalauseil on oma öeldis.

Harjutus 324. Lugeda järgnev pala. Eraldada lihtlauseid ja liitlauseid.

Kevade tulek.

Aprillis ärkab loodus. Päike paistab ja lumi sulab kiiresti. Ilm muutub soojemaks. Algul on maa paljas, aga päikese käes tärkab peagi rohi. Kui tuleb kordki sooja vihma, siis lööb muru haljendama. Kraavikallastele ja teede servadele ilmuvad paiselehe kuld-kollased õied. Puhkevad sinililled, ülased ja varsakabjad.

Rändlinnud ruttavad tagasi oma pesitsuskohtadesse. Tedred alustavad oma mängu, kuid sellega koos algab ka nende jaht.

Mitte üksi metsas, vaid ka veekogudes ärkab elu. Ujurid asuvad vette ja konnad elustuvad.

Kalurid asuvad räimepüügile, kuna kala tuleb rannavetesse kudema.

Küsimused.

1. Nimeta esimesi kevade tundemärke looduses.
2. Missugused lilled tärkavad?
3. Kes saabuvad meie metsadesse?
4. Missugused veeloomad ärkavad talveunest?
5. Miks tulevad kalad rannavetesse?
6. Millega püütakse kalu?
7. Missuguseid kalu sa tead?

Harjutus 325. Kirjutada eelmisest harjutusest välja kõik liitlauseid. Määrata osalauseid. Öeldised kriipsutada alla. Pealkirjaks: *Liitlauseid.*

Harjutus 326. Näidata, missugustest lihtlausetest on moodustatud antud liitlaused.

Lihtlaused	Liitlaused
1.	1. <i>Pilv kattis päikese ja ilm hämardus.</i>
2.	2. <i>Tahtsin minna ujuma, aga vesi oli veel külm.</i>
3.	3. <i>Tihane on putukasööja, kuid leevike on terasööja.</i>
4.	4. <i>Kui õpetaja tuleb klassi, siis õpilased tõusevad püsti.</i>
5.	5. <i>Õues on ainult Muri, kes pikutab oma kuudi ees.</i>
6.	6. <i>Käisime vabrikus, kus valmistati mööblit.</i>

Harjutus 327. Leida lugemikust viis liitlauset. Kirjutada need laused vihikusse. Määrata osalaused. Õeldised kriipsutada alla. Pealkirjaks: *Liitlaused*.

Koma liitlauses.

Vaadelda lausete sidumist järgnevais liitlausesis.

Õpilased on klassis ja töötavad hoolega. On keeleõpetuse tund ning õpetaja seletab liitlauset. Õpetaja võtab kriidi ja kirjutab tahvlile näidislauseid. Õpilased kirjutavad laused vihikutesse ja tõmbavad siduvatele sõnadele jooned alla. Leili tahab midagi küsida ning ta tõstab käe. Õpetaja vastab küsimusele ja Leili istub rahuldatult kohale. Nõukogude Liidus on kõigil õigus haredusele ja õpetamine koolides toimub tasuta.

Nimetada sõnad, millede abil antud lausetes lihtlaused on seotud liitlauseteks.

Liitlauses ja ja ning ette harilikult koma ei panda.

Harjutus 325. Koostada sidesõna ja abil lihtlauseist liitlauseid.
Pealkirjaks: *Liitlauseid*.

1. Kell helises. Tunnid olid lõppenud.
2. Õpilased panid asjad portfelli. Nad läksid koju.
3. Korrapidaja tõi harja. Ta hakkas klassi koristama.
4. Ta puhastas laekad. Tõi lilledele vett.
5. Siis ta pühkis põranda. Pesi klassitahvli.
6. Lõpukü pühkis ta laudadelt tolmu. Pani toolid kohtadele.
7. Klass oli korras. Korrapidaja võis koju minna.

Harjutus 329. Leida lugemikust 3 liitlauseid, milles on tarvitatud sidesõnu ja ja ning. Kirjutada need vihikusse. Jälgida, et liitlauseite asemel ei kirjutataks koondlauseid. Pealkirjaks: *Liitlauseid*.

Vaadelda lausete sidumist järgnevais liitlauseis.

Toomas käib koolis, a g a Peeter käib tööl.

Meil on juba kevad, a g a Lapimaal on veel talv.

Poisid õpivad puutööd, a g a tüdrukud õpivad õmblemist.

A. Hint kirjutab romaane, a g a D. Vaarandi luuletusi.

Mille abil need laused on liitlauseks ühendatud?

Liitlauseis pannakse aga ette koma.

Vaadelda aga tarvitamist lihtlauseis.

Küll ta töötab a g a hästi!

Õpi a g a õpi!

Lind a g a laulis lepikus.

Pea meeles!

Lihtlauseis sõna aga ette koma ei panda.

Harjutus 330. Eraldada liitlauseid lihtlauseist. Asetada värviliselt vajalikku kohta koma. Pealkirjaks: *Sõna «aga» lauseis*.

1. Küll(,) aga sadas täna! 2. Möödunud suvel olin Valklas(,) aga tänavu lähen Kloogale. 3. Tõin endale raamatukogust raamatu(,) aga lugenud veel ei ole. 4. Tule(,) aga kindlasti! 5. Hundi küünised on nürid(,) aga karul on nad väga teravad.

Harjutus 331. Moodustada sidesõna *aga* abil lihtlauseist liitlauseid. Sidesõna *aga* ja koma kirjutada värviliselt. Pealkirjaks: *Liitlauseid*.

1. Kirsipuud õitsevad juba. Õunapuud veel ei õitse. 2. Nägemine on mutil halb. Kuulmine väga terav. 3. Raivo isa on ajakirjanik. Ema on õpetaja. 4. Tahtsime minna matkama. Vihma hakkas sadama. 5. Isa hakkas lehte lugema. Rein läks magama. 6. Mängin meelsasti malet. Kabemäng mulle ei meeldi.

Harjutus 332. Lõpetada pooleli olevad liitlauseid, kasutades sidesõna *aga*. Pealkirjaks: *Liitlauseid*.

1. Kullerkupp on kevadlill, aga karikakar on suvilill.
2. Eha isa on treial ...
3. Nõukogudemaal elavad lapsed õnnelikult ...
4. Ööbik laksutab ...
5. Mina olen pioneer ...
6. Rukis on talivili ...
7. Lehm on koduloom ...
8. Toivo käib fotoringis ...
9. Auto sõidab kiiresti ...

Vaadelda lausete sidumist järgnevais liitlauseis.

1. *Peep on alles väike, kuid aitab juba ema kalapüügil.*
2. *Sõprusõhtu on küll lõppenud, kuid keegi ei taha veel koju minna.*
3. *Aiakahjurid on tillukesed, kuid nad teevad palju kahju.*

Mille abil need laused on liitlauseks ühendatud?

Liitlauseid pannakse *kuid* ette k o m a.

Harjutus 333. Moodustada sidesõna *kuid* abil lihtlauseist liitlauseid. Siduvale sõnale tõmmata joon alla. Koma kirjutada värviliselt.

1. Rühmajuht käskis lastel puhata.
Keegi ei tundnud veel väsimust.
2. Leida pidi esinema peol deklamatsiooniga.
Ta jäi haigeks.
3. Matkajatel oli palav.
Nad ei joonud külma vett.

4. Vigastatud jalg tegi Kaljule valu.
Ta kõndis vapralt edasi.
5. Rein nägi vaateaknal ilusat nuga.
Tal ei olnud raha selle ostmiseks.

Harjutus 334. Otsida lugemikust 3 liitlauset sidesõnaga *aga* ja 3 liitlauset sidesõnaga *kuid*. Pealkirjaks: *Liitlauseid*.

Harjutus 335. Lõpetada pooleli olevad liitlauseid. Kasutada sidesõna *kuid*.

1. Poiss jooksis kohe välja . . . . 2. Mati hõoveldas hoolega . . . .
3. Täitsime oma ülesanded ennetähtaegselt . . . . 4. Pilved katsid päikese . . . .
5. Vaenlane tahtis taganeda . . . . 6. Nurmenukud juba õitsevad . . . .
7. Ruttasin jaama . . . .

Näidis: *Poiss jooksis kohe välja, kuid sõpra ta enam ei näinud.*

Vaadelda lausete sidumist järgnevais liitlauseis.

1. *Ma ei lähe täna spordivõistlustele, vaid jään koju õppima.*
2. *Mägedes ei sõideta hobustega, vaid seal on veoloomadeks hobueeslid.*
3. *Ära jookse trammile järele, vaid oota järgmist trammil!*
4. *Pioneer ei hoople oma saavutustega, vaid püüab õppida veel paremini.*

Mille abil need laused on liitlauseks ühendatud?

Sidesõna *vaid* kasutatakse niisuguses liitlauseis, kus esimene lauseosa on eitav.

Liitlauseis pannakse sidesõna *vaid* ette k o m a.

Harjutus 336. Lõpetada pooleli olevad liitlauseid, kasutades sidesõna *vaid*. Pealkirjaks: *Liitlauseid*.

1. Suvepuhkusel ärge unustage tööd . . .
2. Täna ei paista päike . . .
3. Mu õde ei tööta kolhoosis lüpsjana . . .
4. Leevike ei jää suveks meile . . .
5. Hunt ei maga talvel . . .
6. Limonaad ei kustuta janu . . .
7. Ära hakka pesemata kätega sööma . . .

Harjutus 337. Täiendada pooleli olevad liitlauseid. Sidesõnale *vaid* tõmmata joon alla. Pealkirjaks: *Liitlauseid*.

1. .... *vaid* hakkas kirja kirjutama.
2. .... *vaid* läks kolhoosi tööle.
3. .... *vaid* sõitis pioneerilaagrisse.
4. .... *vaid* päikene paistis heledasti.
5. .... *vaid* tõmbas paadi kaldale.
6. .... *vaid* kasutavad põhjapõtru.

Vaadelda lausete sidumist järgnevais liitlauseis.

Kui ma hommikul kooli tulen, siis ma tervitan õpetajaid ja kaasõpilasi. Kui olen üleriided seljast võtnud, siis ootan vaikselt tundide algust. Kui kell heliseb, siis lähen kohe klassi. Kui õpetaja tuleb, siis tõusen püsti. Kui õpetaja tundi selektab, siis istun vaikselt ja kuulan. Kui tund on lõppenud, siis lahkun kohe klassist.

Mille abil need laused on liitlauseks ühendatud?

Liitlauseid pannakse sidesõnaga *siis* ette k o m a .

Harjutus 338. Koostada sidesõnade *kui* ja *siis* abil liitlauseid liitlauseid. Sõnadele *kui* ja *siis* tõmmata joon alla. Pealkirjaks: *Liitlauseid*.

1. Ma õpin hästi. Ma lõpetan klassi.	6. Sa kõnnid tänaval. Liigu alati paremat kätt.
2. Ilm on ilus. Me läheme paadiga sõitma.	7. Toit on valmis. Ema kutsub sööma.
3. Täitesulepea on tühi. Ma pean teda täitma.	8. Isal algab puhkus. Ta sõidab puhkekodusse.
4. Vahetund algab. Korrapidaja avab klassiakna.	9. Me käitume korralikult. Õpetaja kiidab meid.
5. Raamat on loetud. Toon raamatukogust uue.	

Näidis: *Kui ma õpin hästi, siis ma lõpetan klassi.*

Harjutus 339. Lõpetada pooleli olevad liitlaused. Kasutada sidesõna *siis*.

1. Kui koolitöö lõpeb, siis ma sõidan maale.
2. Kui ma suvel maal olen...
3. Kui vihma ei saja...
4. Kui õnged on korras...
5. Kui hammas valutab...
6. Kui saabub õhtu...
7. Kui ..... siis põletatakse lõkketuld.
8. Kui ..... siis minnakse merele.
9. Kui ..... siis on ema rõõmus.
10. Kui ..... siis me läheme marjule.

Harjutus 340. Moodustada 5 liitlauset sidesõnade *kui* ja *siis* abil.

Vaadelda lausete sidumist järgnevais liitlauseis.

Meie riigi saavutused näitavad, et Kommunistliku Partei poliitika on õige. Maie luges ajalehest, et tema loteriipilet oli võitnud. Me õpime hoolega, et hiljem võiksim hästi töötada.

Mille abil need laused on liitlauseks ühendatud?

Liitlauseis pannakse sidesõna *et ette* alati k o m a.

Harjutus 341. Lõpetada pooleli olevad liitlaused. Kasutada sidesõna *et*. Pealkirjaks: *Liitlaused*.

1. Nõukogudemaa lapsed teavad...
2. Klassiorganisaator jälgib...
3. Meie arvasime...
4. Pioneerid võtsid vastu otsuse...
5. Õpetaja nägi...
6. Lenin õpetas...
7. Vend kirjutas Kaukaasiast...
8. Peep ei teadnud...

Näidis: *Nõukogudemaa lapsed teavad, et rahu võidab sõja.*

Harjutus 342. Kirjutada 6 liitlauset sidesõnaga *et*.

Vaadelda lausete sidumist järgnevais liitlauseis:

Peeter läheb õhtul varakult magama, sest siis on ta hommikul värske. Hommikul ei jää ta kunagi kaua voodisse, seepärast et ta tahab õigeaks ajaks kooli jõuda. Ta avab akna, selleks et tuulutada tuba. Peeter võimleb igal hommikul, sest ta tahab oma lihaseid tugevdada. Siis peseb ta end külma veega, sest karastatud keha pole haigustele vastuvõtlik. Hommikuti sööb Peeter tublisti, sest toit annab vastupanuvõimet. Kooli läheb Peeter jala, seepärast et talle meeldib jalutada.

seepärast et = sest.

Mille abil need laused on liitlauseks ühendatud?

Lausete sidumisel sõnadega *seepärast et, selleks et sõna et ette* koma ei panda. Koma pannakse sõnade *seepärast* ja *selleks ette*.

Kui sõna *sest* seob lauseid, siis pannakse ta ette alati koma.

Harjutus 343. Lõpetada pooleli olevad liitlauseid. Kasutada sidesõnu *sest, selleks et, seepärast et*. Koma kirjutada värviliselt. Pealkirjaks: *Liitlauseid*.

1. Mart võitis viktoriini ...
2. Meie rõõm oli suur ...
3. Otsustasime minna ujumiskursustele ...
4. Otsin endale mitu uut vihikut ...
5. Rahu võidab sõja ...
6. Meie tehased ületavad plaani ...
7. Peebule meeldib põllutöö ...
8. Loomade eest peab hoolitsema ...

Harjutus 344. Asetada lünka sidesõna *et, sest, sest et*. Koma kirjutada värviliselt.

Harjutamine teeb meistriks.

I

Käisime staadioni harjutusplatsil ... näha, kuidas meistrid harjutavad. Vaatasime hoolega ... tahtsime pärast kõik järele teha. Enamasti korraldasime kõrgushüppevõistlusi ... meile meeldis hüpata.

Vollil hüpped ei õnnestunud ... ta ei osanud tõsta jalgu. Nimeks panime talle «Hädavares» ... ta alati kukkus. Volli hakkas nüüd üksinda staadionil käima ... salaja harjutada. Koos teistega ta harjutada ei saanud ... teised pilkasid teda.

II

Esialgul hüppas ta üle murule pandud mütsi ... jalgu hüppeliigutustega harjutada. Siis hüppas ta üle nõöri ... ta kartis veel hüppelatti. Volli harjutas suure visadusega ... ta tahtis oma kaaslasti üllatada.

Ühel õhtul käskisime Vollil hüpata ... tahtsime jälle nalja saada. Olime väga imestanud ... Volli vastu ei puigelnud. Volli tõstis hüppelati kõrgele ... ta seda enam ei kartnud. Siis lendas Volli üle lati nagu lind ... harjutamine oli teinud ta meistriks.

Nüüd naeris Volli ... olime üllatusest keeletud.

Harjutus 345. Moodustada 8 liitlauset sidesõnadega *et, seepärast et, sest, selleks et*. Koma kirjutada värviliselt.

Vaadelda järgmisi liitlauseid.

Mille abil need laused on liitlauseks ühendatud?

1. *Delegaadid kuulasid kõnelejat, kes jutustas oma tööst.*
2. *Jälgisime jooksjat, kelle valgel särgil oli number kuus.*
3. *Õpilased tervitasid külalisi, keda nad oma peole olid kutsumud.*
4. *Suvel puhkavad õpilased pioneerilaagrites, mis asuvad meie kodumaa kaunites paikades.*
5. *Meie rühm täitis kohustuse, mille ta endale oli võtnud.*
6. *Lõpuks saabus päev, mida kõik igatsusega ootasid.*

Kui sõnad *kes, kelle, keda, mis, mille, mida* seovad lauseid, pannakse nende ette k o m a.

Harjutus 346. Näidata, missugustest liitlausestest on moodustatud 1., 2. ja 4. liitlause.

Harjutus 347. Kirjutada lünka *kes, kelle, kellel, keda* jne. Panna koma, kuhu vaja.

1. Vaatlesime mesilasi ... lendasid väsimatult lennuavast sisse ja välja.
2. See poiss on üks neist ... otsustasid võtta kolhoosi maisipõllu enda hoolde.

3. Kohtasin oma sõpra Volodjat ... tutvusin Moskva festivalil.
4. Õpetaja pani brigadiriks Laine ... kõik austasid.
5. Nägin loomaaias põtra ... sarved olid väga suured.

Harjutus 348. Lõpetada pooleli olevad liitlauseid.

1. Külastasime kangelast (kes) ...
2. Ta jutuſtas sõdurist (kellega) ...
3. Kohtasin sõpra (keda) ...
4. Kolmas rühm kutsus oma koondusele Kristjan Kärberi (kel-
lest) ...
5. Kirjakandja tõi kirja jakuudi tütarlapselt (kelle) ...

Näidis: *Külastasime kangelast, kes võttis osa meie sünni-
maa vabastamisest.*

Harjutus 349. Kirjutada lünka *mis, mille, mida* jne. Panna koma, kuhu vaja.

1. Vaatlesime rõõmsalt suurt välja ... oli meie kätega täis tipitud pisikesi kuusetaimi.
2. Varsti saabuski see rong ... meie ootasime.
3. Kolhoosil oli kaks veoautot ... kartuleid ja juurvilja turule viidi.
4. Kinkisin emale põlle ... valmistasin koolis tööõpetuse tunnis.
5. Klassis laual oli vaas ... õitsetid varakevadised lilled.

Harjutus 350. Lõpetada pooleli olevad liitlauseid.

1. Lapsed mängisid aias (mis) ...
2. Tiina joonistas õunapuu (mille) ...
3. Poiss võttis portfelli (milles) ...
4. Kuhu sa panid käärid (millega) ...
5. Autod vedasid kive (millest) ...
6. Mart võttis laualt vihiku (millel) ...

Näidis: *Lapsed mängisid aias, mis asus maja taga.*

Vaadelda järgmisi lauseid.

Mille abil need laused on liitlauseks ühendatud?

*Nõukogudemaal on palju koole, kus õpivad miljonid õpilased.
Sel kevadel sõidan Moskvasse, kuhu juba ammuigi igatsen
sõita.*

Kui sõnad *kus, kuhu* seovad lauseid, pannakse nende ette koma.

Harjutus 351. Kirjutada lünka *kus, kuhu*. Panna koma, kuhu vaja.

1. Matkajad nägid mäelt heinamaad ... oli palju kirevaid lilli.
2. Külastasime endist tsaaripaleed ... nüüd asub imeilus sanatoorium.
3. Poisid kobestasid mulda ... tüdrukute käed istutasid taimed.
4. Tahtsime näha talu ... revolutsionäärid arreteeriti.
5. Läksime jala raudteejaama ... oli neli kilomeetrit.

Harjutus 352. Lõpetada pooleli olevad liitlaused. Panna koma, kuhu vaja.

1. Nüüd on põllud seal (*kus*) ...
2. Pioneerid külastasid maja (*kus*) ...
3. Vaatlustorn asus mäetipul (*kuhu*) ...
4. Matkajad jõudsid kohani (*kus*) ...
5. Ma tahan teada (*kuhu*) ...
6. Kunstinäitusel on külalisraamat (*kuhu*) ...

Pea meeles!

Liitlausetel sidumisel liitlauseteks kasutatakse sidesõnu:

koma	komaga
ja	aga
ning	kuid
	vaid
	siis
	et
	selleks et
	sest
	seepärast et
	kes
	mis
	kus

Küsimusi kordamiseks.

1. Missugust lauset nimetatakse liitlauseks?
2. Missuguste sidesõnade ette liitlausele koma ei panda?
3. Missuguste sidesõnade ette pannakse liitlausele koma?

KORDAMISHARJUTUSI.

Harjutus 353. Panna liitlausetes puuduvad komad.

Hea eeskuju.

I

Ants sai raamatukogust huvitava raamatu (,) ja hakkas seda lugema. Raamat oli nii põnev (,) et Ants ei saanud seda käest panna. Kui ta oli lugenud umbes 40 lehekülge (,) siis otsustas ta õppima hakata. Varsti oli kõik peale eesti keele õpitud (,) sest et oli antud eriti pikk harjutus kirjutada. Ants mõtles (,) et küll ta homme koolis teeb. Nüüd võtab ta (,) aga raamatu (,) ja loeb parem seda.

II

Ants pani õpperaamatud kõrvale (,) ja võttis juturaamatu. Siis langes ta pilk (,) aga Lenini pildile. See pilt (,) nagu hoiatas teda (,) ja tuletas talle midagi meelde. Antsul hakkas halb (,) et ta oli jätnud eesti keele õppimata. Ta teadis (,) et Lenin täitis alati kõik oma kohustused. Lenin armastas ka lugeda (,) aga see ei takistanud kunagi ta õppetööd.

Ants kirjutas otsekohe eesti keele harjutuse (,) ja alles siis hakkas lugema.

Harjutus 354. Vastata kirjalikult järgmistele küsimustele. Pealkirjaks: *Liitlused.*

1. Mispärast sulab kevadel lumi?
2. Mispärast lendavad mesilased õielt õiele?
3. Mispärast inimene hakkas ürgajal loomi kodustama?
4. Mispärast on siil kasulik loom?
5. Mispärast sa loed raamatuid?
6. Mispärast me ei taha sõda?
7. Mispärast me peame hästi õppima?

Harjutus 355. Kirjutada liitlausesse siduv sõna. Sõnad valida sulgudest.

Uus sulestik selga.

I

Suvel me ei pane tähelegi, ... laululinnud hakkavad vaikima. On veel küllalt linde, ... linnulaulu pole enam kuulda. Kui pojad

on üles kasvatatud, ... hakkavad linnuvanemad sulgima. Vana kuub on kulunud, ... uus pole veel jõudnud valmis saada.

(*et, aga, siis*)

II

Sulgimise ajal linnud nagu kardaksid, ... neid nähakse. Kevaldel on sulestik ere, ... siis on ka loodus värviline. Sügisene kuub pole nii ilus, ... selle ülikonnaga on linnul kergem kaitset leida. Loodus hoolitseb hästi lindude eest.

(*et, sest, aga*)

Harjutus 356. Kirjutada iga lause järele sulgudesse *lihtlause* või *liitlause*. Pealkirjaks: *Lihtlause või liitlause?*

Oli see aga sadu! (...) Pidime emaga marjule minema, aga kartsime vihma. (...) Kas loomad vihma ei kardagi? (...) Kui sajab liiga tugevasti, siis loomad aetakse lauta. (...) Vihma on põldudele väga vaja, sest muidu ei kasva vili. (...)

Harjutus 357. Kirjutada harjutus vihikusse ja asetada koma sinna, kuhu vaja.

Kuidas sääsed hobuse maha panid.

Sääsed võtsid kord nõuks (,) et murravad hobuse maha. Kogunesid siis suureks parveks (,) ja lendasid kõik hobuse kallale. Vaene loom oli nendega päris hädas (,) sest nad tükkisid igale poole. Ta vehkles sabaga (,) ning tammus jalgadega. Kui see ei aidanud (,) siis heitis hobune maha (,) ja hakkas püherdama. Sääskedel oli hea meel (,) et hobune pikali heitis.

Sääski sai surma palju (,) ning ellu jäi ainult üks. See aga lendas ringi ja kiitles (,) et langes meie mehi mis langes (,) aga võit on ikka meie.

(*Rahvajutt.*)

Harjutus 358. Vastata kirjalikult küsimustele. Koma kirjutada värviliselt.

1. Miks heitis hobune pikali?
2. Miks oli sääskedel hea meel?
3. Mispärast kiitles sääsk?
4. Kes võitis selles loos?
5. Kuidas nimetatakse veel kiitlejat?

Harjutus 359. Täita lüngad sidesõnadega *kes, kelle, mis, mille* või *kus*. Koma kirjutada värviliselt.

1. Iga pioneer kannab rinnas viisnurkset tähte ... kohal kerki-
vad kolm kollast leeki.
2. Nõukogude Liidus on üle 2000 sanatooriumi ... igal aastal
viibib palju töötajaid.
3. Vaatlesime võimsat tamme ... istutas Lenin.
4. Läksime mööda teerada ... keeras metsa.
5. Tiiu ema töötab pangas ... inimesed maksavad elektri- ja
üüriraha.
6. Trepil kohtasin oma klassikaaslasi ... pidid minema kinno.
7. Nägin spordivõistlustel Antsu ... nimel on kooli kõrgus-
hüpperekord.

OTSENE KÕNE.

Jälgida järgnevas palas sõrendatult trükitud lauseid ja kirja-
vahemärke.

Rebane ja kukk.

Kukk istus kanadega puu otsas, kui rebane alt mööda läks. Rebane tahtis neid ära süüa. Ta ütles kavalalt: «Loomade vahel on sõlmitud rahu! Hunt peab tallega ja rebane kanadega sõprust pidama.»

Rebane lootis, et kanad tulevad selle jutu peale puu otsast maha. Kukk kostis: «See on tõesti väga hea!» Seda öeldes sirutas kukk kaela pikaks, nagu näeks ta kedagi tulevat.

«Mis sa seal näed?» küsis rebane.

Kukk vastas: «Ei midagi muud, kui et kütt tuleb koertega.»

Rebane ütles: «Siis ma lähen eest ära.»

Kukk vastu: «Oota ometi, kuhu sa lähed? Kui me näeme, et koerad sinuga sõprust peavad, siis tuleme meiegi alla.»

Rebane ruttu: «Kes teab, kas see uus rahuleping neile juba on teatavaks tehtud. Ma lähen parem minema.» Ja rebane läkski, ilma et oleks kukke kanadega kätte saanud. Kuke tarkus tõi päevavalgele rebase vale.

(Rahvajutt.)

Sõrendatult trükitud laused on **otsene kõne**.

Otseses kõnes on väljendatud täpselt need sõnad, mida keegi ütleb.

Kirjutamisel pannakse otsene kõne jutumärkide vahele.

Otsese kõnega lause koosneb kahest osast:

1. kõneleja sõnadest (otsene kõne),
2. saatelausest, milles esinevad sõnad *ütles, hüüdis, kõneles* jne.

Harjutus 360. Lugeda eelmist pala nii, et üks on rebane, teine kukk, kolmas lugegu jutustajat.

Harjutus 361. Määrata (suuliselt) antud lausetes saatelause ja otsene kõne. Kus asub saatelause?

1. Peeter ütles: «Töö tehnikaringis on väga huvitav.»
2. «Meie salga pioneeridel ei ole puudulikke hindeid,» ütles Peep.
3. «Põlevkivi on tähtis küttaaine,» rääkis isa.
4. Kolhoosi esimees ütles: «Tuleval nädalal alustame metsatööd.»
5. «Millal algab koolivaheaeg?» küsisid õpilased.
6. «Hurraa! Nõukogude kosmoserakett jõudis Kuule!» hüüdis Ilmar.

Harjutus 362. Kirjutada lugemikust 3 lauset, kus saatelause asub otsese kõne ees, ja 3 lauset, kus saatelause asub otsese kõne järel.

Vaadelda tähelepanelikult kirjavahemärke, kui saatelause asetseb lause algul.

1. *Õpetaja ütles:* «Täna istutame puid.»
2. *Pioneerijuht küsis:* «Kus on Maie?»
3. *Ema hüüdis:* «Lapsed, tulge koju!»

Missuguse tähega algab otsene kõne?

Kui saatelause on lause algul, eraldatakse see otsest kõnest kooloniga. Otsene kõne algab suure algustähega.

Harjutus 363. Kirjutada harjutus vihikusse. Kirjavahemärgid kirjutada värvilise pliiatsiga. Pealkirjaks: *Otsene kõne*.

Jüri tuli koju ja ütles: «Täna käisime huvitavas kohas.» Ema küsis: «Kus te siis käisite?» Jüri ütles: «Käisime Tallinna Mehaanika-tehases.» Isa küsis: «Mida seal tehakse?» Jüri hüüdis: «Oi, seal toodetakse masinaid, mis tõstavad, laadivad ja kaevavad!» Ema küsis: «Mis masinad need niisugused on?» Jüri vastas: «Need on universaallaadijad.»

Millal on otsese kõne lõpul punkt? Millal küsimärk? Millal hüüumärk?

Harjutus 364. Lõpetada järgmised laused. Kirjavahemärgid kirjutada värviliselt. Olla tähelepanelik kirjavahemärkidega lause lõpul! Pealkirjaks: *Otsene kõne*.

1. Uus pioneerijuht ütles ...	5. Ekskursioonijuht seletas ...
2. Rühmajuht küsis ...	6. Marika hüüatas ...
3. Pioneerid vastasid ...	7. Korrapidaja teatas ...
4. Kõneleja rääkis ...	

Harjutus 365. Mõtelda ja kirjutada vihikusse 3 lauset, kus saatelause asub lause algul ja otsene kõne väljendab küsimust. Kirjavahemärgid kirjutada värviliselt. Pealkirjaks: *Otsene kõne*.

Harjutus 366. Mõtelda ja kirjutada vihikusse 3 lauset, kus saatelause asub lause algul ja otsene kõne väljendab hüüatust.

Kirjavahemärgid kirjutada värviliselt.

Harjutus 367. Moodustada laused otsese kõnega, kus saatelause asub lause algul. Kasutada antud tegusõnu. Kirjavahemärgid kirjutada värviliselt.

1. ... jutustas ...	6. ... seletas ...
2. ... küsis ...	7. ... usutles ...
3. ... ütles ...	8. ... sosistas ...
4. ... hüüdis ...	9. ... hüüatas ...
5. ... rääkis ...	10. ... imetles ...

Näidis: *Vana tööline jutustas: «21. juuli oli pidulikuks päevaks eesti rahvale.»*

Vaadelda tähelepanelikult kirjavahemärke, kui saatelause asetseb lause lõpul.

Missuguse tähega algab saatelause?

1. «Täna istutame puid,» ütles õpetaja.
2. «Kus on Maie?» küsis pioneerijuht.
3. «Lapsed, tulge tupp!» hüüdis ema.

Saatelause algab alati väikese tähega, kui ta asub otsese kõne järel.

Mida väljendab esimene lause?

Mis on harilikult jutustava lause lõpul?

Pea meeles! Kui otsene kõne, mis väljendab jutustust, asub saatelause ees, siis on tema lõpul kom a.

Harjutus 368. Lõpetada järgmised laused. Saatelause asetada lause lõppu. Panna puuduvad kirjavahemärgid. Pealkirjaks: *Otsene kõne.*

1. «Kes on korrapidaja ...
2. «Tule täna meile ...
3. «Eile sadas vihma ...
4. «Kus on pall ...
5. «Selles järves on palju kalu ...
6. «Millal me läheme ekskursioonile ...
7. «Küll oli huvitav film ...

Harjutus 369. Kirjutada antud laused nii, et saatelause asuks otsese kõne järel. Kirjavahemärgid kirjutada värviliselt. Pealkirjaks: *Otsene kõne.*

1. Õpetaja küsis lastelt: «Missugused tähtpäevad on maikus?»
2. Kalju vastas: «Rahvusvaheline töölispüha on esimesel mail.»
3. Reet ütles: «Ajakirjanduse päev on viiendal mail.»
4. Lembit hüüdis: «Raadiopäev on seitsmendal mail!»
5. Maie teadis: «Võidupüha on üheksandal mail.»
6. Siis küsis õpetaja: «Aga mis päev on kahekümne kolmas mai?»
7. Pioneer Leida teadis: «Siis anti pioneeriorganisatsioonile V. I. Lenini nimi.»

Harjutus 370. Moodustada lauseid otsese kõnega. Saatelause paigutada lause lõppu. Saatelauses kasutada antud tegusõnu. Kirjavahemärgid kirjutada värviliselt.

1. ... ütles . . . .
2. ... mõtles . . . .
3. ... vastas . . . .
4. ... rääkis . . . .
5. ... luges . . . .
6. ... kõneles . . . .
7. ... jutustas . . . .

Näidis: «Täna oli hea päev,» ütles Raivo.

Harjutus 371. Moodustada lauseid otsese kõnega. Saatelause paigutada lause lõppu. Saatelauses kasutada antud tegusõnu. Kirjavahemärgid kirjutada värviliselt.

1. ... tervitas . . . .
2. ... soovis . . . .
3. ... laulis . . . .
4. ... küsis . . . .
5. ... kõhkles . . . .
6. ... päris . . . .
7. ... hüüatas . . . .

Harjutus 372. Moodustada laused otsese kõnega. Tähele panna saatelause asukohta. Pidada meeles suure ja väikese algustähe kasutamist.

1. (brigadir ütles) . . . .
2. ... (hüüdis pioneeri juht)
3. ... (küsis õpilane)
4. (meister teatas) . . . .
5. ... (rääkis turismijuht)
6. (poiss hüüdis) . . . .
7. (õpetaja küsis) . . . .
8. ... (ütles kalur)
9. (raamatukoguhoidja rääkis) . . . .

Näidis: Brigadir ütles: «Täna saavutasime esikoha.»

Harjutus 373. Mõtelda ja kirjutada 2 lauset, kus saatelause asub otsese kõne ees, ja 2 lauset, kus saatelause asub otsese kõne järel.

Küsimusi kordamiseks.

1. Millega eraldatakse saatelause otsesest kõnest, kui saatelause asetseb lause algul?
2. Millal algab saatelause väikese algustähega?
3. Missuguse tähega algab alati otsene kõne?

Harjutus 374. Lugada pala. Määrata lihtlauseid, liitlauseid ja otsene kõne.

Lugu hiirekesest.

I

Karu armastas hiirt ja elas temaga sõpruses. Karu oli kohmakas ja laisk. Ta ainult lamas ja unistas. Hiireke jooksis aga kogu päeva tema ümber. Karu lamas ja kuulas tema samme. Sageli palus karu: «Hiireke, süga mind siit kurgu alt.»

Lõuna ajal ajas karu kamaluga kaeru suhu. Hiireke aga kooris valgete hammastega kaeratera, viskas kestad minema ja sõi ainult iva.

Kui saabus talv, siis kaevas karu end sügavale haokuhja. Hiir tegi oma pesa karu kõrva sisse. «Ma uinun nüüd magama,» ütles karu. «Kui sa midagi märkad, siis ütle mulle.» Hiir aga sosistas karule kõrva muinasjutte. Nõnda ta siis magas.

Harjutus 375. Lugada järgnev pala osade kaupa. Põhjendada kirjavahemärkide paigutust. Kirjutada pala mälu järgi.

Lugu hiirekesest.

II

Kevade poole tuli metsa isesugune tuul. Pöörasena tuuseldas ta kuuski, nagu tahaks ta neid äratada unest. Rebis jäätunud okkaid ja pillutas käbisid.

«Kas käis siin keegi?» küsis karu ehmudes.

Hiir vastas: «Oksarapsija. Ta viskas mulle ühe käbi.»

Mõne aja pärast urises jälle karu: «Hiirekene, kas sa kuuled midagi?»

Hiir vastas: «Ma kuulen piiskade tilkumist.»

«Siis pean ma varsti tõusma,» ohkas karu ja keeras teise külje. Ta magas tüki aega ja liigutas end siis jälle. Ta küsis hiirekeselt: «Mis kära see on?»

«Veed vulisevad ja jõel murdub jää. Kevad on käes,» vastas hiireke.

Karu tõusis nüüd jalgadele ja röögatas valjusti. Linnud ehmuksid ja lõid tiibu kokku. Siis paterdas karu sipelgapesa juurde.

Harjutus 376. Lugeda järgnev pala. Põhjendada kirjavahemärkide paigutust. Kirjutada palast etteütlus.

Lugu hiirekesest.

III

Kui lumi oli sulanud, siis ilmus metsa kass. Ta sammus kergesti üle sambla ja silmitses kõike, mis liikus. Kass oli jahimees ja ta armastas väikesi hiirekesi. Päevade kaupa võis ta istuda ja haokuhja poole vaadata.

«Ta vist armastab mind,» ütles endale hiireke. «Kui ilus ta on, kui pehmed on ta käpakesed, kui valge ja puhas ta on,» mõtles ikka veel hiireke.

Ühel õhtul ütles hiireke karule: «Ma tahan minna veidi jaltama. Ilm on väga tore.»

Aga haokuhja taga ootas teda kass, saba siruli.

«Mine pealegi, aga tule varsti tagasi,» urises karu.

Kuid nagu hiireke läks, nii ta jäigi.

Karu kõndis üksinda metsas ning kaebas: «Oh mu väike hiirekel!»

Ta ulus ja hõõrus käpaga pisaraid. Kuhu need langesid, sinna kasvasid õrnad sinised lillekesed, mis veel praegugi täidavad metsi.

(Muinasjutt.)

Harjutus 377. Panna puuduvad komad. Määrata lihtlause ja liitlause.

Nõukogudemaal elab palju mitmesuguseid rahvaid. Siin elavad venelased eestlased ukrainlased kasahhid grusiinlased usbe-

kid lätlased ja veel paljud teised. Kõik nõukogude rahvad on omavahel suured sõbrad sest nad on ju ühe pere liikmed.

Nõukogudemaal räägitakse mitmesuguseid keeli aga kõik nõukogude inimesed oskavad ka vene keelt. Vene keel on nõukogude rahvaste suhtlemiskeel. Vene keeles vahetavad nõukogude rahvad oma mõtteid ja lahendavad mitmesuguseid ülesandeid.

Ka meie tahame kasvada oma suure kodumaa tublideks töötajateks sellepärast õpime selgeks vene keele. Armastame vene keelt sest selles keeles rääkis ja õpetas Lenin.

Kuna me mõistame vene keele oskuse vajalikkust siis ei karda me ka raskusi tema õppimisel.

KORDAMINE.

HÄÄLIKUÕPETUSE KORDAMINE.

Harjutus 378. Täida lünk sobiva tähega.

Ekskursioonil.

1. Õppeaasta algul korraldasime huvitava ekskursiooni —okolaadivabrikusse. 2. Tele—onist teatas meie saabumisest t—ehhi meistrile. 3. Mantlid, port—ellid ja koh—rid jätsime punanurka, —otoaparaadid võtsime kaasa. 4. Suure tööstaa—iga meister andis meile seletusi. 5. Vabrik oli alles hiljuti täielikult elektri—itseeritud. 6. Korruste vahel töötasid tõstukid ja li—tid. 7. Meister pakkus meile komp—ekke ja tah—li —okolaadi. 8. Pärast jõime karah—inist vett peale, mõned aga ostsid puh—etist limonaadi. 9. Enne lahkumist lugesime vabriku seinalehest «—okolaad» huvitava —öljetoni ja vaatlesime —porditah—lil t—empionide pilte.

Harjutus 379. Kirjuta punktide asemele õige sõna.

Vaba aeg.

Näidis: 1. Vabal ajal käin draamaringis (näiteringis).

2. Seal õpime kahekõnesid ehk ... ja luuletusi ... (ettekandmiseks).
3. Tihti vaatan ... (kaugnägemissaate vastuvõtjast) lastesaa- teid.
4. Loen raamatut või vaatan ajakirjast «Pikker» ... (pilkepilte).
5. Suvel meeldib mulle väga käia ... (spetsiaalses ujumis- kohas) ujumas.
6. Talvel jälle viibin teatris ... (tantsuetendust) vaatamas.
7. Kinos jälgin hea meelega ... (üldsusele tuntud) filme, milles jutustatakse ... (isamaad armastavate inimeste) kangelas- tegudest.
8. Enne magamaheitmist kuulan tavaliselt ... (aparaadilt heli- plaatide mängimiseks) muusikat.

Harjutus 380. Moodusta antud sõnadest minevik ja käsk.

Algvorm	Minevik	Käsk
murdma	murdsin	murdke!
kartma	kartsin	kartke!
hüüdma	.....	.....
andma	.....	.....
hoidma	.....	.....
jõudma	.....	.....
võtma	.....	.....
niitma	.....	.....
kandma	.....	.....

Kirjuta reegel, mida järeldad antud harjutusest.

Harjutus 381. Aseta sulgudes olev sõna õigesse vormi.

Maal.

1. Möödunud suvel ... (leidma) endale torema mängukaaslase.
2. ... (andma) töötuse, jääda headeks sõpradeks.
3. Ilusa ilmaga ... (püüdma) koos järvest kalu.
4. Saagi jaotasime alati ... (võrdne).
5. ... (sõudma) paadiga mööda siledat järvepinda.
6. ... (soodne) ilmaga suplesime järvevees.
7. Pärast oli tore mõnuleda päikese ... (kuldne) kiirte käes.
8. Tihti tegime ... (jalg) matku naaberkolhoosi.
9. Sageli ... (hüüdma) metsas või huikasime põllul.

Pea n meeles:

Kui sõna algvormis on kas *b*, *d* või *g*, siis jäävad need sõna muutmisel püsima.

Harjutus 382. Häälda neid sõnu ja tõmba kaashäälikute ühendile joon alla.

Akna, jalga, lindu, läks metsa, homne, kaske, õhtu, õmblema, klamber, lendur, ümber, ämber, raske, tantsima.

Harjutus 383. Kirjuta antud sõnadest selline vorm, kus esineks kaashäälikute ühend.

sõber	-- sõprus	pappel	—
hea	— hästi	kinnas	—
põder	—	lammas	—
aken	—	sammas	—
mari	—	hammas	—
artikkel	—	kuppel	—
vapper	—	kallas	—
homme	—	kümme	—
nukker	—		

Harjutus 384. Kirjuta sulgudes olev sõna õigesti.

Sünnipäev.

1. Sünnipäeval tuli mulle külla palju (külaline).
2. Nad tõid kaasa toreda (kringel).
3. Kringel oli nii suur, et teda jätkus ka (homme).
4. Kodus tehtud tordil oli peal (arv teiste sõnadega) viisteist.
5. Ema kinkis mulle sünnipäevaks soojad (kinnas).
6. Isa käest sain uue (mantel).
7. Oli juba hilja, taevast läks (pilv) ja ähvardas sadama hakata.
8. Külalised (ruttama) koju.

Harjutus 385. Leia lugemikust sõnu, milles esineb kaashäälikute ühend.

Kirjuta reegel kaashäälikute ühendi kirjutamise kohta.

Pea meeles:

Kaashäälikute ühendis kirjutatakse .....

.....

.....

Hääldamisharjutused. Loe algul aeglaselt, siis järjest kiiremini.

1. Finaalvõistlustel filmiti finišeerivaid võistlejaid.
2. Fotograaf fotografeeris fanfaristi.
3. Kiigeküla kuri koer kargas Kusti kallale, Kusti kukkus kraavi.

4. Klaari Kaarel kriipsutas kriidiga kõiksugu kribu-krabu kriipse.

5. Must Mats, must müts.

6. Pagaripapa piparkook.

7. Rein raiub ree rauda raske raierauaga.

8. Tööline demonstreeris treipingil detailide treimist.

9. Väike Villu vigurivänt vedas väikse vankriga Viru väravast vett välja.

10. Seitsmenda klassi õpilased lahkusid klassist distsiplineeritult.

TEGUSÖNA KORDAMINE.

Harjutus 386. Pane joone asemele *da*-tegevusnime tunnus *-da* või *-ta*.

1. Otsustati haka— klassiruumi ise remontima. 2. Oli raske usku— kapitalistlike riikide lubadusi. 3. Uks avanes ja oli kuul— samme. 4. Lapsed armastavad joos—, mängi— ja hüpa—. 5. Õpilastel on vaja arenda— oma füüsilisi võimeid. 6. Päikesepaistet on nii palju, et silmad sellega vaevalt suudavad harju—. 7. On vaja ainult ümber pöördu— ja käed välja siruta—. 8. Tahaks (minema) ja kuulata— lindude laulu. 10. Asjata ei kõlba naer—. 11. Väike veli tahtis üle lombi kara—.

Harjutus 387. Pane lünka õige tegusõna *da*-tegevusnimes, valides tegusõna harjutuse alt.

1. Esimest veejooksu tahtis Andres oma silmaga ... 2. Et oma kangelasmeelele krooni pähe ... , lubas Toots pärast tundide lõppu oma «müristajast» ... esimese paugu. 3. Liitsõnad tuleb kokku ... 4. Sul pole vaja mind ... 5. Umbkaudsel hindamisel võis siin paar tuhat talupoega koos ... 6. Uks tuleb kinni ... 7. Vana ainet on vaja ... 8. Aeg on küünlaid ...

(nägema, tegema, panema, ootama, kirjutama, olema, lükkama, süütama, kordama)

Harjutus 388. Kirjuta sulgudes antud sõnad *da*-tegevusnimes.

1. On nii kurb ja ühtlasi naljakas meelde (tuletama), kui palju raskusi tõi mulle lugemiskirg. 2. Teelele oli vaja siiski (vastama). 3. Ta tahtis (ootama), kuni Teele ära läheb. 4. Sa ei oska (kujutama) midagi suuremat. 5. Alguses taheti (sõitma) ainult meeskonnaga.

6. Vellole oli selge, et siin võib ta julgust (näitama). 7. Polnud võimalik märkamatult puu otsa (ronima).

Harjutus 389. Aseta sulgudes antud tegusõna õigesse vormi.

1. Ta ei taha minuga (käima). 2. Imelik ei läbe talle sugugi nii kaua järele (vahtima). 3. Parem teisi mitte (kurvastama). 4. Me tahame hästi (riietuma) ja (sööma). 5. Kes aidanud heinu (vedama), kes sauna (kütma). 6. Tütarlapsed oskavad juba kleite (õmblema). 7. Ta tahtiski laulma (hakkama). 8. Lõbus oli seal üheskoos (uisutama), (hullama) ja künkalt suuskadel alla (liuglema).

Harjutus 390. Kirjuta lünka kas *d* või *t*, nii nagu on õige.

1. Viimase klassi õpilased hakkasid aru—ama, kuidas jätka—a eluteed pärast kooli lõpetamist. 2. Neil oli eile veskiehitus pooleli jäänud ja täna pidi see lõpeta—ama ja jahva—ama ka veel. 3. Liisi peab venda hoi—ma ja kiigu—ama. 4. Iga kord, kui laps kisen—ama hakkab, tuleb ema ja võtab lapse sülle. 5. Isa kutsus inimesi tuld kustu—ama. 6. Taevast katsid rasked pilved ja hakkas piser—ama uduvihma. 7. Oli kuul—a partide prääksumist. 8. Ahto asus õgven—ama kõverdunud varrast. 9. Naaberkolhoosis hakati sood kuiven—ama.

Harjutus 391. Aseta lünka õige täht.

1. Koolile hakati ehi—ama uut puukuuri. 2. Kevadel hakkavad niidud haljen—ama. 3. Õpetaja õpetas meid mööblit paran—ama. 4. Korrapidaja läks lapsi ära—ama. 5. Hakkas vihma piser—ama. 6. Pioneerijuht hakkas koondusel morsetähestikku õpe—ama. 7. Jüri võttis paberi ja sulepea ning asus emale kirja kirju—ama. 8. Teetöölised asusid teed õgven—ama. 9. Isa õpetas mind kartuleid mul—ama.

Harjutus 392. Aseta lünka kas *d* või *t*.

1. Poisid loo—sid koju jõuda enne pimedat. 2. Pioneerid jõu—sid metsa. 3. Metsast lei—sime palju vaarikaid. 4. Leida ja Aino kan—sid marjakorve. 5. Lapsed sõi—sid suveks pioneerilaagrisse. 6. Järsku märkasid nad vaenlast ja hei—sid pikali. 7. Nad kai—sesid meie kodumaad. 8. Lapsed hüü—sid üksteist. 9. Traktoristid kün—sid põllul õõ läbi. 10. Sõu—sime süstal mööda jõge.

Harjutus 393. Pane lünka kas *t* või *d*, nii nagu on õige.

1. Tüdrukud hoi—sid endid ikka ühte. 2. Sõi—sin üle mägede ja sõu—sin üle jõgede. 3. Jõu—sime mägede jalamile. 4. Suu—sime vaevalt mööda mäekülge üles ronida. 5. Sügisel söi—sid vanemad puhkusele ja jä—sid minu vanaema hoolde.

Harjutus 394. Tuleta meelde, millal on käskiva kõneviisi tunnuseks *-gu*, *-ge* ja millal *-ku*, *-ke*. Pane lünka õige tunnus.

1. Ol—nad neetud, fašism ja sõda! 2. Tul—ta viivitamata oma saja mehega! Tungi—kui maruhoog vaenlasele peale. 3. Nüüd aga min—koju ja jutusta—Ümera lahingust. 4. Luba—, et ma jään õhtuni tööle! 5. Vaada—, mis on kijas ukse taga! 6. Haka—, mehed, minema! 7. Poisid, hüpa—üle kraavi! 8. Tüdrukud, tul—tantsimal! 9. Pan—aken kinni ja sulge—ka uks. 10. Võt—vikatid ja min—niitma.

Harjutus 395. Pane lünga asemele käskiva kõneviisi tunnused *-gu*, *-ge* või *-ku*, *-ke*.

1. Vaada—nad, kuidas tema sõidab hobusega, ja pan—tähele, kui hästi Juku tema sõna kuulab. 2. Tul—poisid meid aitama. 3. Är—häbene—, neiukesed, meid. 4. And—alati vanemale inimesele eesõigus. 5. Tul—kokku lõkke ümber. 6. Öppi—püsivalt ning tõsiselt. 7. Lenna—Hiiumaale lennukiga. 8. Haka—poisid maad kaevama. 9. Tütarlapsed haka—aga peenraid tegema. 10. Hõisa—alla orgu! 11. Ooda—tema küsimust. 12. Vaada—nad metsa poole.

Harjutus 396. Kirjuta sulgudes antud sõnad umbisikulise tegumoe olevikus ja pane õigesti selle tunnused *-dakse* või *-takse*.

1. Miks (ootama) kevadet? 2. Linnades ja maal (pidama) loenguid lastevanemaile. 3. Juba talvel (vedama) põldudele sõnnikut ja turbamulda. 4. Temast (kõnelema) palju head. 5. Artellis (õmblema) lasterõivaid. 6. Oues (jooksmata), (mängima) ja (hüplema). 7. Kommunistliku Partei kongressi auks (võtma) vastu kohustusi igas tehases ja kolhoosis. 8. Suvel (suplema) järvedes ja jõgedes.

Harjutus 397. Kirjuta sulgudes antud sõnad umbisikulise tegumoe olevikus.

1. Vanja (viima) tagasi luurajate juurde. 2. Kas siis nii (arvutama)? 3. Meest (pidama) sõnast, härga sarvest! 4. Kast (valmistama) laudadest. 5. Talvel (andma) sigadele vitamiinsöödaks okkajahu. 6. Nüüd (kasvatama) kõikides kolhoosides maisi. 7. Mulle (õmblema) uus palitu. 8. Koridoris (kõnelema) valjusti. 9. Lõbusa loo peale (naerma). 10. Ilusa ilmaga (võimlema) õues.

Harjutus 398. Kirjuta sulgudes antud sõnad umbisikulise tegumoe minevikus, pöörates tähelepanu tunnusele *-ti* või *-di*.

1. Ainult mõni üksik sai selle au osaliseks, et talle sulepead (näitama). 2. Nädalate kaupa (ootama) lund. 3. Karu (paigutama) loomaaias puuri. 4. Ahvi ilmumist loomaaias teedele (märkama) kohe. 5. 12. veebruaril 1961 (saatma) Nõukogude Liidus raketi abil orbiidile Maa tehiskaaslane, mis liikus Veenuse suunas. 6. Kolhoosis (tootma) 1962. aastal 1961. aastaga võrreldes palju rohkem liha ja piima. 7. Ka meie kolhoosis (moodustama) noortebrigaad maisi kasvatamiseks. 8. Kevadel (tooma) koolile suur must koer.

Harjutus 399. Kirjuta sulgudes antud sõnad umbisikulise tegumoe minevikus.

I

1. Voitla külast (sõitma) kuue vankriga Tartu esimesele laulupeole. 2. Teel (kohtama) teisigi laulupeole sõitjaid, kohe (sobitama) tutvust ja (sõitma) lauldes edasi. 3. Kõrts, kus (ööbima), oli lauljaid ja peole sõitjaid täis. 4. Lehvivate lippude all (minema) rongkäigus peoplatsile. 5. Pärast laulupidu (elama) Voitlas kaua aega laulupeovaimustuse tähe all.

II

1. (Seisma) vaikides. 2. «Majaka» kolhoosis (näitama) filmi «Polgu poeg». 3. (Viskama) taprid odadele järele ja (haarama) mõõgad. 4. Kiur (aitama) hobuse seljast maha ja (talutama) jõe äärde, kuhu (koguma) teisigi haavatuid. 5. Metsa alt (tooma) tuletunglad ja neljast küljest (lāitma) kuivad puud põlema. 6. Seal (māngima), (naerma) ning (laulma). 7. Koolis (õmblema) näärkostüüme.

Harjutus 400. Pane sulgudes antud õppima-sõnad kindla kõneviisi olevikku.

1. Ta (kukkuma) okkalisse põsasse. 2. Ivo läheb metsa, eksib seal ära ja (sattuma) sohu. 3. Aleksei (tukkuma) poolsuletud silmadega pehmetel okstel. 4. Tema, nagu minagi, on suuskadel ja ta seljas (rippuma) samuti püss ja paun. 5. Ema (võtma) Lembitu käest kinni ja nad sammuvad arsti kabinetti. 6. Tunnid (lõppema) ja me asume matkale. 7. Pioneerirühm (marssima) lippude lehvides ja lõbusalt lauldes. 8. Vana kalur (lappima) purje. 9. Tindi-plekk (rikkuma) vihiku välimuse.

Harjutus 401. Pööra tähelepanu *õppima*-sõnade õigekirjutusele.

1. Proovis koer luigele järele ujuda, aga äärepealt oleks (uppuma). 2. (Rääkima) nad ei oska, kuid ma saan kõigest aru. 3. Sügisel (küttima) laanepüüsid. 4. Järgmine kord (sattuma) Helejärvele hilissügisel. 5. Tuul tormas üle (vettima) põldude. 6. V. I. Lenin (õppima) koolis hästi ja lõpetas keskkooli kuldmedaliga. 7. Nüüd jäi tal ainult üle (võtma) puhas vihik ja kirjutada kirjand valmis. 8. Kui tunnid (lõppema), kadus ta äkki klassist. 9. Juhataja (võtma) prillid eest. 10. Juba (katma) maapinda lumevaip. 11. Üksikud tähed on (tekkima) kõrgele taevavõlvile. 12. Meie rajooni maanoored (võtma) suured kohustused väetise väljaveoks.

Harjutus 402. Pööra tähelepanu *hakkama*-sõnade õigekirjutusele.

1. Kaldapadrikus (ärkama) veelinnud unest ja (lendama) mööda veepinda. 2. Aknad (hakkama) klirisema ja luugid kääksuma. 3. Mispärast sa mind ei (ootama)? 4. Arno oleks rõõmu pärast peaaegu (hõiskama). 5. Nirk (hüppama) jälle tänavale. 6. Mart (lükkama) kompvekki ühest põsest teise. 7. Ta sulges silmad ja püüdis veel (mõtlemata). 8. Sellal oli Liisa juba lambi laual (süütama). 9. Lilled (ootama) asjata noppijat. 10. Noored (aitama) kaasa piimatoodangu suurendamisele.

Harjutus 403. Pane sulgudes antud *hakkama*-sõnad õigesse pöördesse.

1. Kui ta aknast keldrisse (hüppama), puutusid sõrmenukid vastu paekivist keldrimüüri. 2. Peeter (lükkama) kasti kähku kappi ning keerab ukse väledasti lukku. 3. Lapsed (vaatama) üllatunult selja taha. 4. Nikolai (tõmbama) käe tagasi, nagu oleks seda kõrvetatud. 5. Äkki (märkama) metsasihil põtra. 6. Isa (lupjama)

lauda seinu, 7. Me (ootama) kannatamatult külalisi. 8. Sõbrad (aitama) üksteist igasugustes raskustes.

Harjutus 404. Pane sulgudes antud *õmblema*-sõnad õigesse pöördesse.

1. Porises vees ei tohi (kümblesma). 2. Enne (mõtlesma), siis (ütlesma)! 3. Purjekad (liuglesma) järvel kui valged kajakad. 4. Küll on mõnus saunalaval (vihtlesma)! 5. Iga õpilane peab oskama linna-tänaval õigesti (liiklesma). 7. Pole kerge hästi (näitlesma). 8. Saavutusi on vaja (võrdlesma) naabrite omadega. 9. Kõik rahvad (võitlesma) rahu eest koos nõukogude rahvaga.

Harjutus 405. Pööra tähelepanu *õmblema*-sõnade õigekirjutusele.

1. Sa ei (vaatlesma) joonist tähelepanelikult, seepärast eksisid. 2. Orkestrihelide saatel (marssima) pioneerid mälestussamba juurde. 3. Jahedal õhtul ei (lendlesma) sääsedki õues. 4. Mõlemad vihamehed (kauplesma) elu ja surma peale noa pärast. 5. Väsimata (kümblesma) lapsed soojas järvevees. 6. Ema pesi lapsi, aga ei (vihtlesma). 7. Ei ole põhjust omavahel (riidlesma).

Harjutus 406. Leia harjutusest *õppima*-, *hakkama*- ja *õmblema*-sõnad. Kirjuta need välja *ma*- ja *da*-tegevusnimes.

1. Kalju hüppas Peetri kõrvale. 2. Pea õlgade vahele tõmmatud, hiilis keegi kõhn põetud kuklaga poiss trepist alla. 3. Põõsastes hakati elavamalt sosistama. 4. Püünistesse ei sattunud kallihinnalisi loomakesi. 5. Mind oodatakse kolhoosis igal õhtul. 6. Klassi seinal ripub V. I. Lenini portree. 7. Mustakirjud kiisud lakkusid tassist piima. 8. Matkatarbed pakiti seljakotti ning matk võis alata. 9. Miinide tõttu uppus sõja ajal palju laevu. 10. Turul kaubeldakse põllumajandussaadustega. 11. Vaatlesime huviga päikesearjutust. 12. Püütud kalad visklesid võrgus meeleheitlikult. 13. Tee lookles metsade ja mägede vahel kui helenduv pael. 14. Päikesepaistelisel kevadisel päeval lendlevad kirjud liblikad lillede kohal. 15. See hakkas järsult jäneseviisi sinna-tänna põiklema.

Harjutus 407. Aseta sulgudes antud sõnad *nud*-vormi.

1. Päike oli (hakkama) heledasti paistma. 2. Ema oli (õmblesma) Anule ilusa põlle. 3. Vihmasadu ei (lakkama) hommikukski. 4. Ta oli (kukkuma) porist libedal teel. 5. Me ei (kahtlesma) Jaani

aususes. 6. Õpilased ei (tõttama), sest aega oli veel piisavalt. 7. Tunnid pole seni (lõppema). 8. Ka meie oleme (marssima) lõbusa laulu saatel. 9. Meie rahvas on (võitlema) palju kordi oma vabaduse eest.

LIITSÕNA KORDAMINE.

Harjutus 408. Kirjuta sulgudes antud sõnad kas kokku või lahku. Otsustamiseks kasuta käänamist.

1. Koputamata astus ta (esi mees) Trossi kabineti uksest sisse. 2. Ta tuletas meelde tagaaetavat (mets looma). 3. Kured lendasid (kolm nurkses) rivis. 4. Keset (kuller kuppe) lamas pehkinud haab. 5. Oma hädas tõmmanud ta (raha punga) välja ja pakkunud (kuld raha). 6. (Laste koor) kandis ette kümme laulu. 7. (Toa akna) all on suur (vilja puu aed). 8. (Elu maja) seisis (sepa pajast) (mõne saja) sammu kaugusel. 9. (Jalg värav) oli lahti, nii et aiast paistis (muru plats) (lille peenarde) ja (ilu puudega). 10. (Tütar lapsel) on ema surnud ja nüüd kasvatab teda (võõras ema). 11. (Kesk koolides) õpitakse (võõr keelt), meie aga õpime (vene keelt). 12. (Vana isa) jutustas meile (muinas jutte).

Harjutus 409. Kirjuta sõnadega: 12, 20, 25, 300, 451, 1290.

Harjutus 410. Kirjuta sulgudes antud sõnad kokku või lahku, nagu on õige.

(Raud tee) kulgeb (kooli maja) lähedal. Koolis käin ma (jalg rattaga). Meil on (8 klassiline kool). (Vahe tunnil) mängime (võrk palli). Kõige rohkem meeldib mulle (käsi töö). Aga ega ma (klassi töödki) karda.

Meie koolil on (suur aed). (Kooli aias) on igal klassil oma (katse lapid). Suvel hoiame peenrad ja (tee rajad) (umb rohust) puhtad ja kastame (kuival ajal) taimi. (Aia töö) meeldib mulle väga, sest siin saab sügisel kohe näha oma (töö vilja).

LAUSEÕPETUSE KORDAMINE.

Harjutus 411. Meenuta koma koondlauses. Pane puuduvad kirjayahemärgid.

1. Lapsed tõid siilile puuvilja, seemneid, putukaid, tiguseid ja vihmausse. 2. Haigele ei maitsse süüa ega jooki. 3. Poiss ei osanud

veel lugeda kirjutada ega joonistada. 4. Kuldnokad pardid ja kured. on juba tagasi jõudnud. 5. Aasal kasvab siniste punaste ja kollaste õitega lilli. 6. Avot pole toas ega õues. 7. Kevadel kõik kraavid ojad ja nired lausa ruttavad. 8. Vabal ajal ta koob või loeb. 9. Mehed naised lapsed noored ja vanad olid tulnud jaanitulele. 10. Ema ostis turult piima koort võid ning kohupiima. 11. Kaerahelbeist ehk herkulost saab maitsvat putru ja küpsiseid.

Harjutus 412. Tuleta meelde, missuguste sidesõnade ees on koondlauses koma. Aseta puuduvad komad.

1. Suits aur kisa ja naer piirasid neid paksult ja tihedalt. 2. Poiss oli küll kasvult väike kuid tugev. 3. Kraanade mürin ragin ja krigin kostis üle kõige. 4. Nüüd polnud ta enam kurb vaid õnnelik. 5. Klass oli kaunistatud okste loosungite ning lilledega. 6. Poisike koristas kaevas ja istutas aias. 7. Ilm on tuuline kuid väga soe. 8. Õppides ja töötades mööduvad päevad nädalad kuud ja aastadki. 9. Äkki polnud siilil enam pead ega jalgu. 10. Seinad aknaraamid põrandad ja ukсед olid värskelt värvitud. 11. Rein oli küll tagasihoidlik kuid töökas ja julge.

Harjutus 413. Aseta lausete lõppu puuduvad kirjavahemärgid ning põhjenda neid.

1. Pioneerijuht nägi enda ümber rõõmsaid nägusid. 2. Mitu õpilast õpib teie klassis. 3. Õppige nii nagu õppis Lenin. 4. Tänavu oli kooliaias palju õunu. 5. Oh kui ilusad õunad! 6. Isa tõstis jalgratta kuuri. 7. Kus sa nii kaua olid? 8. Kas sul on kirjand juba valmis? 9. Tere hommikust! 10. Täna on meil maateaduses kontrolltöö. 11. Milline tore päev on täna! 12. Tulge kiiresti tuppa! 13. Kas olete lugenud kooli seinalehte? 14. Isa tuleb alles kolme päeva pärast. 15. Head reisi! 16. Millal sa käisid teatris? 17. Loodusloo tunnis näitas õpetaja meile muti topist. 18. Palun too mu raamat tagasi!

Harjutus 414. Meejuta koma liitlauses. Aseta puuduvad komad.

1. Poiss liikus nii vaikselt et ta ei kuulnud isegi oma sammude kahinat. 2. Kui ma hommikul tõusen siis laulavad aias linnud. 3. Lõpetasime töö mille õpetaja oli kätte näidanud. 4. Ta jooksis aga ei jõudnud siiski enne vihma koju. 5. Nägin puu otsas rähni kes toksis nokaga vastu tüve. 6. Poiss ei jäänud linna vaid sõitis koos teiste õpilastega kolhoosi. 7. Ma nägin küll kuhu Villu läks.

8. Toivo õppis hoolega kui ma tупpa astusin. 9. Ta pani asjad portfelli kuid unustas sullepea lauale. 10. Tänaval peab olema ettevaatlik sest õnnetus ei hüüa tulles. 11. Koer kargas siilile kallale kuid pörkas kohe tagasi.

Harjutus 415. Pane kirjavahemärgid. Iga lause järele märgi lauseliik (lihtlause, liitlause, koondlause).

1. Õpilased käisid kolhoosi aias ja põldudel avarates lautades ja linnufarmis/ 2. Vihmamantli võib täna koju jätta sest ilm hakkab selginema/ 3. Kas sulle meeldib enam töö aias või põllul/ 4. Jõukat elu on võimalik kätte võita ainult tööga/ 5. Kas sa tundsid valu vähenemist kui võidsid põletatud kätt õliga/ 6. Ujusin jões mis lookles läbi heinamaa/ 7. Tiia aga sai kõigeaga hakkama/ 8. Kolhoosi esimees jutustas kolhoosi tulevikuplaanidest ja õpilased kuulasid huviga/ 9. Söötsime ja jootsime loomad/ 10. Julgus mehisus ja kangelaslikkus on nõukogude noorte iseloomulikumaid jooni/ 11. Mida aga ütleb selle kohta Urmas/ 12. Kõik koolis teadsid et Endel kavatseb õppida lenduriks/

Näidis: 1. Õpilased käisid kolhoosi aias ja põldudel, avarates lautades ja linnufarmides. — Koondlause.

Harjutus 416. Pane kirjavahemärgid. Iga lause järele märgi lauseliik.

1. Kas sa kirjutad seinalehele artikli või joonistad pildi tööst aias/ 2. Leevikesed ja tihased hävitavad viljapuukahjureid/ 3. Võitlejad aga sammuvad vapralt edasi/ 4. Ärge kartke raskusi töös vaid ületage need mehiselt/ 5. Hoolsuse püüdlikkuse ja töökuse järgi hindame inimest/ 6. Vanasti elanud noormees kes olnud kuulus suure jõu poolest/ 7. Terve ja tugev olla on hea kuid selleks on tarvis harjutada/ 8. Söödi võileibu küpsetati kartuleid lauldi mängiti/ 9. Terves maailmas ei ole ühtegi nii suurt riiki kui Nõukogude Liit/ 10. Ärge unustage Vovat sest ka tema oli teiega/

Harjutus 417. Pane kirjavahemärgid. Iga lause järele märgi lauseliik.

1. Boriss taipas et väesalk läheb öösel välja/ 2. Siin läheduses pole järve jõge ega tiiki/ 3. Ta vaatas mulle otsa nagu imestaks ta millegi üle/ 4. Sihtisime mõõtsime kaevasime ja püstitasime postid/ 5. Tere õhtust/ 6. Ma tõusin vaikselt ja läksin üle toa/

7. Osa õpilasi kaevas rehitses ja tegi peenraid/ 8. Arno läks värava juurde kus teised teda juba ootasid/ 9. Minu ümber olid kõrged männid mis olid kaetud lumega/ 10. Tantsijate mängijate ja lauljate sekka oli hulk noori inimesi siginenud/ 11. Taat pani käed kasuka seljale ja vaatas poiste toimetamist/ 12. Aljoša luges kuuris kus ta käis puid lõhkumas/

Harjutus 418. Pane puuduvad kirjavahemärgid.

1. Ta tõusis püsti ja vaatas ringi 2. Pioneerid tõttasid väljakule kus toimus rivistumine 3. Kas jõuad tööga varsti lõpule 4. Oh kui ilus on noorte elu Nõukogudemaal 5. Kuhu sa raamatu panid 6. Met-
sas luhal aasal ja põllul helises kevad 7. Alguses oli ta ärg aga
varsti muutus julgeks 8. Kui ta ukse avas siis nägi ta arsti 9. Tee
õigust ja ära karda kedagi 10. Head aega 11. Noored ei karda
raskusi sest et nad on suutelised neid ületama 12. Kes seal on
13. Valel on lühikesed jalad 14. Sihitis määrus ja täiend on lause
kõrvalliikmed 15. Virkus toob leiba aga laiskus toob häda

Harjutus 419. Pane kirjavahemärgid.

Aafrika vabaneb.

Aafrika on väga rikas maa mis juba ammust ajast meelitas ligi õnneotsijaid ja kaupmehi-röövleid/ Peotäie klaashelmeste eest said nad päriselanikelt kulda elevandiluu ja teisi varasid/ Aafrika mustanahalised päriselanikud pandi ahelaisse ning viidi orjadena Ameerikasse/ Kogu Aafrika jagati Inglismaa Prantsusmaa Belgia Itaalia Portugali ja Hispaania vahel/ Kapitalistid võimutsesid Aafrikas ja rikastusid varade arvel mida tootsid maa päriselanikud/ Aafrika rahvad elasid näljas ja viletsuses/ Nüüd on tulnud lõpp välismaistele rõhujatele Aafrikas kelle rahvad viskavad maha orjuse ahelad/ 1960. aastat nimetatakse «Aafrika aastaks» sest üksteise järel kerkisid uutes vabariikides iseseisvuse lipud/ Tervitame vabaduse ja sõltumatuse eest võitlevat Aafrikat/ Soovime Aafrika rahvastele uusi võite kangelaslikus ning õiglasel võitluses/

Harjutus 420. Leia lausetest otsene kõne ja pane puuduvad kirjavahemärgid.

1. Mul on ikka hea õnn lausus vanamees naeratades 2. Poiss küsis Kas sa tahad sõitma tulla 3. Ütlesin vennale Mina tulen kaasa

4. Meie Mustik jäi teisele poole jõge kurtis Volli 5. Siit peaksid need seenemaad algama teatas onu 6. Hoia käed tiibadena õpetas Tõnis 7. Treener ütles rahulikult Kogu rühm jääb siia 8. Jaan ohkas Ometi jõudis kätte kauaoodatud silmapilk 9. Küll on ikka lugu imestasid poisid 10. Isa küsis Kas kõik tulid tagasi 11. See on huntide teerada sosistas metsavaht 12. Juta hüüdis Tulge kohe staadionile 13. Õpetaja ütles Teie ülesandeks on lõpetada klass edukalt

ETTEÜTLUSTE TEKSTE.

Ülesanne: Korda võõrtähti ja *k, p, t* ning *g, b, d* kirjutamist sõna algul.

Teatris.

Grupp kommunistlikke noori külastas ühiselt balletietendust «Põhjamaine unenägu». Mantlid, botikud ja baretid anti garderoobi. Etenduse alguseni jäi veel kümme minutit aega. Otsustati minna puhvetisse. Osteti kompekke, biskviite ja paar tahvlit šokolaadi.

Seinal vaadati näitlejate fotosid.

Enne etenduse algust muretseti programm. Täna esines teatri parim baleriin. See rõõmustas kõiki. Huviga jälgiti baleriinide tantsu. Ilus muusika köitis kõiki. Finaalile järgnes tugev aplaus. Etendusega jäädi väga rahule.

Bussi väljumiseni oli graafiku järgi pool tundi aega. Koguneti ühisesse gruppi ning vahetati muljeid. Otsustati korraldada ka edaspidi teatri-ühiskülastusi.

Ülesanne: Korda *k, p, t* ja *g, b, d* esinemist s kõrval.

Võimas tehnika.

Jõudsasti areneb nõukogude elu. Nüüdsel ajal ei tunta enam puudust masinatest ega mehhanismidest.

Meie vanemad kündsid põldu härgade ja hobustega. Võrdset vastast ei leidunud suurtele põllukividele.

Nüüd on kõik teisiti. Suvel käisin tädi juures kolhoosis. Traktoristi tugevad käed hoidsid rooli. Üleliigsed kivid tõukas traktor põllu veerele. Ka erakordselt suured kivimürakad lohistati määra-

tud kohta. Väiksemad kivid kandsime kõrvale. Leidsime põllu peagi kividest puhtana.

Otsustasime jalgsi koju minna. Jõudsime varsti võimsale masinale järele. Hүүdsime traktoristi. Ta peatas raudse hiiglase. Ronisime kabiini ja sõit läks lahti. Päikese kuldsed kiired särasid läikivalt masinalt vastu.

Ülesanne: Korrata kaashäälikute ühendi ja liitsõna kirjutamist.

Kirjad kaugelt.

Mul on palju sõpru. Tihti saan neilt kirju. Ukraina tütarlaps Veera kirjutab mulle lõpmatutest steppidest. Kasahhi neiu Šaikul jutustab oma kirjas kõrgetest mäekuplitest ja suurtest lambakarjadest. Mustasilmaline sõbratar avarate puuvillaväljadega Kirgii-siast aga saadab mulle palavaid tervitusi.

Tihti istun õhtuti aknal. Ümberringi on vaikne. Küllast kandub tasast pillimängu. Siis mõtlen kõigile oma kaugetele sõpradele. Tahan neile kõigile vastata. Raske on kirjutada vene keeles. Kahtlen, kas oskan õigesti kirjutada. Homseks võtan kirjad kooli kaasa. Pinginaaber aitab mul vead parandada. Siis panen kirjad posti. Jään ootama peatseid vastuseid.

Ülesanne: Korrata liitsõna kirjutamist.

Aadu kalapüük.

O. Luts.

Vanaisa, kuuekümnepäevane vanamees, võtab liivi selga ja läheb jõele. Pojapoeg Aadu jookseb järel. Vanaisa võtab riided seljast ja läheb liiviga jõkke. Ta sumab mütaga ja ajab jõevee nii mudaseks, et kole vaadata. Aadu vaatab kaldalt ja leiab, et vanaisa pöörleb jões nagu valaskala. Vanaisa on suur kalamees ja seda kalapüügiriista ei olegi, millega ta ei oskaks ümber käia. Ta paiskab oma habeme muda ja veekasve täis ja on nagu vetevaim. Viimaks tõstab ta liivi välja ja selles on suur luts sees.

Ülesanne: Meenuta otsese kõne kirjavahemärke.

Pojad.

V. Ossejeva.

Kolm naist olid kaevul vett võtmas. Läheduses istus taadike ja puhkas jalgu. Üks naine ütles teisele:

«Minu poeg on osav ja tugev. Keegi ei saa ta vastu.»

«Minu oma laulab nagu ööbik,» kiitles teine naine.

Kolmas aga vaikis.

Naabrinaised küsisid: «Miks sina oma pojast ei räägi?»

«Pole midagi rääkida. Ta on päris harilik,» ütles naine.

Naised võtsid ämbrid vett täis. Neile jooksid vastu kolm poissi. Üks lõi hundiratast. Teine laksutas nagu ööbik. Kolmas jooksis ema juurde ja võttis tema rasked ämbrid.

Naised küsisid taadilt:

«Noh, kuidas me pojad on?»

Taat vastas:

«Kus nad siis on? Mina näen ainult ühte poega.»

Friedrich Reinhold Kreutzwald.

Möödunud sajandi esimesel poolel valitses Eestimaal süinge orjaöö. Talupoegadel puudus vabadus ja neil ei olnud mingeid õigusi. Meeleheitele viidud eesti rahva võitlus oma rõhujate vastu muutus üha hoogsamaks ja laiemaks. Rahva etteotsa astusid esimesed haritud eestlased — kirjanikud, arstid, õpetajad.

Tuliseks rahva huvide kaitsjaks sai ka Friedrich Reinhold Kreutzwald, möödunud sajandi kõige silmapaistvam kirjanik.

Kreutzwald oli elukutselt arst. Ta lõpetas Tartu ülikooli. Koos teadmistega arstikutse alal viis ta Tartust kaasa vankumatu tõearmastuse ja eesmärgi võidelda oma rahva vabastamise eest. Ta kirjutas raamatuid rahva elu parandamiseks ja õpetas haiguste vastu võitlema. Tema elutööks sai aga eesti rahva eepose «Kalevipoeg» loomine. «Kalevipojast» sai mahukas teos, milles liitusid muistendid vägilasest.

Kreutzwald kasutas eeposes ka muid rahvasuus tuntud vägilas-

lugusid, muinasjutte ja rahvalaule. Kirjaniku suurimaks sooviks oli «Kalevipoeg» välja anda rahvaraamatuna. See õnnestus tal alles 1862. a.

Nõukogude Eestis kuulub rahvaeeposele «Kalevipoeg» kirjanduses aukohu.

Küsimused.

1. Kes on rahvaeepose peakangelane?
2. Kelle elu ja tööd kajastab eepos «Kalevipoeg»?
3. Millal ilmus «Kalevipoeg» esmakordselt?

Meenuta!

1. Kes oli eesti esimene suurim naisluuletaja?
2. Tuleta meelde, milliseid Koidula luuletusi oled õppinud.
3. Millest need luuletused jutustavad?
4. Milline Koidula südamesoov täitus alles nõukogude ajal?

Lydia Koidula.

*Mu isamaa on minu arm,
kel südant andnud ma.*

Need värsiread on kirjutanud meie esimene naiskirjanik Lydia Koidula.

Lydia Koidula sündis 24. detsembril 1843. a. Pärnumaal. Luuletaja kasvukoht oli looduslikult kaunis ümbruses. Maja ümbritses suur rohuaed ja palju lillepeenraid. Väike Lydia imetles juba varases lapseas lilledel ilu ja kiindus sügavalt loodusesse. Ka hiljem, kui Koidulast oli juba saanud suur isamaalaulik, ülistas ta ikka Eesti kaunist loodust.

Oma luuletustes seadis ta ülesandeks õpetada ja äratada eesti rahvast, kes tol ajal vaevles orjuses. Kodumaa valu, õnn ja rõõm olid ka tema valuks, õnneks ja rõõmuks. Luuletaja nimetab õnnetut isamaad «kastepisarais nutvaks lilleks».

Koidula luuletused äratasid eestlastes usku oma võimetusse ja innustasid neid võitlusele oma rõhujate vastu. Tema luuletustes avaldub piiritu armastus isamaa, eesti rahva ja emakeele vastu.

Paljud Koidula luuletused on viisistatud. Nõukogude aastail on korduvalt välja antud Lydia Koidula luuletuste paremik.

Oskar Luts.

Oskar Luts on kirjanik, kellele on alati kuulunud rahva lugupidamine ja armastus. Eriti lähedane on ta noortele. Kogu meie mineviku kirjanduses ei ole teist autorit, kes nii terase pilguga ja armastava südamega oleks jälginud noorte elu kodanlikus ühiskonnas, kes oleks neist kirjutanud nii huvitavalt, südamlikult ja lihtsalt, nagu seda tegi Luts.

«Kevade» elurõõmsad ja naljadest sädelevad koolielu pildid on värsked ja lähedased. Lugejat paeluvad suurepärased lastetüübid. Siin vaikne, unistav ja hellatundeline Arno, kellele on otse vastandiks ohjeldamatu vembumees Joosep Toots. Seal aga tujukas Raja Teele, tõsine Tõnisson, muretu Imelik, punajuukseline pealekaebaja Kiir ja palju, palju teisi. Kõik nad jäävad alatiseks püsima lugeja mällu.

Oskar Luts on kirjutanud palju teoseid. Ta jätkas kirjanduslikku tegevust ka nõukogude aastail. Väljapaistvate teenete eest kirjanduspõllul anti Oskar Lutsule 1945. aastal ENSV rahvakirjaniku aunimetus.

Maksim Gorki.

*Maailma valgustab päike,
teadmised inimesi!*

Peaaegu kogu oma elu pühendas Maksim Gorki kirjandusele.

Raske oli kirjaniku lapsepõlv. Väike Aljoša jäi juba varakult orvuks ning seetõttu veetis ta oma lapsepõlveaastad vanaisa majas. Aljoša lapsepõlve ainuke helge kuju oli vanaema, kes õpetas tulevast kirjanikku armastama lihtsaid vene inimesi.

Aleksei õpingud kestsid lühikest aega. Varakult oli ta sunnitud tööle minema. Ja nüüd algas 10-aastaselt poisil raske töökool. Tema alatisteks kaaslasteks said raamatud, need otsekuulid avasid poisi ees laia maailma. Et tundma õppida Venemaad ja näha rohkem inimesi, hakkas Aleksei rändama. Ta käis peamiselt jalgsi. Kõikjal, kus ta viibis, otsis ta inimesi, kes aitaksid tal omandada teadmisi ja leida elus õige tee.

Juba enne Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni oli Aleksei Peškovist saanud kogu maailmale tuntud kirjanik Maksim Gorki.

Tema teostest õhkub kustumatut armastust vabaduse ja rõhutud inimese vastu. Maksim Gorki teosed panid aluse tulevasele nõukogude kirjandusele.

Küsimused.

1. Mida armastas Aljoša kõige enam?
2. Millises raamatus jutustab M. Gorki oma rõõmutust lapsepõlvest?
3. Miks võttis Aleksei Peškov endale kirjanikunimeks Maksim Gorki?

ÜMBERJUTUSTUSTE TEKSTE.

Kallid õpilased!

Igaüks püüab olla kodumaale kasulik. Täiskasvanutel on seitse-aastak, mille plaani järgi nad töötavad, pioneeridel aga on kaks-aastak.

Tallinna 22. Keskkooli õpilased lubasid kaks-aastaku jooksul rajada «Tuleviku» kolhoosis viljapuu- ja marjaaia.

Tallinna 34. 8-klassilise Kooli õpilased lõpetavad kooli spordiväljaku ehitamise, geograafiaväljaku ja kiviktaimla rajamise.

Tallinna 25. Keskkooli õpilased kogusid I õppeveerandi jooksul üle 100 tonni vanametalli. Sellest valmistatakse 20 ekskavaatorit.

Paljud õpilased valmistavad lasteaia mudilastele mänguasju, asutavad rühma raamatukogusid, aitavad šeflusalusel kolhoosis vilja koristada, rajavad parke ja haljasalasid.

Aga teie?

Kas olete juba võtnud peale usina õppimise ja klassi eduka lõpetamise ka muid ülesandeid kaks-aastaku plaani?

Küsimused vestluseks.

1. Milline on kõige tähtsam ülesanne õpilaste kaks-aastaku plaanis?
2. Millised kohustused on paljud õpilased endale võtnud kaks-aastakul?
(Jutusta ka ajakirjandusest ja raadiost kuuldust!)
3. Millise ülesande võttis endale sinu kooli pioneerimalev?
4. Milline on sinu isiklik ülesanne kaks-aastakul?

Kalev ja Linda.

Rahvajutt räägib, et muiste asus Viru rannas vägev riik. Seda riiki valitses vana Kalev. Kalev elas oma abikaasa Lindaga õnnelikult. Ka rahvas elas õnnelikult.

Siis haigestus Kalev ja suri. Linda oli väga kurb ja nuttis. Ta kaevas Kalevile sügava haua. Kalevi mälestuseks kandis ta kalmule kõrge kivikünka. Kord, kui Linda üht rasket kaljupanka kan-

dis, kukkus see maha. Väsinud lesk ei suutnud enam kivi kohaše viia. Ta istus kivile ja puhkes nutma. Linda pisaratest tekkis järv. See on Ülemiste järv. Järve kaldal on praegugi Linda kivi. Järv ise on aga tükk maad eemal Kalevi kalmust, Tallinna Toompea mäest.

Kalevil ja Lindal oli kolm poega. Nendest kasvasid tugevad mehed. Noorema poja nimi oli Kalevipoeg. Temast kasvas kangelane, kes isa järglasena hakkas riiki valitsema.

Küsimused.

Vasta küsimustele ja koosta ümberjutustuse kava.

1. Millest räägib rahvajutt?
2. Kuidas elas Kalev oma abikaasa Lindaga?
3. Kes haigestus ja suri?
4. Kes kandis Kalevi hauale kive?
5. Millest tekkis järv?
6. Mis järv see on?
7. Mis on veel praegu järve kaldal?
8. Mitu poega oli Kalevil ja Lindal?
9. Kellest kasvas kangelane?

Valge kaelus.

M. Prišvini järgi.

Siberis Baikali järve läheduses juhtus kord niisugune lugu. Järve kaldal elas vana mees, kes püüdis kalu ja küttis metsloomi. Kord nägi ta läbi akna, et otse tare poole jookseb suur karu ja selle kannul kihutab kari hunte. Puudus ainult õige pisut ning karu oleks langenud huntidele saagiks. Kuid ega mesikäpp polnud rumal: ta lipsas vanamehe majakesse, uks ta kannul langes kinni ja mesikäpp vajus kogu oma raskusega vastu ust. Vanamees taipas, milles oli asi, ta haaras seinalt püssi ja ütles: «Mesikäpp, Mesikäpp, pea veel pisut vastu!» Hundid surusid uksele, taat aga hakkas neid läbi akna ükshaaval maha laskma. Nõnda kõmmutas ta maha esimese, siis teise ja kolmanda. Pärast neljandat mahalastud hunti jooksis hundikari laiali, karu aga jäi vanamehe juurde talvekorterisse.

Kevadel, kui karud oma talvekoobastest väljuvad, lahkus karu vanamehe juurest. Aga enne seda sidus taat karule kaela ümber valge lindi ja ütles kõikidele küttidele, et seda valge kaelusega karu keegi ei tulistaks, kuna see on tema sõber.

Küsimused.

Vasta antud küsimustele nii, et valmiks korralik ümberjutustus.

1. Kus asub Baikali järv?
2. Kes elas järve kaldal?
3. Mida nägi kord vanamees läbi akna?
4. Kuhu põgenes mesikäpp huntide küüsisst?
5. Mida tegi nüüd taat?
6. Milline oli karu edaspidine saatus?

Ohtlik teekond.

See oli kümme aastat enne Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni. Leninil oli vaja lahkuda Venemaalt, sest teda taheti arreteerida. Lenin ja tema teejuht liikusid öösi mööda Soome lahe jääd. Teejuht elas lähedal väikeses asulas ja tundis hästi mereranda.

Oli külm ja tuuline ilm. Taeva all jooksid hallid pilved, vahetevahel ajas tuul nad laiali ja lühikeseks ajaks ilmusid nähtavale heledad tähed. Ümberringi polnud näha muud kui valget lund. Tee oli raske ja ohtlik. Kesköö paiku tugevnes tuul ja lund hakkas sadama.

Järsku pragises jää teejuhi jalge all ja vajus äkki allapoole. «Ettevaatust!» hüüdis teejuht Vladimir Iljitšile. Lenin peatus, nende ees mustas jääs lai pragu. «Edasi!» hüüdis aga Lenin ja hüppas üle prao. Jää liikus, kuid polnud enam aega oodata. Tuli rutata aina edasi. Möödus tükk aega. Kaugelt vilkus läbi paksult sadava lume kollane tuluke: saar, kuhu nad läksid, oli juba lähedal. Seal ootas neid seltsimees, kes pidi Vladimir Iljitši edasi viima.

Küsimused.

Vasta kirjalikult küsimustele.

1. Kes liikusid öösel mööda Soome lahe jääd?
2. Miks pidi Lenin lahkuma Venemaalt?
3. Missugune oli ilm?
4. Mis juhtus kesköö!
5. Kuidas käitus Lenin?
6. Mis vilkus läbi paksult sadava lume?
7. Kes ootas saarel?

Lõvi ja hiir.

Valm.

L. Tolstoi.

Lõvi magas. Korraga jooksis hiir üle tema keha. Lõvi ärkas ja püüdis hiire kinni. Hiir hakkas paluma, et lõvi ta vabastaks, ja ütles: «Kui sa mu lahti lased, tasun sulle heaga.» Lõvi hakkas selle peale naerma, et mis head võiks hiir talle teha, kuid laskis loomakese vabaks.

Mõne aja pärast püüdsid jahimehed lõvi kinni ja sidusid ta kõitega puu külge. Hiir kuulis lõvi mõirgamist, jooksis tema juurde, näris kõie katki ja ütles: «Kas sa mäletad, kui sa naersid ega uskunud, et mina võiksin sulle millegagi kasulik olla? Nüüd sa näed, et ka hiired võivad vahel head teha.»

Esko ja Enn pigis.

E. Tasa.

Ühel õhtul läksid isa-ema külla. Esko ja Enn jäid kodu hoidma ja panid ukse seestpoolt haaki. Poisid tegid esialgu oma tegemisi, aga kui kõhud tühjaks läksid, otsustasid, et Enn läheb keldrisse mett ja Esko kapi otsa õunu tooma. Enn kiskus keldriluugi lahti ja ronis alla. Samal ajal tõstis Esko tooli kapi kõrvale, astus selle põhjale, sealt seljatoele ja hakkas kapi otsast õunu võtma. Kuid need olid õige taga. Poiss pingutas ja kiskus end pooleldi kapi najale, nii et varbaotsad veel vaevalt tooli puudutasid. Äkki kaldus tool viltu, libastus ja langes kolinal ümber. Esko oli pooleni kapi otsas ja tõmbas enda hirmuga üles. Tool aga langes õnnetuks vastu keldriluuki, lõi selle kinni ja veel nii õnnetult, et kramp ka kinni kukkus.

Nüüd oli Enn all keldris luugi taga ja ei pääsenud üles, Esko aga üleval kõrge kapi otsas ega pääsenud alla. Samal ajal kobistas keegi väljas ukse taga ja ema hää l hüüdis:

«Noh, pojakesed, laske meid nüüd sisse...!»

Küsimused.

1. Kui vanad võisid Esko ja Enn olla?
2. Kuidas pääsesid ema ja isa tuppa?
3. Kuidas hinnata poiste tegevust?
4. Mis ütlesid neile isa-ema?

Näärikuuske toomas.

Näärid olid lähenemas ning Tiit ja Rein otsustasid tuua metsast ilusa kuuse. Poisid võtsid kelgu ja kirve ning asusid teele.

Kui ilus on talvine mets! Kaskede ja teiste puude oksad on kaetud hõbedase härmatisega. Raske lumekoorma all ägavad kuused. Otsekui valged kohevad mütsid on saanud endale põõsad. Ja kuidas sätendab lumi, millel võib siin-seal leida loomade jälgi! Kui neid jälgi tunda, on kerge kindlaks teha, milline loom parajasti siin liikus. Järsku langes keset vaikust Tiidu mütsile valget lund. Ega ometi ei hakanud sadama? Ei, see oli väike võrukael orav, kes vallatles männi okstel.

Seal märkas Rein eemal metsalagendikul ilusat kuusekest. Ta oli just niisugune, nagu soovisid seda poisid. Rein võttis kirve ja raius kuusekese maha. Kaasavõetud kelguga oli poistel hea kuuske vedada.

Hakkas juba hämaiduma, kui lapsed asusid koduteele. Eemalt vilkusid neile sõbralikult ja kutsuvalt vastu kodukolhoosi elektrituled.

Olesanne.

Kirjuta ümberjutustus antud kava järgi.

Kava.

1. Lähenesid näärid.
2. Poisid läksid metsa kuuske tooma.
3. Talvise metsa kirjeldus:
  - a) puud ja põõsad talverüüs,
  - b) jäljed lumel,
  - c) vallatlev orav.
4. Kuuseke metsalagendikul.
5. Lapsed asuvad koduteele.

Tänulikud metsloomad.

A. Jakobson.

Mees ja naine tulid laadalt -- naine jalgsi ees, mees hobuse ning vankriga tagantjärele.

Jõudis naine metsa vahele, tuli võsast hunt välja, asus ta ette, hakkas teda seelikusabast metsa poole kiskuma. Ja ega naisei

olnudki suure hirmu pärast muud midagi teha kui hundiga ühes minna.

Hunt juhtis naise oma pesa juurde, liputas saba, hakkas haledasti ulguma. Naine sai julguse tagasi, vaatas pesasse ja nägi: hundikutsikas viskleb asemel, suur kont kurgus. Vana hunt aga vaatas kogu aeg kord oma vaevleva poja poole, kord naise poole ja ulus haleda häälega.

Naine sai asjast aru. Võttis hundikutsikal kondi kurgust välja. Vana hunt ohkas kergendatult ja juhtis naise tagasi teele.

Veidi hiljem jõudis ka mees hobuse ning vankriga metsa vahele. Järsku hakkas võsas hirmus ragin ja ähkimine: karu tormas lagedale, hulk koeri kannul. Karu jooksis mehe juurde ja kargas krapsti vankrisse.

Mees taipas kohe, andis hobusele piitsa, tegi head sõitu. Jõudis varsti metsast välja, pööras küla vahele. Siin tuli karu vankrilt maha, kummardas mehele maani ja hakkas tagasi metsa kõmpima.

Samal ööl toodi naisele ukse taha rasvane lammas, mehele aga kolm mesipuud, kõik magusat mett täis.

Rongi nr. 71 kütja.

A. Kononovi järgi.

Öösel kell 1.10 pidi Udelnaja jaamas Petrogradi taga peatuma rong nr. 71. Rongi masinistiga oli kokku lepitud: ta jätab veduri natuke kaugemale — üsna platvormi lõppu, kuhu ei ulatu elektrilaterna valgus.

Kütja tuleb vedurilt maha, tema kohale aga asub Lenin.

Rongi nr. 71 masinist ei olnud Leninit iialgi näinud. Ja kui olekski näinud, ei oleks teda nüüd niikuinii ära tundnud, sest habe oli Leninil aetud ja pea kaetud parukaga. Parukat kattis must nokkmüts.

Kui rong peatus ja kütja pimeduses maha hüppas, astus Lenin nii kindlalt mööda trepikest vedurile, et masinist ei küsinudki midagi. Oli selge, et see ongi Lenin.

Nüüd seisid veduril kolm meest: masinist, tema abi ja Lenin.

Vladimir Lenin leidis seinal naelakese, riputas sellele palitu, kääris käised üles ja alustas kütja tööd. Masinist pöördus ikka jälle

ja vaatas imestusega Leninit. Abi oli väga rahul: ta võis puhata. Ta istus eemale, popsutas piipu ja vaatles uut kütjat.

Nii sõideti Soomemaa piirini. Reisijail hakati kontrollima dokumente. Otsiti läbi terve rong. Masinist laskus joostes trepist alla. Jooksis veduri taha ja haakis veduri lahti. Siis ajas ta selle veetorni juurde vett võtma ega kiirustanud veevõtmisega. Juba lõi jaamas kolmas kell, vedur aga seisis ikka veel veetorni juures.

Masinisti juurde jooksis lõõtsutades jaamaülem ja osutas oma vilele: otsekohe on ärasõit! Siis sõitis masinist kiiresti rongi juurde ja haakis veduri külge. Jaamaülem vilistas.

Jaama ees seisis ohvitser ja vaatas masinisti poole. Näis, et ta aimas midagi. Ta viipas kellelegi käega. Veduri juurde jooksid soldatid...

Kuid vedur liikus juba kohalt ja kihutas edasi.

Küsimused.

1. Miks sõitis Lenin kütjana veduril?
2. Miks kontrolliti piirijaamas dokumente?
3. Miks põgenes Lenin Soome?
4. Millal see juhtus?

Tuletõrjekoerad.

L. Tolstoi.

Linnades juhtub sageli, et tulekahjude ajal jäävad lapsed põlevasse majja ja neid ei saa välja tuua, sest nad poevad hirmunult peitu ja ei tee häält. Suitsu tõttu on aga raske neid üles leida. Londonis kasutatakse laste päästmiseks väljaõpetatud koeri. Need elavad tuletõrjujate juures, ja kui mõni maja põlema süttib, saavad tuletõrjujad koeri lapsi välja tooma. Üks niisugune koer päästis Londonis kaksteist last. Selle koera nimi oli Bob.

Kord läks jälle üks maja põlema. Kui tuletõrjujad kohale jõudsid, jooksis nende juurde keegi naine. Ta rääkis nuttes, et majja olevat jäänud tema kaheaastane tüdruk. Tuletõrjujad juhtisid Bobi majja. Bob ronis redelit mööda üles ja kadus suitsupilve. Viie minuti pärast tuli ta tagasi, väike tüdruk särkipidi hammaste vahel. Ema sööstis tütre juurde ja nuttis rõõmu pärast, sest tema laps oli elus.

Tuletõrjujad paitasid koera ja vaatasid järele, kas ta ei ole põletushaavu saanud, kuid Bob kippus uuesti majja. Tuletõrjujad arvasid, et sinna on jäänud veel mõni elusolevus, ja lasksid koeral minna. Bob jooksis majja ning tuli varsti tagasi, kandes midagi suus. Kui inimesed nägid, mille koer oli majast välja toonud, pahvatasid nad kõik naerma — see oli suur nukk.

Küsimused.

1. Miks tuletõrjujad ei läinud ise majja tütarlast otsima ja välja tooma?
2. Miks tõi Bob põlevast majast välja suure nuku?
3. Kuidas tänapäeval päästetakse põlevast majast inimesi?
4. Miks nüüd ei karda tuletõrjujad suitsusesse ruumi minna?

Hoolitsus.

A. Kononov.

1919. aasta talvel sõitis Lenini juurde keegi talupoeg. Ta võttis all üleriided ära — Vladimir Iljitši juurde ei tohi ju minna poolkasukaga.

Leninil oli aga juba lapsepõlvest saadik komme ruume tublisti tuulutada. Ja selgi päeval oli ta õhuakent kaua lahti hoidnud, just enne külalise tulekut.

Nende jutuajamine oli pikk. Nad rääkisid külasse puutuvaist asjadest. Mõlemad jäid rahule. Lenin sellega, et ta veel kord kuulis, kuidas rahvas elab, mis talle muret teeb, mille üle ta rõõmustab. Talupoeg oli õnnelik, et ta sai Leniniga mõtteid vahetada. Kuid lõpuks hakkas talumehel poolkasukata külm.

Ta sõitis koju ja mõtles: kuidas seisaks meeles kõik see, mida Lenin ütles, mida ta küsis. Võib-olla tuleb sellest jutustada lastele ja lastelastele.

Talupoeg jõudis külasse tagasi ja jutustas oma Moskva-sõidust. Ta ei unustanud lisada: «Külm on Vladimir Iljitši juures. On näha, et puid on vähe.»

Ja talupojad tegidki otsuse ning saatsid selle Nõukogude valitsusele: «Täitevkomitee summade arvel saata seltsimees Leninile vagun puid. Vajaduse korral seab meie sepp üles raudahju.»

Seda kirja-otsust hoitakse praegu Lenini muuseumis.

See kiri pole ainult puudest, see kiri näitab rahva hoolitsust.

Rahvas armastas Leninit, hoolitses tema eest ja väljendas oma armastust ning hoolitsust nii, kuidas ta oskas.

Käpikud.

Oli talv. Noor soldat seisis vahipostil. Ta valvas Nõukogude valitsuse hoonet. Öö oli külm. Tumedast taevast sadas valget sõmerat lund. Tuul ulus ja kiskus sineli hõlmu. Soldati käed külmeta- sid, sest tal ei olnud kindaid. Ta hoidis püssi paljaste kätega. Aeg- ajalt soojendas ta neid oma hingedõhuga.

Äkki turtsatas auto. Soldat põikas kõrvale ja sirutas täägi ette. Autost väljus erariides mees. Ta vaatas sõdurit silmi pilutades ja seadis sammud ukse poole. Soldat aga nõudis oma külmast käheda häälega luba. Tundmatu mees võttis taskust loa ja näitas. Noor tunnimees ei saanud aga luba enda kätte võtta, sest ta sõrmed olid külmast kangeks jäänud. Võõras pani seda tähele, tõstis loa lähem- ale ja ütles: «Külm on teil siin, seltsimees.» Siis läks ta trepist üles.

Varsti selle järel jooksis majast välja vahiteenistuse ülem. Ta vaatas murelikult külmetanud tunnimeest ja kutsus teda pärast vahetust vahiputkasse teed jooma. Lenin oli neile praegu saatnud terve kannutäie kuuma teed, mis tema jaoks oli keedetud. Ta oli ka oma abilisi noominud, et nad tunnimeeste eest halvasti hoolitsevad.

Noor tunnimees ei uskunud oma kõrvu. Kas see tundmatu oli siis olnud Lenin ise!

Varsti vahetati noormees välja. Vaevalt jõudis ta vahiputkasse, kui ta Lenini juurde kutsuti. Noore soldati süda tagus. Ta jõudis kabinetti, tõstis käe tervituseks mütsi juurde. Lenin vaatas noor- meest lahke pilguga ja ulatas talle kirjud käpikud. «Võtke palun need,» ütles Lenin. «Teil on neid rohkem vaja kui minul. Minul on sõrmkindad.» Noor soldat oli rõõmust päris kohmetunud. Lenin märkas seda ja pani kindad ise talle käte vahele.

Noormees oli õnnelik. Tänas ja lahkus kabinetist.

Pidasin sõna.

Ükskord märkasin ma kooli teadetetahvliil väikest kuulutust. Uudishimulikult astusin juurde ja lugesin. Sain teada, et pionee- ride palee fanfaristide ringi võetakse vastu uusi liikmeid. Juba

ammu tundsin ma huvi fanfaaripuhumise vastu. Malevakoondustel vaatasin ma alati väikese kadedusega fanfaristi. Fanfaarihelid tegid ju koonduse nii pidulikuks!

Nüüd avaneski mul võimalus minna seda õppima. Kuid samas nägin ma märkust, et kool võib saata ringi ainult ühe õpilase.

Soovijaid oli aga palju. Minu suureks üllatuseks valis malevanõukogu just minu, võttes arvesse mu eeskujulikku käitumist. Küll mul oli hea meel! Ühtlasi andsin ka sõna, et hakkam puhuma fanfaari igal kooli pioneerikoondusel. Mõne aja möödudes saigi minust fanfarist.

Kord kutsuti mind IV klassi koondusele. Mind paluti olla neile fanfaristik. Seekord oli aga mul juba varem sõpradega kokku lepitud, et läheme Irusse suusatama. Kaua aega mõtlesin, mida teha. Suusatada oleks kindlasti tore, kuid ka malevanõukogule antud lubadust ei saanud murda.

Otsustasin minna koondusele. Kogu tee mõtlesin suusatamisele. Lumised mäed ja suusarajad seisid silme ees. Pärast koondust oli aga hea ning kerge olla.

Eriti rõõmustasin siis, kui koju jõudes leidsin sõbrad eest. Nad olid otsustanud mind oodata. Irusse me enam ei jõudnud, kuid Pirital käisime ikkagi.

See oli ilus päev. Ta on mulle alatiseks meelde jäänud. Küllap vist sellepärast, et suutsin pidada oma pioneerisõna.

Tamm.

1917. aasta suvel elas Lenin Razlvis ühe töölise juures. Ta varjas end jälitajate eest.

Tema eluruumiks oli kuurilakk. Magamisasemeks olid värsked lõhnavad heinad, töötamiseks väike laud kahe tooliga. Oli lämmitavalt kuum ja umbne. Ka valgust oli vähe, seda tuli lakka ainult kitsaste katusepilude kaudu. Ometi töötas Lenin siin väga palju.

Kord kuulis Lenin aiast kära. Ta jäi kuulutama. Majajärelles oma poegadega, kes olid toonud metsast noore tamme koos juurtega. Poisid tahtsid istutada noore puu oma aeda. Isa aga ütles, et puid istutatakse kevadel või sügisel, aga mitte suvel.

Lenin tahtis poisse abistada. Ta läks aeda. Üheskoos otsiti puukesele sobiv koht ja kaevati auk. Siis saatis Lenin poisid metsa. Ta käskis neil tuua mulda sealt, kus tamm varem kasvas.

Poisid tulid pangetäie mullaga tagasi. See puistati noore tamme juurtele. Kõige peale pandi tavalist mulda. Lenin surus kätega mulla kergelt kinni ning poisid talitasid samuti. Siis tõid nad tiigist vett ja kastsid puud.

See noor tamm ei kuivanud ära, nagu poiste isa kartis, vaid kasvas suureks ja võimsaks puuks. Tamm kasvab veel praegugi Razlivis ja on Leninile elavaks mälestussambaks.

Päev kolhoosis.

Suvel töötasid Rein ja Maret kolhoosis. Maret abistas ema karjalaudas ja Rein käis isaga põllutööl. Isa ütles ikka, et Rein pole sugugi teistest halvem, tõstab heina nagu täismees kunagi. Ka Maretist oli emal suur abi. Ta aitas lehma lüpsata, korrastas lehmade asemeid, ja kui oli vaja, käis karjas.

Ühel suvehommikul ütles isa söögilauas: «Täna on meil hädasti brigaadi üht inimest vaja, kes hakkaks loorehal töötama. Naabri-Jaan, kes alati selle töö peal oli, jäi eile äkitselt haigeks ja viidi haiglasse. Kuiva loogu on meil aga maas üle 4 hektari ja raadio ennustas õhtupoolikuks vihma. Kuidagi ei tahaks, et kuiva heina ära rikub.» — «Eks ma lähe riisuma,» ütles Rein. Isa aga leidis, et sellest pole kasu, inimene on ikka puudu.

Maret kuulas isa juttu vaikides ja tal tuli mõte pakkuda ennast riisuma, teisest küljest aga kartis ta pisut, sest polnud kunagi seda tööd teinud. Ja enne kui Maret sai oma arglikku soovi avaldada, ütles isa: «Maret, mis sina sellest asjast arvad? Sa oled tragi tüdruk, kindlasti saad hakkama. Ema tuleb ehk päeval laudas üksi toime.»

«Hea küll, isa, ma tulen ja püüan teid aidata,» oli Maret kohe nõus.

Varsti asusidki nad kolmekesi teele põllu poole. Rein läks talli juurde ja tõi hobuse koos rehaga kohale. Maret võttis ohjad ja ronis reha peale. Rein ja isa andsid kõrvalt kordamööda õpetusi: «Ära sa jalga vahele lase. Las hobune astub rahulikult. Püüa ikka hein sirgetesse viirgudesse lasta,» jne. Maret ütleski hobusele esimese «nõõ!» ja töö läks lahti. Algul oli ärevust rohkem kui vaja ja mõnigi rehatäis läks valesse kohta, kuid peagi harjus silm nägema ja jalg õigesti vajutama. Töö edenes. Päike aga kõrvetas pea kohal, õhk oli raske ja lämm, taeva äärtes oli näha mitmeid tume-

daid pilverünki. Varsti saabus brigadir teiste töölistega ja temagi ei jätnud Maretit kiitusest ilma. Ja algas tõsine heinatöö. Rõuk rõugu järel kerkis põllule kuiva lõhnavat ristikheina. Lõuna poolt hakkas aga tõusma suur sinine pilv.

Ei nüüd olnud aega enam higi pühkida ega suitsutundi pidada, kõigil oli ainult üks ühine mõte: saaks kuiva heina enne vihma üles! Ja kui esimesed vihmapiisad langesid Maretile näole ja paljastele käsivartele, sõitis ta juba võitjana talli juurde. Suur hulk kuiva heina oli päästetud.

Küsimused.

1. Mida tegid Rein ja Maret suvel?
2. Miks pidi Maret hakkama loorehaga riisuma?
3. Miks Maret närveeris?
4. Miks pidi loovõtmisega kiirustama?
5. Kuidas õnnestus ülesande täitmine?

KIRJANDITE KAVU JA KIRJU.

Loe antud kirjand läbi.

Kes püüab kõigest väest, saab üle igast mäest.

- I. Sissejuhatus. 1. Suvepäeva kirjeldus.
- II. Teema arendus. 1. Vennad Ülo ja Jaak.
2. Väike kohtunik.
3. Võidujooks.
4. Ema sõnad.
5. Tõnust on saanud koolipoiss ja tubli sportlane.
6. Tema eesmärk.
- III. Kokkuvõte. 1. Mida on vaja omada, et jõuda eesmärgini.

Suvepäev hakkas jõudma õhtusse. Kõikjal valitses vaikus, ainult kusagilt kaugelt kostis poiste ülemeelik kisa.

Nagu alati olid vennad Ülo ja Jaak otsustanud ka seekord proovida, kumb on kiirem. Kohtunikuks sai aga väike Tõnu, kes oli oma sõpradele linnast külla sõitnud. Ta seisis teeveerel, käes aja võtmiseks suur äratuskell, ja luges laulva häälega: «Üks, k-a-a-ks, kolm!» Vaevalt jõudis ta lõpetada, kui juba sibasid pingsas võistluses kaks paljast jalapaari tolmusel teel. Poisid olid harjunud sellega, et alati võidab Ülo, oli ta ju teistest aasta vanem. Kuid ega sellepärast nooremad veel tahtnud alla anda. Eriti Tõnu, kelle väikses rinnas tuksus mehine süda, mis igatses võita. Lõpuks jõudis järjekord temani. Paarimeheks oli talle Jaak. Kui väledalt ta jalad ka ei jooksnud ja kui kelmikalt ta juuksed tuule käes ka ei lehvinud, ikkagi ei suutnud ta Jaaguga sammu pidada. Kaotus rikkus ta tuju. Siis aga meenusid talle ema sõnad: «Kes püüab kõigest väest, saab üle igast mäest.» See nagu julgustas teda ja andis jõudu kaotust taluda.

Möödusid mõned aastad. Tõnust oli saanud koolipoiss, kes ei olnud ka sporti unustanud. Hommikul koolis, õhtuti treeningutel — nii möödusid ta päevad. Tulemused paranesid, kuid väga visalt. Tihti tuli Tõnul pöörduda võistlustelt koju pettumusega. Vahel mõlkus poisi peas mõte kergejõustikule käega lüüa. Siin tuli aga talle appi treener. Ta julgustas poissi, tema sõnad tõid noorele sportlasele tagasi usu oma võimetesse. Tõnu jätkas treeninguid.

Päevad möödusid märkamatuult. Oli tulnud uus kevad ja koos sellega ka paljutootav võistlushooaeg. Tõnu oli võtnud endale eesmärgiks purustada sel kevadel kooli rekord.

Lõpuks saabuski Tõnule see tähtis päev. Kui ta oli kummardunud stardijoonele, mõlkus poisil peas ainult üks mõte: «Kindlasti võital!» Ja nii juhtuski. Ta ei jõudnud veel õieti puudutada finišilinti, kui kõik sõbrad kogunesid tema ümber, et õnnitleda suure võidu puhul. Tõnu oli endaga rahul. Kuid ta teadis, et uute võitude saavutamiseks peab jätkuma jõudu, tahtet ja püsivust, ning vana sõna «Kes püüab kõigest väest, saab üle igast mäest» tuleb võtta endale lipukirjaks.

Jäta meelde:

Et kirjutada kirjandit, tuleb kõige enne koostada k a v a. Kavas peab olema kolm osa — sissejuhatus, teema arendus ja kokkuvõte.

Sissejuhatus on kirjandi algusosa, mis aitab paremini mõista kirjandi sisu.

Teema arendus on kirjandi ulatuslikum osa, milles tuleb jutustada lähemalt kirjandi sündmustest või tegelastest.

Kokkuvõte näitab, miks just sellest sündmusest või tegelasest on kirjutatud.

Koosta antud kava järgi kirjand.

Tööle kolhoosil

Kava.

I. Sissejuhatus.	1. Saabus kauaoodatud suvi. 2. Ammune unistus tööst.
II. Teema arendus.	1. Sõit kolhoosi. 2. Kõnelus esimehega. 3. Lähen tööle linnufarmil 4. Minu esimesed raskused. 5. Vanemate töötajate abi. 6. Esimesed edusammud. 7. Töö hakkab järjest rohkem meeldima. 8. Töötades läheb aeg kiiresti.
III. Kokkuvõte.	1. On jällegi tulnud sügis. 2. Tagasi kooli.

Kavasta teema «*Kolhoosi abistamas*».

Loe antud kava tähelepanelikult läbi ja kirjuta kirjandi kava teemal «*Minu pinginaaber*».

Minu sõber.

I. Sissejuhatus.	1. Missugune peab olema tõeline sõber.
II. Teema arendus.	1. Milline on minu parim sõber. 2. Miks ma pean teda oma sõbraks. 3. Mis mulle temas meeldib. 4. Millega ta tegeleb.
III. Kokkuvõte.	1. Meeldiv on omada head sõpra.

Tutvu kavaga ja kirjuta kirjand ühele järgmistest teemadest: «Oktoobripühad», «7. november», «Pidulik rongkäik», «Tööraha pühad».

Suur Oktoober.

- I. Sissejuhatus. 1. Läheneb suur tähtpäev.
2. Ettevalmistusi oktoobripühade vastuvõtuks.
- II. Teema arendus. 1. Tööraha võimas demonstratsioon.
2. Koolimaja särab elektrituledes.
3. Pidu on täies hoos.
- III. Kokkuvõte. 1. Oktoobripühad — töötava rahva suurimad pühad.

Koosta kirjand teemal «*Talvine päev*».

Kirjandi esimesed laused on:

Sadas laia pehmet lund. Mart tuli koolist...

Kirjuta nüüd ise edasi pool lehekülge. Siis alusta uuest reas lausega:

Mardil katkes suusarihm...

Nüüd kirjuta kirjand lõpuni. Viimaseks lauseks on:

Mart tundis veel õhtul voodis olles rõõmu toredast talvapäevast.

Mõtle, kuidas kirjutaksid antud kava eeskujul kirjandi «*Minu unistus*».

Kelleks tahan saada.

- I. Sissejuhatus. 1. Meie noortel on avatud kõik teed elukutse valikul.
2. On palju huvitavaid elukutseid.
- II. Teema arendus. 1. Tahan õppida kangruks.
2. Tore on kududa kauneid kangaid.
3. Eesrindlikud kangrud töötavad mitmel teljel.
4. Tahan töötada nii hästi, et võiksin kuuluda kommunistliku töö brigaadi.
- III. Kokkuvõte. 1. Huvitav on töötada meeldival alal.

Teema arenduses kirjuta sellest, kelleks sina tahad saada ning miks sulle just see elukutse meeldib.

Kirjuta kirjand:

Kevad kooliaias.

I. Sissejuhatus.	1. Esimene kuldnokk. 2. Rohi tärkab.
II. Teema arendus.	1. Aed ootab õpilaste töökaid käsi. 2. Järjest kerkivad uued peenrad. 3. Teed siledaks! 4. Aed muutub üha ilusamaks. 5. Meie aed — meie uhkus.
III. Kokkuvõte.	1. Kuidas külvad, nõnda lõikad.

Kirjuta kirjand:

Huvitav matk.

I. Sissejuhatus.	1. Jällegi on saabunud kevad. 2. Matkarajad kutsuvad.
II. Teema arendus.	1. Otsime üles ammu ununenud seljakoti. 2. Asume teele. 3. Näeme palju uut ja huvitavat. 4. Aeg möödub väga kiiresti. 5. Taas asume pakkima seljakotti.
III. Kokkuvõte.	1. Huvasti, tore matk! 2. Ees ootab kodu.

Kirjad.

Loe läbi antud kiri.

Pojale.

Sa sõitsid ära, aga lilled, mis sa istutasid, jäid alles ning kasvavad. Ma vaatan neid ja mul on hea mõelda, et mu pojake jättis endast Caprile maha midagi head — lilled.

Vaata, kui sa alati ja kõikjal, kogu eluaja, jätaksid inimestele endast üksnes head — lilli, mõtteid, häid mälestusi —, siis oleks su elu kerge ja meeldiv.

Siis sa tunneksid end kõigile inimestele vajaliku olevat ning see tunne teeks sind hingelt rikkaks.

Tea, et on alati meeldivam anda kui võtta.

— Noh, kõike head, Maksim!

(1907, Capril.)

Aleksei.

Küsimused.

1. Millest jutustab Maksim Gorki oma kirjas pojale?
2. Mida soovitab kirjanik oma pojale?
3. Milliseid üllaid omadusi hindab Gorki inimeses?

Kiri emale.

Tallinn

(mark)

Suur-Karja t. 7 k. 8

Lp.

Aino Saar

Stj.: Harju rajoon, Kosejõe Eri-
internaatkool, Mall Saar

Kallis ema!

Soovin Sulle palju, palju õnne naistepäeva puhul! Käsitöötunnis õmblesin Sulle kingituseks põlle. Saatsin selle juba teele. Arvan, et jõuab õigeaks ajaks pärale.

Eelmises kirjas Sa muretsesid minu elu pärast uues internaatkoolis. Mulle aga meeldib siin. Sain juba endale uue sõbratari Tiiu. Meie kahekesi hoolitseme kooli 12 küüliku eest. Alguses mõtlesime, et see pole kuigi huvitav töö. Nüüd aga oleme oma hoolealustega harjunud. Nende eest on tore hoolitseda.

Tiiu on väga tubli tüdruk. Kord, kui ta ema kukkudes murdis jalaluu, tuli Tiiul üksinda perenaisetöödega hakkama saada. Tema hoolde jäid lehm, siga, kanad ja kõik teised majapidamismured. Tiiu aga sai kõigega hakkama.

Ka mina tahaksin Sulle olla sama hea tütar. Õppimine läheb mul hästi. Möödunud nädalal sain kõikides ainetes neljad ja viied. Sel nädalal püüan õppida ainult viitele.

Täna on meil tunnid juba lõppenud. Väljas on väga ilus ilm ning sellepärast otsustasime minna enne õppetükkide tegemist väikesele suusamatkale.

Päevad mööduvad siin kiiresti ja vaheldusrikkalt. Tuleval pühapäeval sõidan koju.

Tervita minu poolt ka isa ning väikest venda.

Mall.

Ülesanne: Kirjuta kiri õele või vennale, sõbrale, kaasõpilasele, tuttavale.

TARBEKIRJU.

Avalduse kirjutamine.

Juhised avalduse kirjutamiseks.

1. Avaldus kirjutatakse isiklikult korraliku käekirjaga kas tervele või poolele (mitte kunagi väiksemale) poognaleheküljele.
2. Paber lõigatakse korralikult (noaga või kääridega).
3. Kogu kirjutus mahutatakse ilusasti lehe keskele.
4. Kirjutada tuleb puhtalt ilma parandusteta.
5. Kirjutamisel jäetakse siseäär suurem (umbes 4 cm) kui välisäär (umbes 2,5 cm). Muidu ei saa avaldust nii kausta õmmelda, et teda sealt saaks vajaduse korral lugeda.

Avalduste näidised.

*ELKNU Kosejõe Eri-internaatkooli
õpilaste algorganisatsioonile*

*VII klassi õpilase
Valli Mardi t. Kalju*

avaldus.

Palun mind vastu võtta ÜLKNÜ liikmeks, sest tahan õppida ja töötada meie Nõukogude kodumaa heaks.

Olen III astme pioneer. Kuuenda klassi lõpetamisel olid mul tunnistusel kõikide õppeainete hinded 4 ja 5. Samuti oli minu käitumine hinnatud 5-ga.

Kosejõel

Valli Kalju

15. okt. 1961. a.

Tallinna 31. 8-kl. Kooli tehnikaringi
juhatusele

V klassi õpilase
Rein Avo p. Liiva

avaldus.

Palun mind vastu võtta tehnikaringi liikmeks, sest tunnen suurt huvi tehnika tundmaõppimise vastu.

Olen II astme pioneer. I õppeveerandi lõpetasin heade hinnetega. Samuti oli ka minu käitumine hinnatud hindega 5.

Tallinnas
10. nov. 1961. a.

Rein Liiva

Elulookirjeldus.

Mõnikord tuleb meil koostada kirjeldus oma eluloost, et see esitada õppeasutusele, organisatsioonile või töökohas.

Elulookirjeldus kirjutatakse kantseleipoognale. Väiksemat ja käristatud servadega paberit ei sobi selleks kasutada.

Kirjutada tuleb tindiga hoolikalt, puhtalt ning korraliku, loetava käekirjaga.

Elulookirjelduse tekst olgu poognale paigutatud nägusalt ja tasakaalus.

Tekstile jätta vabad ääred samuti nagu avalduselegi.

Pealkirja alla ja lõppu enne kuupäeva jätta vaba rida.

Elulookirjelduses tuleb anda lühike ning selge ülevaade oma elukäigust: millal ja kus sündisin, millal ja kus sain koolihariduse, missugused huvialad olid mul klassi- ja koolivälises töös, kas kuulun või kuulusin ÜLKNÜ ridadesse ja mis ajast, millal asusin tööle, kus ja kellena olen töötanud, kas õpin edasi ja kus ma seda teen.

Samuti tuleb elulookirjelduses näidata, kus elavad ja töötavad või õpivad vanemad ja õed-vennad.

Elulookirjelduse alla vasakule pärast vaba rida kirjutatakse elulookirjelduse koostamise koht ja kuupäev, alla paremale kirjutatakse allkiri.

Näidis:

Leida Jüri t. Toome

elulookirjeldus.

Sündisin 2. augustil 1945. aastal Tallinnas.

*Õppisin Tallinna 31. 8-klassilises Koolis, mille lõpetasin 1961. aastal. Koolis tegelesin spordiga ja võtsin aktiivselt osa ka näite-
ringi tööst.*

*Pärast kooli lõpetamist asusin septembrikuus õmblejana tööle
õmblusvabrikusse «Riietur», kus töötan tänaseni.*

*Minu ema töötab Tallinna Vineeri- ja Mööblivabrikus poleeri-
jana. Isa töötab Tallinna Mõõduriistade Tehases treialina.*

Minu vend Mart õpib Tallinna 14. 8-kl. Koolis.

Olen ÜLKNU liige alates 1961. aastast.

Tallinnas

2. jaanuaril 1962. a.

Leida Toome

Allkirja (kviitungi) kirjutamine.

Allkiri (või kviitung) kirjutatakse raha või esemete
saamiseks.

Allkiri kirjutatakse tervele või poolele poognaleheküljele.

Üles kirjutatakse pealkirjaks sõna *Allkiri*.

Siis kirjutatakse, kellelt saadi raha või esemeid ja milleks.

Saadud summa või esemete arv kirjutatakse sõnadega ja numb-
ritega.

Alla kirjutatakse saaja allkiri ja kuupäev.

Allkirja näidised.

Allkiri.

*Olen saanud klassijuhataja Leida Nurmselt kolm rubla
(3 rubla) õpikute ostmiseks.*

10. sept. 1961. a.

P. Vedru

Altkiri.

Olen saanud vanempioneerijuht Ene Kaarelt ajutiseks kasutamiseks ühe (1) lauaternise reketi, mille väärtus on üks rubla (1 rubla).

25. mail 1962. a.

V. Tuul

Volituse kirjutamine.

Volitus kirjutatakse selleks, et anda teisele isikule õigus volitaja asemel vastu võtta volitaja töötasu, postisaadetist või mingisugust eset.

Volitus koostatakse tervele või poolele poognaleheküljele.

Üles kirjutatakse pealkirjaks sõna *Volitus*.

Siis kirjutatakse, keda volitatakse vastu võtma ja mida volitatakse vastu võtma.

Alla kirjutab volitaja oma allkirja, kuupäeva ja koha.

Volitaja allkirja tõestab vastava lausega, allkirjaga ja pitsati jäljendiga kooli direktor.

Volituste näidised.

Volitus.

Käesolevaga volitan klassijuhataja Aliis Jüri t. Eenmaad vastu võtma kooli abimajandilt minu töötasu juunikuu eest.

Raikkülas

25. juunil 1961. a.

Jaan Torop

Käesolevaga tõestan õpilase Jaan Heino p. Toropi allkirja.

25. juunil 1961. a.

(Pitsati jäljend.)

Kooli direktori allkiri.

Volitus.

Käesolevaga volitan õpetaja Heino Jaani p. Türki vastu võtma sidekontorilt minu nimele saabunud rahasaadetist kümme rubla (10 rubla).

Kosejõel

5. oktoobril 1961. a.

Helmi Kulles

Tõestan õpilase Helmi Aleksandri t. Kullese allkirja.

6. okt. 1961. a.

(Pitsati jäljend.)

Direktori allkiri.

Telegrammide kirjutamine.

Telegramme kasutatakse kiirete teadete, õnnesoovide jm. saatmiseks. Telegrammi tekst peab olema koostatud lühidalt, sest iga sõna ja arvu eest tuleb tasuda.

Telegrammi tekst kirjutatakse telegrammiplangile.

Telegrammiplangile märgitakse: 1. kategooria ja erimärkmed (välk- või kiirtelegramm; lihttelegrammi puhul ei märgita midagi);

2. kuhu (aadress; Eesti NSV-s maale saates piisab postiasutuse, külanõukogu ja kolhoosi nimetusest);

3. kellele (perekonna- ja eesnimi);

4. tekst (lühidalt, kuid arusaadavalt; vajalikud kirjavahemärgid tuleb sõnadega kirjutada);

5. saatja perekonna- ja eesnimi ning tema aadress (alumisele äärele joone alla).

Telegrammi näidised.

Telegrammi alguses, teksti ette kirjutatakse: kategooria (kiire), eriliik (telegraafiline väljastusteade, väljastada isiklikult, vastus..... jms.), kuhu, kellele.
 В начале телеграммы, перед текстом пишется: категория (срочная), особый вид (уведомление телеграфом, вручить лично, ответ..... и др.), куда, кому.

Sõnu Слов	Maks — Плата		ENSV Sideministeerium		Министерство связи ЭССР	Üleandmine — Передача	
	rbl. руб.	kor. коп.				-ndal, kell	
			TELEGRAMM — ТЕЛЕГРАММА			Ühend. nr.	
			Kust			№ связи	
			Из			Andis üle:	
				№		Передал:	
Võttis vastu:				sn.		-ndal, kell	
Принял:				сл.		-го, ч. м.	
Ameti märkus: _____ Служебн. отметки: _____							

Kategooria ja märkused eriligi kohta: *Kiir*
 Категория и отметки особого вида:

Kuhu: *Piisupi sidejsk V I Lenini nim kolhoos*
 Куда:
 Kellele: *Maimo Aun*
 Кому:

Sain paki kätte punkt sõidan 30 aprillil kl 07 10

Rudolf

Saatja perekonnanimi ja aadress:
 Отправитель и его адрес:

Rudolf Kaarsoo
Tallinn Roo t. 2—4

Postipaki kaart.

Väiksemaid pakke võib saata posti teel postipakina nii NSV Liidu piirides kui ka välismaale. Postipakina saadetavad esemed tuleb pakkida kasti, kast omakorda õmmelda aga riidesse. Riidele tuleb kirjutada paki saaja ja saatja täpne aadress ja nimi.

Ühtlasi tuleb täita kaart postipakile.

Postipaki kaardi blanketi esimese poole täidab paki saatja, kirjutades jämeda joonega ümbritsetud osale:

1. paki väärtuse rublades;
2. paki saaja aadressi;
3. paki saaja ees- ja perekonnanime;
4. paki saatja ees- ja perekonnanime;
5. paki saatja aadressi.

Kaardi teisele küljele, osale «kirja jaoks», võib paki saatja kirjutada oma soovi kohaselt teateid paki saajale.

Postipaki saaja täidab paki kättesaamisel postkontoris kaardi teisel poolel jämeda joonega ümbritsetud osas nõutud andmed.

Nimelt kirjutatakse andmed esitatud dokumendi (pass, õpilaspilet vm.) kohta, paki kättesaamise kuupäev ja antakse allkiri.

Kaart tuleb täita tindiga ja selge, loetava käekirjaga.

Kuna kaardil pole lubatud teha mingisuguseid parandusi, siis on vaja kaardi täitmisel olla väga tähelepanelik.

Näidis:

Esimene pool.

(raam. v. 7)
(по книге ф. 7)

Kuhu
Куда
ja и
oblast
область

POSTRAKI
АДРЕС К ПОСЫЛКЕ

№ ..... **KAART**
(kviitung v. 1 — по тетр. ф. 1.)

15 rubla (viisteist rbl.)

(kirjutada «väärtustamata» või märkida avaldatud väärtuse summa rublades)
(написать «без объявленной ценности» или указать сумму объявленной ценности в руб.)

Kuhu ..... *Elva rajoon, Palupera s.-jask.*

Kellele ..... *Ants Jõgi*

Kellelt ..... *Peeter Jõgi*

Address ..... *Pärnu, Roosi t. 13 — 1*

Kaaluraha	..... rbl.	..... kop.
Весовой	..... rub.	..... kop.
Kindlustusmaks	..... rbl.	..... kop.
Страховой	..... rub.	..... kop.
	..... rbl.	..... kop.
	..... rub.	..... kop.
	..... rbl.	..... kop.
Kokku	..... rbl.	..... kop.
Итого	..... rub.	..... kop.

Kaal ..... kg ..... g
Вес ..... кг ..... г

(vastuvõtja allkiri)
(подпись приемщика)

(lähtekoha kalendertempel)
(календ. шт. места подачи)

Jämeda joonega ümbritsetud osa täidab saatja
Обведенное жирной чертой заполняется
отправителем

NSV Liidu
Министерство связи

Sideministeerium
Союза ССР

TEADE POSTRAKILE
ИЗВЕЩЕНИЕ К ПОСЫЛКЕ

№ .....
(kviit. v. 1)
(по тетр. ф. 1.)

Avaldatud väärtusega ..... *15 rbl.* ..... rbl.
С объявленной ценностью на ..... руб.

Kuhu ..... *Elva rajoon,*
Куда ..... *Palupera sidejaoskond*

Kelle'e ..... *Ants Jõgi*
Кому .....

Kättesaamisele ilmuda:
За получением явиться:

alates ..... kuni .....
от ..... до .....
kaal ..... kg ..... g
вес ..... кг ..... г

Nr. ....
№ ..... (raam. v. 7 — по книге ф. 7)

(lähtekoha kalendertempel)
(календарн. шт. места подачи)

Teade väljastatud .....
Извещение вручено (kuiräev — дата)

V. 116

(allkiri — подпись)

Л О І К Е Ј О О Н — Л И Н И Я О Т Р Е З А

Parandused ei ole lubatud
Исправления не допускаются

Maakaud — Сборя

16 Eesti keele õpik VII

KIRJA JAOKS — ДЛЯ ПИСЬМА

Teine pool.

Teade väljastatud _____ Teine teade välja kirjutatud _____
Извещение вруч. (Kuupäev — дата) Вторичное извещ. выписано (Kuupäev — дата)

MÄRKUS ESITATUD DOKUMENDI KONTA JA SAAJA ALLKIRI
ОТМЕТКА О ПРЕДЪЯВЛЕННОМ ДОКУМЕНТЕ И РАСПИСКА ПОЛУЧАТЕЛЯ

Pass XI-ФЯ за № 520145 all

Esitatud _____
Предъявлен (dokumendi nimetus — наименование документа)

20. oktoobril 19 61 a./r.

Välja antud _____
Выдан (kuupäev — дата)

Kelle poolt* _____
Кем* (dokumendi välja andnud asutuse nimetus —

— наименование учреждения, выдавшего документ)

Pass on sisse kirjutatud**

Паспорт прописан** (kus, millal ja missugusel aadressil —

— где, когда и по какому адресу)

Postpaki sain kätte _____
Посылку получил 30. aprillil 19 62 a./r.

Noiu maksu tasusin _____ rbl. _____ kop. _____
За хранение уплатил (sõnadega — прописью) руб. коп.

A. Jõgi

(saaja allkiri — расписка получателя)

- * Täidetakse passi asendava dokumendi esitamisel.
- ** Passi sisseregistreerimise andmed täidetakse ainult pakside saamisel «nüüdumiseni», volitusega ja kui pakiaadress ei ühti sisseregistreeritud andmetega.
- * Заполняется при предъявлении документа, заменяющего паспорт.
- ** Сведения о прописке паспорта заполняются только при получении посылок, адресованных «до востребования», по доверенности и при несовпадении адреса, указанного на посылке, с адресом прописки.

Väljastamist (kättetoimetamist) teostas _____
Выдачу (доставку) производил _____ (allkiri — подпись)

Märkused (järelesaatmise, tagastamise ja maksude sissenõudmise kohta)
Отметки (о досылке, возвращении и взыскании сборов)

Kojuviimismaks _____ rbl. _____ kop. _____
Сбор за доставку (sõnadega — прописью) руб. коп.

(sihtkoha kalendertempel)
(календарь, шт. места получения)

Л О І К Е Ј О О Н — Л И Н И Я О Т Р Е З А

Ants!

Saadan selle pakikese Sulle sünni-
päevaks. Kõike head uueks eluaastaks.

Elan vanavliisi, olen terve ja töötan
endisel kohal.

Peeter

Rahakaart.

Raha ei või kirjas või pakis saata. Raha saadetakse posti teel kas rahakaardiga või telegraafilise rahakaardiga. Viimase kasutamisel jõuab raha saajale rutem kätte, kuid postikulud on suuremad.

Raha saatja täidab rahakaardi esimese poole, kirjutades sinna tindiga ja hästi loetava käekirjaga:

1. saadetava rahasumma numbrites ja sõnadega;
2. saaja aadressi ja ees- ning perekonnanime;
3. saatja ees- ja perekonnanime ning aadressi.

Raha saaja täidab raha vastuvõtmisel postkontoris kaardi teise poole näidises esitatud kujul.

Rahakaardil pole lubatud parandused ega kraapimised. Seepärast tuleb rahakaarti lugeda ning täita väga tähelepanelikult.

Näidis:

Esimene pool.

Nr. NSV Liidu
№ (raamatu v. 7 —
по книге ф. 7) Министерство

Sideministeerium
связи Союза ССР Nr. (register v. 10 —
по реестру ф. 10)

PARANDUSI EI OLE LUBATUD. Rahakaardi
saatjale soovitakse tasuda maks raha koju-
viimise eest adressaatile.
ИСПРАВЛЕНИЯ НЕ ДОПУСКАЮТСЯ отпра-
вителю рекомендуется оплачивать доставку
денег на дом адресату.

POSTIRAHAKAART Nr.
ПОЧТОВЫЙ ПЕРЕВОД № (kviiitung v. 5 — по тетради ф. 5)

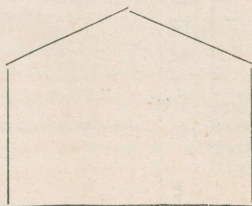
На 5 rbl. — kop.
руб. — коп. viis rubla

(rublad sõnadega, kopikad numbritega — рубли прописью, копейки цифрами)

Kuhu Suure-Jaani, Aia t. 5
Куда (address — адрес)
Kellele Juuli Palm
Кому

Kellelt Aasa Kraav
От кого

Address Tallinn, Õle t. 12 k. 5
Адрес

(šifr, allkiri — шифр и подпись)

(vastuvõtja allkiri — подпись
приемщика)

v. 112
ф.

(lähtekoha kalender-
tempel — шт. места
подачи)

(kontrollvapi pitser —
контрольно-гербовая
печать)

а
р
с
е
з
а
н
и
н
я
н
и
н
я
л
и
п
о
о
с
е
л
л

NSV Liidu Sideministeerium
Министерство связи Союза ССР

Nr. TEADE
№ (raamatu v. 7 — ИЗВЕЩЕНИЕ
по книге ф. 7)

Postirahakaardi nr. kohta
о почт. переводе № (kviiitung v. 5 —
по тетр. ф. 5)

На 5 rbl. — kop.
руб. — коп.

Kuhu Suure-Jaani
Куда (address — адрес)
Aia t. 5

Kellele Juuli Palm
Кому

Kellelt Aasa Kraav
От кого
Address Tallinn, Õle t. 12—5
Адрес

(kuhu tulla vastu võtma —
куда явиться за получением)

kella kuni kella (lähtekoha kalender-
от до шт. места tempel — шт. места
подачи)

Märkus raha otstarbe kohta
Сообщение о назначении денег

Esitatud *Pass*
 Предъявлен *Pass*
(dokumendi nimetus — наименование документа)

Seeria *VIII-ФЯ* nr. *633103*
 Серия *VIII-ФЯ* за № *633103*

Välja antud *10. veebr.* 19*61* a.
 Выданный *10. veebr.* 19*61* г.
(kuupäev — дата)

Kelle poolt *Suure-Jaani*
 Кем *Suure-Jaani*

Millitsaosakonna poolt
(dok. väljaand. asutuse nimetus — наименование учреждения, выдавшего документ)

Pass on sisse kirjutatud *Suure-Jaani*,
 Паспорт прописан *Suure-Jaani*,

Aia t. 5, 1. septembril 1961. a.
(kus, millal ja missugusel aadressil — где, когда и по какому адресу)

Saaja *J. Palm*
 Получатель *J. Palm*
(allkiri — подпись)

Maksis välja — Оплатил
 196 a./g.
(kuupäev — дата)

(Sihtkoha kalender-
 tempel — шт. места
 получения)

(allkiri — подпись)

Teine pool.

Teistkordne teade välja kirjutatud .....
 Вторичное извещение выписано .....
(kuupäev — дата)

Saaja allkiri — Расписка получателя

Summa *Viis rubla*
 Сумма *Viis rubla*
(rublad sõnadega, kopikad numbritega — рубли прописью, копейки цифрами)

Sain kätte *6. aprillil* 196*2* a. *J. Palm*
 Получил *6. aprillil* 196*2* г. *J. Palm*
(allkiri — подпись)

Rahakaardi maksis välja
 Перевод оплатил .....
(allkiri — подпись)

Üle kantud arvelduskontole
Перечислено на расчетный счет

Märkused (järelasaamise, tagastamise kohta jne.)
 Отметки (о досылке, возвращении и т. п.)

(Ülekande kuupäeva
 kalendertempel —
 календ. шт. дня
 перечисления)

Kojuviimismaks rbl. kop.
 Сбор за доставку руб. коп.

Kontrollitud, kuulub väljamaksmisele
 Проверено, подлежит оплате
(Kontrolöri allkiri — подпись контролера)

(Sihtkoha kalender-
 tempel — календ.
 шт. места получения)

Telegraafiline rahakaart.

Telegraafilisel rahakaardil täidab saatja kaardi esimesel küljel jämeda joonega ümbritsetud osa.

Kaardi teist külge saatja ei täida.

Telegraafilise rahakaardi blanketile kirjutab raha saatja:

1. telegraafipunkti ja aadressi, mille kaudu raha saaja selle kätte võib saada;
2. raha saaja ees- ja perekonnanime;
3. saadetava rahasumma numbrites ja sõnadega;
4. saatja ees- ning perekonnanime ja tema aadressi;
5. viimasele reale võib kirjutada teateid raha saajale.

Parandused blanketil pole lubatud.

Näidis:

NSV Liidu
Министерство

Sideministerium
связи Союза ССР

V. 114
Ф.

..... kell ..... min.
..... час. ..... мин.
vastuvõtmise aeg
время приема

TELEGRAAFILINE RAHAKAART № .....
ТЕЛЕГРАФНЫЙ ПЕРЕВОД

Vorm nr. 5
По техр. ф. 5

PARANDUSED EI OLE LUBATUD
ИСПРАВЛЕНИЯ НЕ ДОПУСКАЮТСЯ

Kuhu Куда	<i>Viljandi, Meeme t. 11 — 5</i>		
	<small>(telegraafipunkt ja aadress — телеграф. пункт и адрес)</small>		
Kellele Кому	<i>Linda Ruus</i>		
na на	<i>25</i> rbl. — руб.	kor. коп.	<i>Kakskümmend viis rubla</i>
	<small>(rublad sõnadega, kopekad numbritega — рубли прописью, коп. цифр.)</small>		
Kellelt От кого	<i>Malle Kangro</i>		

Saatja aadress Адрес отправителя	<i>Harju raj., Kose s.-jrk.</i>
	<i>Lauristini-nim. kolhoos</i>
	<i>Saadan Sinu töötasu</i>
	<small>(kirjaliku teate jaoks — для письменного сообщения)</small>

Jämeda joonega ümbritsetud osa täidab saatja
Обведённое жирной чертой заполняется отправителем.

Vastuvõtja allkiri
Подпись приемщика

(lähtekoha kalender-
tempel)
(календ. шт. места
подачи)

Väärtpanderoll.

Väärtpanderolliga saadetakse väiksemaid ja kergemaid ning väärtuslikke esemeid või dokumente.

Saadetavad esemed pakib postiametnik paksu paberisse, nõõrib ja pitseerib lakkpitsatiga. Pakile kirjutab saatja saaja nime ja aadressi, samuti oma nime ja aadressi.

Panderolli pannakse saatja poolt koostatud nimekiri, mida võrdleb esemetega postiametnik.

Parandused ja kraapimised ei ole nimekirjas lubatud.

Nimekirja märgitakse:

1. saaja aadress ja nimi;
2. esemete loetelu koos nende arvu ja väärtusega;
3. väärtuste üldsumma;
4. saatja allkiri.

Nimekiri — Опись

väärtpanderolli

sisule

вложения в

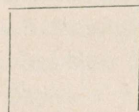
Kuhu *Valga, Läti t. 15 — 3*

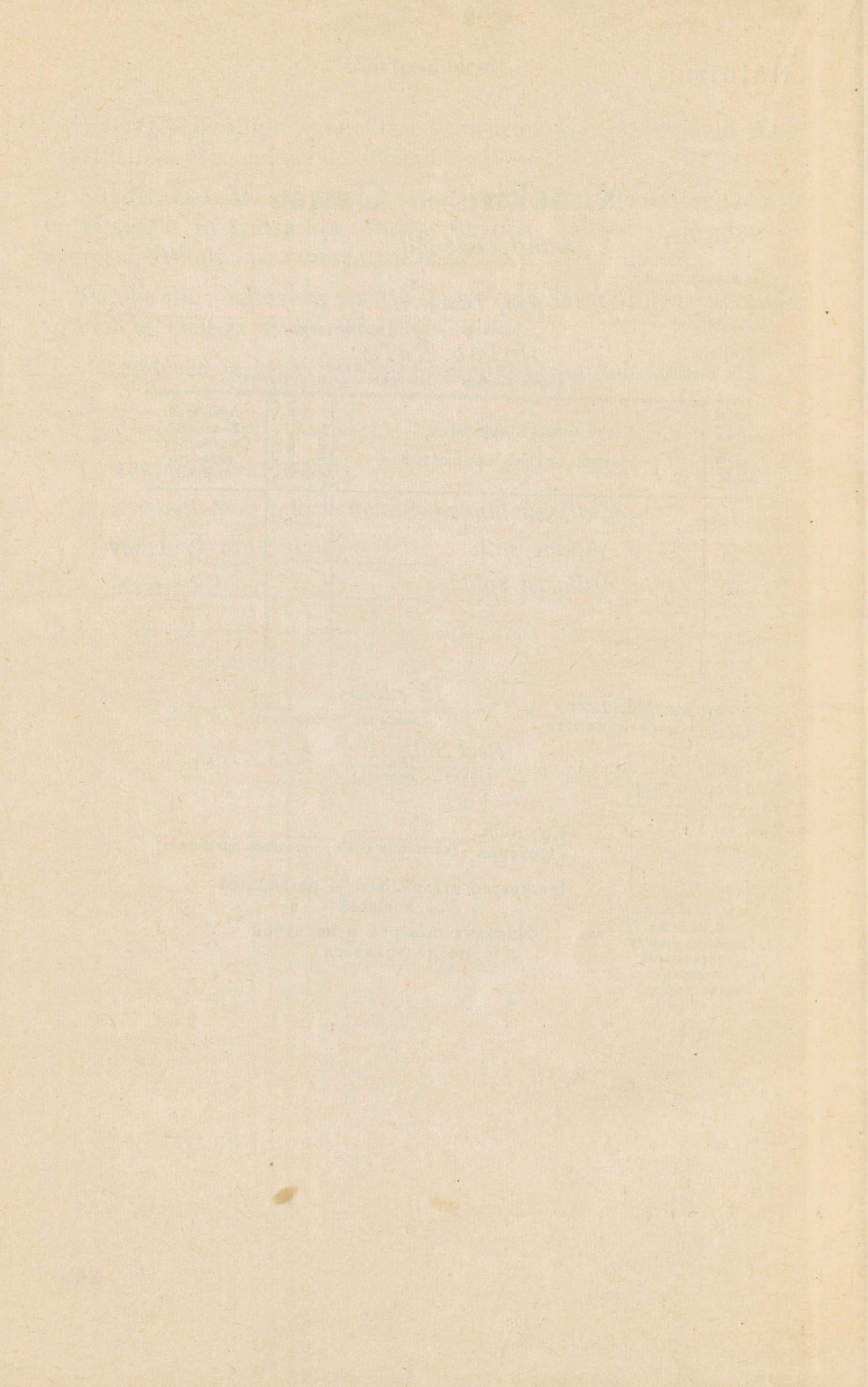
Kуда (sihtkoht — место назначения)

Kellele *Raivo Sulg*

На имя (saaja nimetus — наименование получателя)

Jrk. nr-d №№ п. п.	Esemete nimetus Наименование предметов	Esemete arv Количество предметов	Avaldatud väärtus (rbl.) Объявленная ценность (в руб.)
1.	<i>Villased kindad</i>	2	4
2.	<i>Villane sall</i>	1	6
3.	<i>Villased sokid</i>	2	5

Väärtuste üldsumma *15 rubla*
Общий итог ценности (numbrites — цифрами)Saatja *Reet Sulg*
Отправитель (alkiri — подпись)(Lähtekoha
kalendertempel)
(календарный
штемпель
место приема)Kontrollis
Проверил (vastuvõtja allkiri — подпись приемщика)Igasugused kraapimised ja parandused
on keelatudНикаких помяток и поправок
не допускается

SISUKORD.

Häälikuõpetus	4
Täht ja häälik	4
Täht	4
Häälik	4
Häälik ja täht	5
Täishäälikud	6
Kaashäälikud	7
Võõrtähed	8
Tähestik	11
<i>k, p, t</i> sõna algul	12
<i>b, d, g</i> sõna algul	14
<i>h</i> sõna algul	16
Lühike, pikk ja ülipikk täishäälik	17
Lühike, pikk ja ülipikk kaashäälik	25
Kaashäälikute <i>l, m, n, r, s</i> välted	25
Kaashäälikute <i>g, b, d</i> ja <i>k, p, t</i> välted	28
Millal kirjutatakse ülipikk häälik ühe tähega	32
Häälikuühendid	34
Kaksiktäishäälikud	35
Kaashäälikute ühendid	36
Ülipikk <i>s l</i> ja <i>r</i> järel	39
<i>k, p, t, s</i> ja <i>h</i> kõrval <i>k, p, t</i>	40
Mõnedes sõnades esineb <i>b, d, g s</i> ja <i>k, p, t</i> , kõrval	42
Liited <i>-ki</i> ja <i>-gi</i>	45
Silbitamine	48
Kuidas sõnu silbitada	49
Sõnade poolitamine	52
Kordamisharjutusi	54
Tegusõna	58
Tegusõna mõiste	58
<i>ma</i> -tegevusnimi	59
<i>da</i> -tegevusnimi	63

Pööramine	67
Ainsus ja mitmus pööramisel	68
Pöörded	69
Jaatav ja eitav kõne	70
Ajad	71
Olevik	71
Minevik	72
Tegusõna <i>nud</i> -vormi tuletamine	78
Kõneviisid	79
Kindel kõneviis	79
Käskiv kõneviis	81
Käskiva kõneviisi tuletamine	82
Eitav kõne käskivas kõneviisis	85
Tegusõna tüvi	87
Isikuline ja umbisikuline tegumood	88
Umbisikulise tegumoe eitav kõne	97
Kaks rühma tegusõnu	100
Tüüpsõnade pööramine	101
<i>õppima</i> järgi pöörduvad tegusõnad	101
<i>hakkama</i> järgi pöörduvad tegusõnad	106
<i>õmblema</i> järgi pöörduvad tegusõnad	113
Kokkuvõtteid pööramisest	120
Kordamisharjutusi	125
Liitsõna	129
Lauseõpetus	136
Lause mõiste	136
Jutustav, küsi- ja hüüdlause	139
Jutustav lause	139
Küsilause	139
Hüüdlause	140
Lauseliikmed	142
Alus ja öeldis — lause pealiikmed	143
Alus	143
Öeldis	144
Laiendatud lihtlause	147
Tegusõna laiendid	149
Sihitis	150
Määrus	155
Kohamäärus	156
Viisimäärus	157
Nimisõna laiendid	160
Kordamisharjutusi	162

Koondlause	164
Koondlauseid, kus on mitu alust	166
Koondlauseid, kus on mitu öeldist	167
Koondlauseid, kus on mitu sihitist, täiendit ja määrust	168
Siduvad sõnad koondlauseis	169
Kordamisharjutusi	172
Liitlause	173
Lauseite liitmine	173
Koma liitlauseis	175
Kordamisharjutusi	185
Otsene kõne	187
Kordamine	195
Häälikuõpetuse kordamine	195
Tegusõna kordamine	198
Liitsõna kordamine	204
Lauseõpetuse kordamine	204
Etteütliste tekste	209
Ümberjutustuste tekste	215
Kirjandite kavu ja kirju	227
Tarbekirju	234

С. Юхани, Х. Кылли, И. Розин
УЧЕБНИК ЭСТОНСКОГО ЯЗЫКА
для школ с особым режимом
VII класс

На эстонском языке
Министерство просвещения ЭССР

Toimetaja *S. Saks*. Tehniline toimetaja
H. Veber. Korrektor *M. Sepp*

Ladumisele antud 16. I 1961. Trükkimisele antud
18. XII 1961. Paber 60:90, 1/16. Trükipoognaid
16,0. Arvutuspoognaid 12,93. Trükiarv 1000.
MB-08272. Tell. nr. 3706.

Trükikoda «Kommunist», Tallinn, Pikk t. 2.

Tasuta

TÜ RAAMATUKOGU

10300014901922

Tasuta.

A-24442

A-24442

Tasuta.

EESTI KEELE OPIK

S. JUHANI
H. KÖLLI J. ROSIN

EESTI KEELE ÕPIK

ERIKOOLI VII KLASSILE